

özgür gelecek

SIYASAL ve KÜLTÜREL DERGİ

şubat 1989

3

Seçimlerde Sol ve Yurtsever Güçlerin Tavrı

Avrupa ve İran-İrak Savaşı'nın Seyri

Dünü ve Bugünüyle "Geri Kalmışlık Sorunu"

Batılı Bilim Adamı Gözüyle Şeyh Said İsyanı

Fiyatı:
1500.- TL

ÖLÜMÜNÜN 30. YILDÖNÜMÜNDE DR. ŞEFİK HÜSNÜ DEYMER'İ ANMAYA ÇAĞRI

Türkiye'de 70 yıla varan bilimsel sosyalist hareketin tarihi, onu varedenlerin tarihiyle de özdeştir.

Diğer bir deyişle denebilir ki; yaşamımı işçi sınıfına ve onun aydınlık geleceğine adanmış isimli ve isimsiz önderlerin yaşamları, Türkiye sosyalist hareketinin de tarihidir.

Tarihimizin karalanmaya, tahrif edilmeye, saptırılmaya, unutturulmaya çalışılması karşısında geçmişe sahip çıkmak, yaratılmış değerleri günümüze taşımak, korumak ve geliştirmek, deneyleriyle günümüzü aydınlatmasını sağlamak, tüm bilimsel sosyalistlerin, tüm ilericilerin görevidir.

Bunun için işçi sınıfı hareketinin artık aramızda bulunmayana önderlerini, görüşleri, düşünceleri ve kattıkları değerler ile yaşatmak da bir görev olmaktadır.

Bu çalışmalarda, tarihi bilimsel açıdan ele alıp irdelemek, objektif kalmak, belgelere dayanmak, subjektif yaklaşımları önlemek önem taşımaktadır. Bu anlayış içinde, inceleme, araştırma, eleştiri ve tanıtım çalışmalarının belirli kişi ya da kuruluşların tekelinde olamayacağı düşüncesindeyiz.

Bizler, 40 yılı bulan siyasal mücadelesinde, düşüncesi ve eylemiyle Türkiye'nin kültürel, siyasal, toplumsal yaşamını etkilemiş olan Dr. Şefik Hüsnü Deymer'i, ölümünün 30. yıldönümü dolayısıyla anma hazırlıklarına girişmiş bulunmaktayız.

Anısına ve çabasına değer verenleri, 1 Ocak - 30 Nisan 1989 tarihleri arasında çeşitli etkinliklerle sürdürülecek olan bu çalışmaya bulgu, belge ve tanıklıklarıyla katkıda bulunmaya çağırıyoruz.

**TURGUT AKALIN ★ ZİHNİ ANADOL ★ FAHRİ ARAL ★ HALE KIYICI ★ ŞABAN ORMANLAR
SİBEL ÖZBUDUN ★ MEHMET EMİN SERT ★ SERVET ULUSOY**

Özgür gelecek

SIYASAL ve KÜLTÜREL DERGİ

şubat 1989

Gelecek Basın, Yayın Ltd. Şti. Adına
Sahibi ve Yayın Yönetmeni
Mehmet BAYRAK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Bekir KESEN

Yazışma Adresi
Meşrutiyet Cad. No: 17/19,
Kızılay-ANKARA, Tel: 118 22 96

Banka Hesap No
Türkiye İş Bankası
Meşrutiyet Şubesi - 391137 nolu
hesap

Abone Koşulları
Yıllık 15.000.- TL,
Altı Aylık 8.000.- TL,
Avrupa Yıllık 50 DM; ABD 35 Dolar;
Avustralya 40 Avustralya Doları

İlan Tarifesi
Arka Kapak: 400 bin;
İç Kapak: 300 bin;
İç Sayfalar: 200 bin;
Yarım Sayfa: 100 bin;
1/4 Sayfa: 50 bin TL.

Baskı:
Yorum Matbaacılık Yayıncılık

Dağıtım
GAMEDA

İÇİNDEKİLER

ÖZGÜR GELECEK ADINA (SUNU).....2

GÜNCEL GELİŞMELER

- 26 MART YEREL SEÇİMLERİNDE SOL VE YURTSEVER
GÜÇLERİN TAVRI NE OLMALI? 4

Cemil BARAN

- AVRUPA VE İRAN-IRAK SAVAŞI'NIN SEYRİ (BAB RAPORU)... 7
- 1988 YENİ BİR DÖNEMİN BAŞLANGICI MI?..... 14

Mustafa METİN

- FİLİSTİN DEVLETİ TÜRKİYE TEMSİLCİSİ ABU FİRAZ'LA
FİLİSTİN BAĞIMSIZLIK HAREKETİNDEKİ SON GELİŞMELER
- ÜSTÜNE KONUŞMA.....19

İNCELEME - ARAŞTIRMA

- DÜNÜ VE BUGÜNÜYLE "GERİ KALMIŞLIK" SORUNU -III-..... 20

Mirzali ÇİMEN

- BATILI BİLİM ADAMI GÖZÜYLE 64 YIL SONRA ŞEYH SAİT
İSYANI.....26

Martin van BRUINESSEN

OLAYLAR VE GÖRÜŞLER:

- TÜRKÜLERİ YAPANLAR YASALARI YAPANLAR..... 35

- HASANKEYF BARAJ ALTINDA KALİYOR..... 37

- DENİZ BAYKAL VE DEMOKRASİ.....39

BASINDAN ... BASINDAN ...

- HACAR'IN DRAMINI BİLİYOR MUSUNUZ?..... 40

- BOK YEDİRTEN PSİKO-İDEOLOJİK YAPI..... 42

KÜLTÜR - SANAT

- CASİMÉ CELİL 81 YAŞINDA.....44

Ferhad CAN

- Öykü: AYNO ANA.....46

Gülşen ÖZBEY

Şiirler:

Yılmaz ODABAŞI, Ahmet ERDAL

Ön Kapak: H. SAYDAN

Fotoğraf: Yılmaz ODABAŞI, Hüseyin METİN

Desenler/Karikatürler:

Dino, Gülşen ÖZBEY, Endercan ERBAŞ

Arka Kapak Hürriyet, 6 Ocak 1989

özgür gelecek Adına

MERHABA

2. sayımızın "**Sunu**"sunda; 12 Eylül'ün dayattığı yasal düzenlemelerle ilerici ve gerçek anlamda demokrat bir yayının çıkarılmasının güç olduğunu, bu tür yayınlar üzerinde -kimi zaman 12 Eylül yasaları da aşarak- bir terör estirildiğini vurgulamıştık.

Tesbitimiz, 2. sayımızdan sonraki gelişmelerde bir kez daha doğrulandı. Günümüzde ilerici-demokrat yayın organları, hukuk danışmanlarının denetimlerinden geçirilir ve çeviri ürünlerde bile terminoloji değiştirilirken yine de DGM'nin sansürüne ve yasaklamasına takılmaktan kurtulamamaktadır. Hele DGM'nden birinin bir konuda verdiği karar başka bir DGM'nce ciddiye alınmıyorsa ortada bir "hukuk karmaşası" var demektir. Hukukun belli "norm"lara ve "ölçüt"lere dayandığı yolundaki tez de böylece çürütülmektedir.

Ya gerçekten Türkiye'de 12 Eylül rejimiyle ikame edilen yasal düzenlemeler demokrasi ve hukuk anlayışlarına göre anlam kaymasına uğramakta ya da başka alanlarda olduğu gibi yargı alanında da çifte standart uygulanmaktadır. Yoksa Ankara DGM Savcı Yardımcısının, İstanbul DGM'ce aynı konuda verilen bir kararın kendilerini bağlamayacağını söylemesi nasıl izah edilebilir?..

Evet, Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi yedek üyesi, sözkonusu Savcı Yardımcısının talebine uyarak Dergimizin Sahibi ve Yayın Yönetmeni Mehmet Bayrak ile Yazı İşleri Müdürü Bekir Kesen'i, yukarda anlatmaya çalıştığımız mantıkla tutukladı.

Dergimiz Sahibi ve Yayın Yönetmeni Mehmet Bayrak, daha önce geniş bir özeti Nazım'ın mektubuyla birlikte 2000'e Doğru dergisinde yayımlanmış -ve beraatle sonuçlanmış olan "**87. Doğum Yıldönümünde Nazım Hikmet ve Türk-Kürt Halklarının Kardeşliği**" konulu yazısı Yazı İşleri Müdürümüz Bekir Kesen ise "**İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 40. Yılında Türkiye'de İnsan Hakları**"nı irdelleyen bir yazı ile bazı okuyucu mektupları gerekse gösterilerek tutuklanıyorlardı.

Dergimiz, kimi hasarları da içinde barındırabilecek doğru bir demokrasi mücadelesinin içinde olduğunu bilincindedir. Bu nedenle bir yandan demokrasi ve özgürlük mücadelesi verirken, bir yandan da hukuksal mücadelesini vermeye devam edecektir...

3. sayımızın "**GÜNCEL GELİŞMELER**" bölümünde yer alan Cemil Baran'ın "**26 Mart Yerel Seçimleri**"ne ilişkin yazısı, bu seçimleri çeşitli boyutlarıyla irdelerken şu sıralar sosyalist-sol çevrelerde tartışılan bağımsız sosyalist adaylıklar konusunda da öneriler getiriyor.

Batı Avrupa Birliği (BAB) Asamblesi'nin "**Avrupa ve İran-İrak Savaşının Sonuçları**" konulu raporu, sözkonusu savaşın bugüne kadar basına yeterince yansımayan arka-yüzünü ve bölge halkları üzerindeki etkisini sergiliyor.

Filistin Devleti Türkiye Temsilcisi Abu Firaz'la yapılan konuşma, Filistin hareketindeki son gelişmeleri değerlendiriyor.

Bu sayımızın "**KÜLTÜR-SANAT**" bölümünde Sovyet Kürt yazar ve şair "**Casimé Celil**"in hayatı ve eserlerine değiniliyor.

"**İNCELEME-ARAŞTIRMA**" bölümünde; okuyucunun büyük beğenisini alan "**Dünü ve**

Bugünüyle Geri Kalmışlık Sorunu konulu sosyo-ekonomik inceleme devam ediyor.

Bu bölümde ayrıca, Hollandalı bilimadamı **Martin von Bruinessen**'in Şeyh Sait İsyanı'na ilişkin bir yazısı -yasal zorunluluklarla terminolojisi yer yer değiştirilerek- veriliyor: **"Batılı Bilimadamı Gözüyle 54 Yıl Sonra Şeyh Sait İsyanı"**. Sözkonusu yazının, hareketi, kaynakları, gelişimi ve sonuçları adeğerlendiren önemli bir bilimsel çalışma olduğunu söyleyelim.

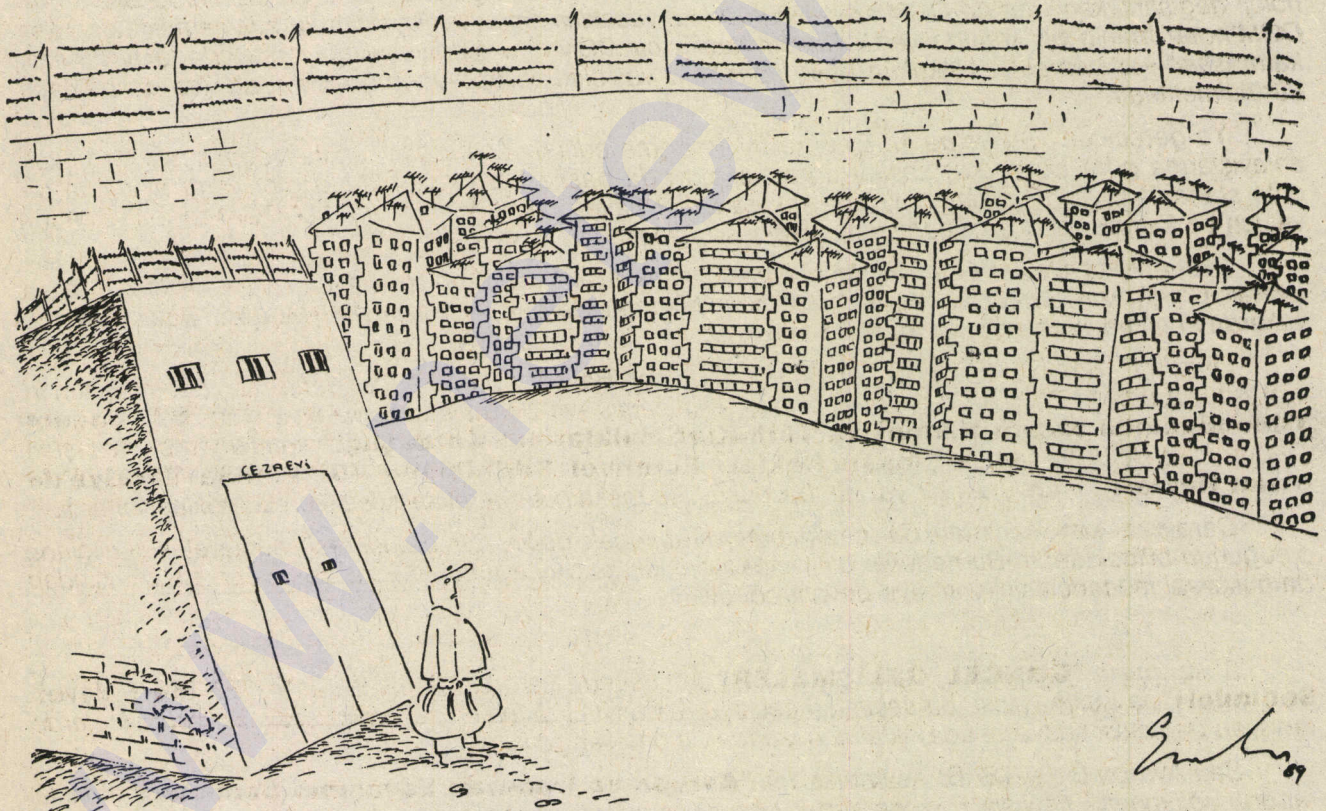
"SANAT-KÜLTÜR" bölümünde daha önce yer yer basına yansıyan Hasankeyf tarihsel kalıntılarının karşı karşıya bulunduğu yokolma tehlikesi de bu bölümde ele alınıyor.

Gülşen Özbey'in bu bölümde yer alan **"Ayno Ana"** adlı öyküsü, köyden kente göçen milyonlarca "ana"nın dramını öykülüyor.

Ve yorumlarıyla bazı olaylar, gelişmeler...

*

Evet, tüm anti-demokratik koşul ve dayatmalara rağmen 4. sayıda buluşmak üzere **"Özgür Gelecek"** adına hepinize dostça selâmlar.

26 Mart Yerel Seçimlerinde Sol ve Yurtsever Güçlerin Tavrı Ne Olmalı

Cemil BARAN

Yerel seçimler yaklaşıyor. İşsizlik, hayat pahalılığı, baskılar ve binbir başka sorun altında bunalan insanlarımıza, emekçi yığınlara, aydınlara ne görevler düşüyor? Ne yapmalı?

Sorun iki yönden önemli. Bir kere, bulunduğumuz yöreye, beldeye hizmet getirdikleri için bu kuruluşlarla ilgili seçimler hepimizi ilgilendiriyor. Oraya yetenekli, çalışkan, dürüst kişilerin seçilmesi, zayıf karakterli -tembel, çıkarıcı, rüşvetçi vb.- kişilerin ise seçilmemesi için çaba göstermek herkese düşen bir görev.

Ama sorun, yalnızca bundan ibaret değil. Yöresel hizmetlerin durumunu etkilemekten öte, bu seçimler ülkenin genel politikasını, bir bütün olarak geleceğimizi de bir ölçüde ilgilendirirler. Bu, birincisinden daha da önemlidir. Bu yönüyle yerel seçimler iktidarla muhalefet, demokrasi güçleriyle baskı güçleri, değişimden yana olanlarla statükoyu sürdürmek isteyen toplum kesimleri arasındaki çekişme ve güç dengelerini de etkiler. Örneğin mevcut iktidar bu seçimlerden güçlü çıkarsa, seçtiği politik doğrultuda yürümek için cesaret ve güç kazanır. Kitleler ona evet diyorlar demektir. Gerilediği zaman ise, hükümet, en azından durup düşünmek, izlediği politikayı gözden geçirmek zorunda. Kayıpları büyük olduğu zaman ise, başka türden değişikliklerin, örneğin bir genel seçimin ve böylece, kitlelerin değişen eğilimlerinin, bir ölçüde, parlamentoya yansması olanağı ortaya çıkabilir.

Bugünkü Türkiye koşullarında bu ikincisi daha da önem kazanmıştır. Önümüzdeki yerel seçimler ANAP iktidarının geleceğini, demokrasinin geleceğini doğrudan etkileyecektir.

Geçmişte de olduğu gibi, kimi sol, ilerici çevrelerde akla şu soru gelecek: Türkiye'de seçimler için demokratik bir ortam var mı? Görünürde birden çok siyasi parti ve ayrıca bağımsızlar seçimlere girebiliyor. Ama toplumun bir bölümünün, hem de geniş bir bölümünün, çıkarlarını temsil eden birçok görüşe örgütlenme olanağı bile yokken, cezaevleri düşünce "suçluları" ile doluyken, pekçok sol ve yurtsever insanımızın seçme ve seçilme hakları bile ellerinden alınmışken, bu ortamda ve bu koşullarda -genel ya da yerel- demokratik seçimler olabileceğini ileri sürmek

gülünç olur. Bu açıdan, önümüzdeki Mart yerel seçimleri de, 1983'ten bu yana yapılan genel ve yerel seçimlerden pek farklı olmayacaktır.

Ama böyle olması, görüşlerini özgürce dile getiremeyen, bu doğrultuda örgütlenemeyen, seçimlere katılamayan toplum kesimleri, kişi ve çevreler bakımından da, seçimlere ilgisiz kalmayı gerektirmez. Çünkü, toplumun sözkonusu ilerici güçlerinin böyle bir gerekçeyle seçimlere ilgisiz kalması, tam da, onları politikanın dışına sürmek isteyen tutucu güçlerin istediği birşey olur. Oysa meydanı sözkonusu tutucu güçlere bırakmamalı. Seçimleri anti-demokratik yapan tüm engel ve koşullara rağmen, yukarıda da belirttiğimiz gibi, onlar halkın hem günlük yaşamını, hem geleceğini ilgilendiriyor ve bu nedenle de, seçimlerde etkin bir tutum almak gerekli ve mümkündür. Çünkü seçim olayı, salt bir seçme ve seçilme olayı değil.

Elbet, yerel seçimlerin, diğer bir deyişle, belediye ve il genel meclisi seçimlerinin genel seçimlerden belli farkları da var. Genel seçimlerde, seçim yasasına konan binbir engel sonucu, bağımsız adayların seçilme şansı, hatta küçük partilerin milletvekili çıkarma olanağı hemen hemen ortadan kalkmışken (son genel seçimlerde herhangi bir bağımsız parlamentoya giremedi ve yüzde 10 barajını tutturamayan partiler de temsilci çıkaramadılar), yerel seçimlerde bu olanak hem küçük partiler, hem de bağımsız adaylar için vardır. Bu nedenle, aday olmak gibi, aday tercihinde de imkanlar genel seçimlere oranla daha geniştir. Sol, ilerici ve yurtsever güçler, koşulların elverdiği yerlerde kendi adaylarını çıkarabilir ve destekleyebilirler. Geçmişte bunun olumlu, başarılı örnekleri var. Böylece, sınırlı da olsa, tutucu güçlerin, toplumun en ilerici, yurtsever kesimlerine karşı oluşturdukları setlerde gedikler açılabilir. Kitlelerle sıcak, canlı bir diyalog kurulabilir. Onların istem ve özlemleri etkin biçimde dile getirilebilir ve daha geniş yığınlara mal edilebilir.

Bu, sol, yurtsever ve tüm ilerici güçlerin seçim taktiğinde göz önünde tutulması gereken önemli bir yöndür. Diğer yandan, ilerici güçler bakımından temel

doğrultu ne olmalı? Nereye varmak istiyoruz? Kuşku yok ki bu, günümüzde, ülkenin içinde bulunduğu koşullarda, demokratikleşmeye hizmet edecek, 12 Eylül güçlerini geriletecek bir tutum olmalıdır. Bu ise ANAP'ın geriletmesinde odaklaşıyor. Çünkü ANAP ve onu destekleyen kimi çevrelerin, sözde demokratikleşme, "liberalleşme" yanlısı olduklarına yönelik tüm demagojilerine rağmen, ANAP, Özal'ıyla ve öteki kadrolarıyla 12 Eylül'ün bir parçası ve esas olarak da devamıdır. "Demokratikleşme", "sivilleşme" yönündeki sözler, salt iç ve dış kamuoyunu yatıştırmaya, oyalamaya yönelik, hiçbir içtenliği olmayan sözlerdir. Demokrasi yönünde adımlar atmak, aynı zamanda ANAP'ı geriletmekten geçiyor. 6 Eylül 1987 ile 25 Eylül 1988 referandumlarında, Mart 1984 seçimlerinde ve Kasım 1987 genel seçimlerinde de sol, ilerici ve yurtsever güçler bakımından taktiğin özü buydu. Bugün de durum değişmemiştir.

Özal'ın son yılbaşı mesajında birkez daha kanıtlandı ki, ANAP hükümeti demokrasi yönünde adım atmak niyetinde değildir. Bu en başta, ANAP'ın izlediği ekonomi politikasından geliyor. Kitleleri bunca açlığa iten, ezen, suyunu çıkararak bir ekonomi politikası demokratik koşullarda yürütülemez. IMF, Dünya Bankası gibi emperyalist kuruluşların dikte ettirdiği ve daha 12 Eylül öncesinde devreye giren bu "24 Ocak Politikası" bugün de tüm hızıyla sürüyor. Özal o gündür - bugündür bu politikanın içinde ve başında. 12 Eylül'e bu nedenle gerek duyuldu. Sendikalar, siyasi partiler, dernekler bu nedenle kapatıldı. Kitlesele tutuklamalara, terör ve işkence çarkına bu nedenle gerek duyuldu. Rejim, içerde ve dışarda, demokrasi güçlerinin mücadelesi sonucu bir parça geri çekilmiştir. Ama bu, onların göstermek istediği gibi, "demokrasiye geçme" niyet ve çabalarının bir ürünü değil, bir mecbur kalma olayıdır. Rejim geri adım atmamak için savaşmakta, canla başla direnmektedir.

Özal, ancak seçim ve yasa oyunları ve pişkinlikle, yüzde 36 oyla mecliste üçte ikiye yakın bir çoğunluğu elde tutuyor. Ama böylesi rahat bir iktidar değil. O, diken üstünde oturuyor. ANAP, yerel seçimlerden başarılı çıktığı, en azından, son referandumdaki yüzde 35 oy oranını koruduğu zaman yoluna devam etmekte ısrarlı olabilir. Ama oy oranında daha ciddi bir düşme, onun direnmesini güçleştirecektir. Bu, yeni genel seçimleri, yeni politikaları zorunlu olarak gündeme getirecektir. Yığınlar daha da hareketlilik kazanacak ve buna karşı direnmek güçleşecektir. Bu türden bir gelişme, kuşku yok, demokrasi güçleri bakımından önemli bir kazanım olacaktır.

İşte önümüzdeki Mart yerel seçimlerinde ANAP'ı geriletmek böylesine önemlidir. Bu nedenle de sol, ilerici ve yurtsever güçler dikkat ve çabalarını bu nokta üstünde yoğunlaştırmalıdır. ANAP'a güç verecek, onun işine yarayacak tutumlardan kaçınmak gerekir. Sol, ilerici, yurtsever güçler, her yörede bir aday üzerinde birleşmelidirler. O, demokrat, yurtsever bir aday olmalıdır. Toplumun ilerici istemlerine destek vermelidir. O, bağımsız ya da bir parti adayı olabilir. Ama, koşulların ancak gerçekten elverişli, başarı şansının yüksek olduğu yerlerde bağımsız adaylar gösterme yoluna gidilmelidir. Böylesine **gerekli ve elverişli** koşullar olmadıkça, ille

de bağımsız adaylar gösterme tutumu yanlış olur. Bu, sol, yurtsever, ilerici birikimi böler ve sonuçta toplumun en tutucu güçlerine, ANAP'a ve bir bütün olarak 12 Eylülçülere yarar. Demokratik ve yurtsever güçlerin yararı bakımından, uzun vadeli amaçları gözden yitirmemek ve ona uygun taktikler izlemek gerekir.

Özal, Mart yerel seçimlerini, aynı zamanda Çankaya'ya tırmanma heveslerinin de bir basamağı yapmaya çalışmaktadır. Seçimlerden başarılı çıkarsa, Parlamento'daki oy çokluğuna dayanarak cumhurbaşkanı olmayı planlamıştır. Özal'la Evren arasında buna yönelik açık ya da örtülü çekişme ise herkesin malumu...

Özal'ın, ya da ona benzer bir başkasının, asker, ya da sivil bir 12 Eylülcünün Çankaya'da olması, kitleler açısından hiçbir şey değiştirmez. Ülke ve halk bakımından önemli olan, 12 Eylül rejiminin getirdiği ateşten gömleğin yırtılıp atılabilesidir, ülkenin 12 Eylül'ün dar çemberinden kurtarılabilmesidir. Bu nedenle, önemli olan, Parlamento'da olsun, hükümette, cumhurbaşkanlığında ve diğer etkin kurumlarda olsun, 12 Eylül anlayışından uzak ve demokrasiye açık güçlerin ağırlığının sağlanabilmesidir. Bunu sağlamak kolay olmayacak elbet. Bu, ülkede, güç dengesini demokrasi güçlerinden yana değiştirecek ciddi ve yaygın dönüşümleri gerektirir. Şu anda tartıştığımız ise önümüzdeki yerel seçimlerdir ve bu seçimler, elbette, sihirli değnek değildir. Ama bu seçimlerde de ANAP'ın gerilemesinin sürmesi ve bunun ciddi boyutlarda olması, yukarıda belirttiğimiz gibi, demokrasi güçlerinden yana yeni ve önemli gelişmelere yol açabilir.

Bu yerel seçimlerde nasıl bir sonuç alınması muhtemeldir?

ANAP'ın iktidar partisi olmaktan ileri gelen avantajları var. Yerel seçimlerde seçmen, daha çok sorunlara kısa vadeli ve yerel çerçevede yaklaşmaya yatkındır; bu nedenle de, kendisine hizmet getirebilecek olan kişiye oy verme eğilimi ağır basar. ANAP geçmiş seçimlerde bu psikolojiyi iyi kullandı, bu kez de kullanacağına kuşku yoktur. "Bana oy vermeyene hizmet yok" diyecektir. Özal ve ANAP, seçimlerde başarı sağlamak için çeşitli türden yol ve yöntemleri elbet deneyeceklerdir. Daha şimdiden, yirmiyi aşkın ilçeyi il yapma söylentileri ortaya atılmıştır. Devlet olanakları, fonlar, TRT, geçmişte olduğu gibi bu kez de bol bol kullanılacaktır. Yine 1983'ten bu yana yapılan hemen tüm seçim ve referandumlarda olduğu gibi, oy verme gününden birkaç gün önce, düşmesine basılmış gibi, bir terör dalgasının boyvermesi, bazı ANAP binalarının bombalanması ve mutlaka "solcu" ve "böbücü" olan korkunç terör örgütlerinin yakalanması, bunların, seçimden birkaç gün sonra saliverilmek ve unutulmak üzere, "suçlarını itiraf etmiş" kişiler olarak grup grup televizyonda teşhir edilmesi, hiç şaşırtıcı olmaz! ANAP, yüreklere korku salmak için 12 Eylül öncesini yine hatırlatacak ve kimi "iyi saatte olsunlar" bütün bunları yapacaktır.

Ancak, ANAP, yukarıda sözünü ettiğimiz yöntemleri 1983'ten bu yana bol bol kullandı, onları bir bakıma eskitti, dejenerere etti. Ve bunlar, onun giderek küçülmesini, kaçınılmaz düşüşünü önleyemedi. Kitlelerin karnı, 12 Eylül öncesine dönmeye dair kurt masallarına da artık doymuştur. Buna karşılık ANAP'ın dezavantajları daha da

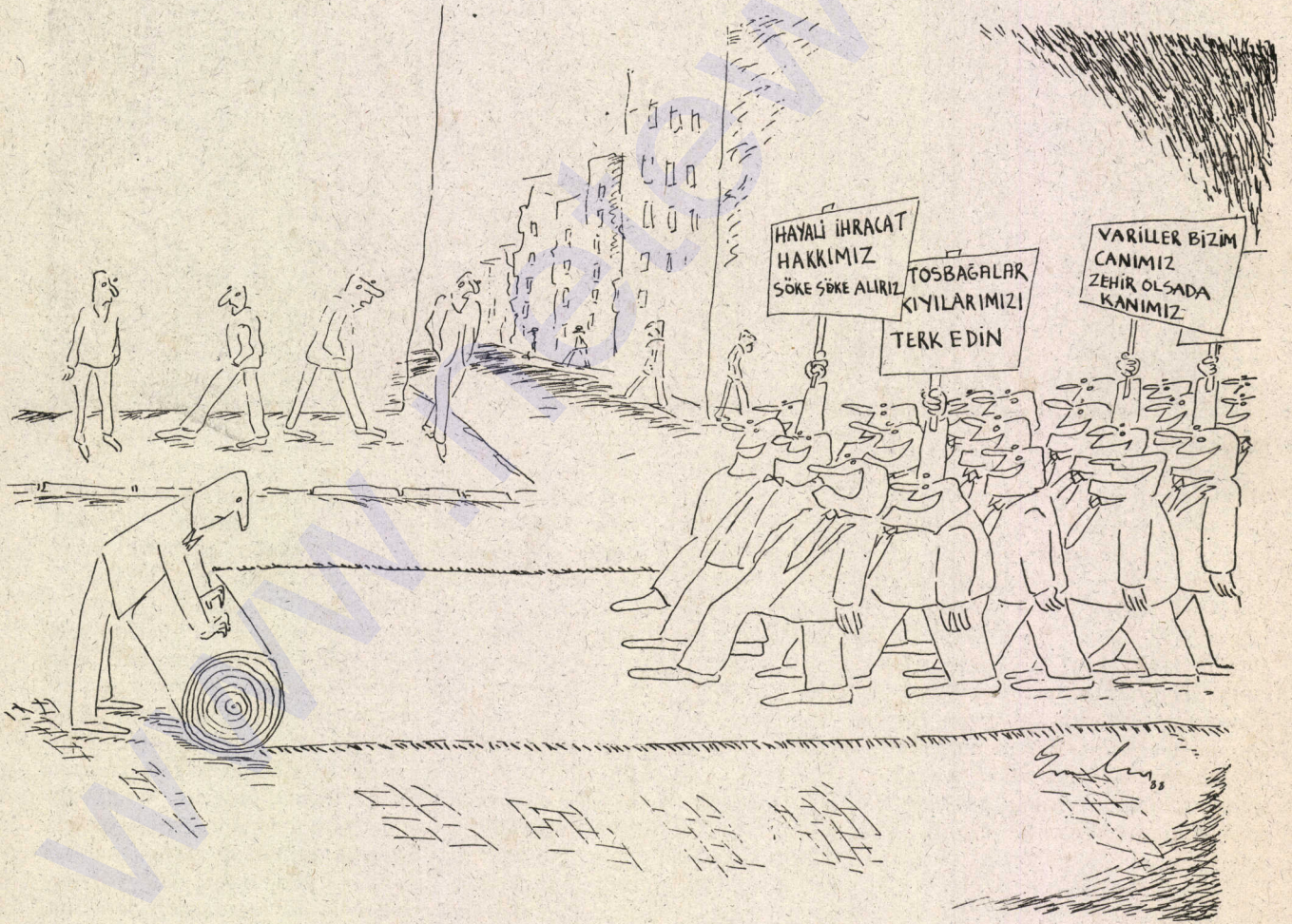
büyüktür. Son referandumda, ANAP'ın, yerel seçimleri öne almaya ilişkin önerisi yüzde 65 bir çoğunlukla reddedildi. O günden bu yana süreç iktidarın aleyhine işliyor. Referandumun hemen ardından yeni zam yağmuru boşandı. Enflasyon 1988'i, yüzde 100'e tırmanışla kapadı. Böylece kitlelerin durumu, şu son birkaç ay içinde, gözle görülür biçimde daha da kötüleşti. Bunun, yeni seçmen kesimlerini ANAP'tan uzaklaştırdığına kuşku olamaz. Son kamuoyu yoklamaları ANAP bakımından büyük bir düşüşü gösteriyor. Seçimlere şurada kısa bir zaman kaldı. Son anda seçmenin gönlünü hoş etmek için girişilecek bazı numaraların da durumu ciddi biçimde değiştirmesi beklenemez.

Bu nedenle, önümüzdeki Mart yerel seçimlerinde ANAP'a iyi bir ders vermek için koşullar elverişlidir. Bu biraz da solun, yurtsever ve ilerici güçlerin doğru bir tutum takınmasına ve etkin çabalarına bağlı. ANAP'ın ve öteki 12 Eylülcü güçlerin demagojilerini iyi saptayıp onları çürütmek için etkin bir çalışma yapmalı.

ANAP'ın temel sloganı, kuşku yok, "bana oy verin ki size hizmet gelsin" olacak. Ama eğer, bu seçimlerin ANAP'tan kurtuluş için bir fırsat olduğu iyi anlatılabilirse, oyların ANAP'tan kopma eğilimi daha da hızlandırılabilir. Kitleler yaşam pahalılığını, açlığı, işsizliği, baskıları zaten somut olarak yaşıyorlar. Bütün sorun, onlara çıkış yolunu açıkça, cesaretle anlatabilmektir. Diğer bir deyişle sorun, yerel yönetimlerin getireceği hizmet olanakları çerçevesini aşıyor. Kitleleri kazanmak, ANAP'ı ve öteki 12 Eylülcü güçleri daha da geriletmek için, kitlelerin ekonomik ve sosyal yaşamdaki temel sorunlarını tartışma gündemine getirmek ve çözüm yollarını göstermek gerekir. Bu da kitlelerden yana, açık, net bir program sorunudur.

Tutarlı sol, yurtsever, ilerici güçlere, bu seçim dönemini de en iyi biçimde değerlendirme görevi düşüyor.

Tüm işaretler ANAP'ın kaygan zemine girdiğini gösteriyor. Sol ve ilerici güçler bu düşüşü hızlandırmalı ve süreci demokrasi yönünde geliştirmelidirler. ■

Avrupa ve İnan-İrak Savaşının Seyri

17 Mart 1988 Halepçe katliamından bir görüntü.

*Türkiyeli okuyucu, çoğu kez Avrupa ülkelerinde ya da Türkiye'nin de içinde bulunduğu uluslararası platformlarda yapılan görüşmelerden ve alınan kararlardan yeterince haberdar olamaz. Bu konudaki haberler genellikle kuşa çevrilmiş olarak çıkar okuyucu karşısına. İşte bu bölümde, bu türden tarihsel bir belgeye, **Batı Avrupa Birliği Asamblesi'nin** 10 Kasım 1988 tarihindeki otuz dördüncü olağan oturumunda Genel Sorunlar Komisyonu adına Raportör ve Komisyon Başkan Yardımcısı M. Martino'nun sunduğu 129 maddelik **RAPOR**'un birinci bölümüne yer vermek istiyoruz. Rapor, İnan-İrak savaşının değişik boyutlarına ilişkin ilginç bilgiler içermesi açısından ayrıca önemli.*

Öz-Ge

I. Giriş

1 Bu raporu raportörünüz hazırlarken İnan ile Irak arasındaki savaş 8 yıldan buyana sürmekteydi ve son bulacağına ilişkin bir belirti bulunmuyordu.

- 1988 yazında, Irak'ın bir yıldan beri kabullendiği

Güvenlik Konseyi'nin 598 numaralı kararının İnan tarafından kabullenilmesi durumunda köklü bir değişiklik yarattı. 20 Ağustos 1988'de Birleşmiş Milletler denetimi altında bir ateşkes uygulamaya konuldu.

2. Raportörünüzün görevi böylece bu koşulları saptayan Başkanlar Komitesi'nin 28 Eylül 1988'de yeni duruma uyarladığı rapor başlığıyla değişmiş bulunmaktadır: Artık sözkonusu olan, devam eden bir çatışmada Avrupa'nın çıkarlarını korumak için ya da savaşan tarafların silahlı eylemlerine son verilmesini sağlamak için neler yapıldığını incelemek değildir. Tam tersine ateşkestten doğan durum üzerine, Avrupa'nın bölgede barışın güçlendirilmesine katkıda bulunmak için neler yapabileceği konusunda düşüncelerin temelini oluşturacak bir inceleme yapmaktır. Bu yüzden raportörünüz, dünün savaşan iki tarafının da geniş bir bölgedeki sorunlarını gözönünde bulundurmağa itilmiştir; çünkü barış girişimiyle ortaya çıkan problemler Güney-Batı Asya'nın geniş bir bölgesini ilgilendirmektedir.

3. Bu raporun hazırlanmasında karşılaşılan

Mülteci çadırları (Fotoğraf: Yılmaz Odabaşı, Aralık 1988)

güçlükler veri yetersizliğinden değil, daha çok bunların az güvenilir, çelişkili ve dağınık olmalarından dolayıdır. Bölge devletleri ülkelerine girişi gazeteciler için sınırlı tutmaktadırlar; tümü kendi çıkarlarına uygun düşen gerçeklerden oluşan bir görüntü sunmaya çalışmaktadır. Büyük bir kısmı sadece vasat durumda istatistiklere sahiptirler. Gene de değişik kaynaklı bilgilerin birbirini doğrulaması, bu veri yetersizliğinin yolaçtığı problemleri çözmesinde de, en azından güncel durumun gerçeğe yakın olduğunu gösteren ipuçları vermektedir.

4. 1988 yazında, anlatılan seyriyle Irak ile İran arasında gerçekleşen bu ateşkesin sürekli bir barışın güvencesi olmadığı izlenimini vermektedir. 1979'da ortada olan sorunların hâlâ sürmekte olmasının yanısıra, Kürt sorunu gibi kimi sorunlar daha da büyük oranda ağırlaşmıştır. Bölgedeki ülkelerin sahip oldukları silah miktarı özellikle arttı. Hükümetlerin otoriteleri zayıfladı. Birleşmiş Milletler'in barış için etkinliği artarken, diğer dış güçlerin silahlı çarpışma anında barışın sağlanmasına ve uluslararası hukuka saygı gösterilmesine nasıl çabalayacaklarını bilmedikleri için azaldı.

5. Böylece, 20 Ağustos ateşkesi, barışın yeniden sağlanmasından çok bu yolda bir ilk etab olarak değerlendirilebilir. Öyle görünüyor ki yeni durumu ele almak ve Avrupa'nın gelecek yıllardaki politikasının ne olabileceğini belirlemeğe çalışmak bu perspektifler çerçevesinde geçerli olabilir.

II. Ateşkes

1. Askeri eylemlerin son bulması

6. İran'ın, 18 Temmuz 1988'de Güvenlik Konseyi'nin İran'la Irak arasında statükoyu temel alan, 598 nolu ateşkes kararını kabul etmesi, askeri eylemlerin 20 Ağustos'tan itibaren son bulmasını sağladı. 1980-1982 Irak'ın başarısız saldırılarının sonra, İran, karşı saldırılarla Irak topraklarına girerek Şaddü'l-Arap'ın sağ kıyısını kuşatmış, denize tek çıkış kapısı Fao yarımadasını işgal etmiş, böylece Irak'ın en önemli limanı, ikinci büyük kenti ve güneyin petrol merkezi olan Basra'yı tehdit etmekte olduğu 1982-87 yıllarında, bu konumuyla barışa dönme isteminde bulunmuş ve bu durumuyla daha baskın görünmüştü. 1985'ten itibaren Kürtlerin direnişi de ülkeyi zor duruma sokmaktaydı. Borçları da önemli bir meblağa ulaşıyordu. Irak, İran'ın Körfezi ele geçirmesini önleme ve İran devriminden esinlenen yıkıcı hareketleri bozguna uğratma kaygısında olan Arap ülkelerinin özellikle Kuveyt, Ürdün, Emirlikler ve Suudi Arabistan'ın verdiği maddi ve

parasal yardımlarla geçinebiliyordu. O zamanlar Irak için savaşı kazanmak bir yana, kaybetmemek için uluslararası topluluğa dayanmak geçerli tek politikaydı.

7. Bu yüzden 20 Temmuz 1987'de Güvenlik Konseyi Irak'ın ve bir anlamda da İran'ın istemlerine cevap veren 598 numaralı kararı aldı. Fakat İran bunu uygulamadı. Gerçekten de Ayetullah Humeyni, Irak'ın saldırgan olarak mahkum edilmediği ve hükümet başında Saddam Hüseyin başkan olarak kaldığı sürece çarpışmalara son verecek her türlü gizli görüşmeyi reddediyordu. Bu mahkumiyet İran hükümetinin gözünde savaş yüzünden karşı karşıya kaldığı kayıplara denk düşen bir tazminat ödenmesini gerektiriyordu.

8. İran'ın bu geri dönüşünü, hangilerinin kesin olduğunun ayırımına varılmadan birçok nedenlerin sayılabileceği bu çark edişi açıklayan 1987-1988 yıllarında durumda meydana gelen değişikliklerdir. Öncelikle, İran'ın, Şubat ayında Kürdistan'a karşı saldırılarının başarısızlığından sonra, Irak'ın özellikle Nisan 1988'de Fao yarımadasını da ele geçirdiği ve İran'ın 1982-87 yılları arasında işgal ettiği toprakların tamamına yakını geri almasını sağlayan bir seri askeri başarı elde etmesi. Öte yandan Irak güçleri İran'a girerek Halkın Mücahitleri savaşanlarına birkaç hafta kalabildikleri önemli bir toprak parçasını ele geçirmelerini sağlamıştı. Temmuz 1988'de bu girişimin üstesinden gelebilmek için İran'a çok önemli bir askeri çaba gerekmişti. Bu askeri başarısızlıklar çok ağır olmamalarına rağmen İran halkının ve ordusunun bıkkınlığını dile getiriyordu. Kendilerinden çok daha iyi donanmış Irak ordusuna karşı ağır kayıplara uğrayarak, elde ettikleri zaferleri sürdürmelerini sağlayan o devrimci coşkuyu yitirmişlerdi.

9. İkinci olarak da, havacılık ve benzeri alanlarda Irak'ın daha savaşın başından itibaren önemli üstünlüğü; İran'ın kaybettiği araçların yerini doldurmak üzere modern silahlar sağlamakta büyük güçlükler çektiği sıralarda daha da netleşti. Buna karşın, Körfez ülkelerinin parasal yardımı, satıcılar tarafından verilen krediler Irak'a araçlarını yenileme ve yetkinleştirme imkânını veriyor; İran'ın etkili bir karşılık verebilmesi için gerekli olan şartlar olmaksızın 1988 başında yoğun bombardımanlara başlıyordu. Bu hava üstünlüğü Irak'ın 1988 baharında İran'ın işgal ettiği Halepçe adlı Kürt kasabasına karşı, etkinliği bütün tanınan gazları aşan, siyanur asitli yeni bir zehirli gazı kullanmasıyla daha da artıyordu. Dakikadan daha az sürede öldürücü etkisini gösteren bu gaz, bombalanan bölgede bulunanların % 97'sini öldürerek 5000 kişilik bir kayıp verdiriyordu. İran, sürdürülen böylesine bir kimyasal savaşa karşı korunma ve karşılık verme olanağının bulunmaması yüzünden, yeni saldırılar düzenlemek için güçlerini topluyamıyordu.

10. Son olarak Batılı ülkelerin deniz kuvvetlerinin müdahalesi, İran'ın Körfez'de Arap yakasına doğru denizciliği yasaklayabilme umutlarını yokediyordu. Bazı gemilerin saldırılarına Amerikalıların karşılık vermesi İran'ın gemicilik olanaklarını kısıtlıyor ve 3 Temmuz 1988'de Amerikan firkateyni "Vincennes" tarafından 290 yolcusuyla bir sivil İran uçağının kaza sonucu vurulması olay ne kadar üzücüyse de, körfezdeki trafiğe müdahaleleri halinde, ABD'nin, İran hava kuvvetlerine misillemede bulunmaya kararlı olduğunu gösteriyordu. Körfez yakınlarında biri Amerikan diğeri Fransız iki uçak

gemisinin bulunması çok zayıflamış olan İran hava kuvvetlerine karşı durmada Batılıların etkin araçlara sahip olduğunu gösteriyordu. Avrupa ülkelerinden, mayın avcılarının gelmesi ve bunların BAB çerçevesinde eşgüdümlü eylemleri, İran'ın denizlerde mayınlara güvenmesinde caydırıcı bir etkisi oldu.

11. Bunlara bir de, haberalmanın şimdiki durumundan dolayı önemlerini değerlendiremeyeceğimiz iç nedenler de katılmaktadır. Bu İran'ın geçirmekte olduğu bir iç kriz de olabilir. Doların son sekiz yıl içinde geçirdiği erozyonlar yüzünden, çarpışmaların başladığı 80'de varil'i 34 dolar olan petrol rayicinin 1988 Ağustos'unda 18 dolara düşmesi, elbette kazançlarını önemli derecede azalttı. Oysa çok zor kredi bulabilen ve satın aldığı savaş araçlarının karşılığını ödemek zorunda olan İran'a hiçbir güç parasal yardımda bulunmuyordu. Halbuki 1980'de 35 milyar dolarlık bir ihracat payı bulunan Irak, Körfez Koordinasyon Konseyli ülkelerinden her yıl 13 ile 14 milyar dolar arasında bir yardım alarak savaş harcamalarını giderbilmek için 60 milyar dolar dolayında borçlandı. Irak petrolünü Türkiye'de İskenderun yakınlarındaki Dörtöly'e ulaştıran bir petrol hattının inşası ve Arap ülkelerinin Irak'ın dünya petrol pazarına çıkardığı petrolü kotaya tabi tutmama kararı, O'nun petrol kaynaklarından iyi gelir elde etmesini de sağladı. Böylece İran'ın ekonomik durumu savaş harcamalarını karşılaması ve halka, Irak'ın yansız bir barışı kabul etmeye hazır olduğunu belirttiği bir sırada, çarpışmaları sürdürmeyi kabul ettirmesi gittikçe zorlaşıyordu.

12. Bu yüzden İran, 1988 yılı başında ağır bir ekonomik ve siyasal kriz yaşamışa benzer. Halkı seferber etmek ve enerjisini artırmak için devrimci heyecanı kullanmak gittikçe zorlaşıyordu.

13. Bütün bu nedenler yüzünden İran yöneticilerinin büyük bir bölümü, çarpışmalara son verilmesi gerektiğini ve 598 nolu kararın, bunu yüzleşmeden gerçekleştirebilmelerine olanak verdiğini düşünüyorlardı. Temmuz başında Ayetullah Humeyni alınacak kararın siyasi sorumluluğunu üstlenmeyi istemeksizin hükümeti 598 nolu kararı kabul etmekte özgür bıraktı. Irak'ın o zaman lehine dönen eylemlere devam etmek istemiş olması mümkündür. Fakat hemen 1987 Temmuz'undan itibaren 1983'ten beri istediklerini içeren kararı kabul etmiş olması buna izin vermiyordu. Fakat tam zaferi kazanmış olduğu duygusuna kapıldığı anda ateşkesin gelmesi, O'nda zaferin meyvelerinden yoksun bırakıldığı izlenimini verdi ve kararın uygulanması üzerine yapılan görüşmelerde karar maddelerinin kendi lehinde yorumlanmasını sağlamaya çalıştı. Görüşmelerin şimdiye kadar ilerlemesini engelleyen bir uzlaşmacı tavır aldı.

14. Eğer İran ve Irak sınırlarında silahlar susmuş bulunuyorsa, bu şimdilik bir ateşkestir ibarettir ve anlaşmazlık henüz bir çözüme ulaşmamıştır. Ordular hâlâ savaş düzeninde bekletiliyor ve Irak 20 Ağustos'tan itibaren bu boşluktan, savaşın son yıllarında kendisini rahatsız eden Kürt direnişini bastırmak için sert bir biçimde yararlandı.

15. Özellikle bölge ülkelerindeki bazı gözlemciler, bu ateşkesi empoze etmekte iki büyük gücün kesin bir rolleri olduğu kanısındalar. Bu yorum oldukça abartılı görünüyor. Bu yorum, bağlantısız ülkelerde sık görülen sorumluluğu öncelikle savaşa başlayan ve sürdüren

güçlerden çok başkalarına maletme eğiliminden doğmuşa benziyor. Fakat büyük güçlerin tavırlarının, ateşkese elverişli bir ortam yaratmaya katkıda bulunduğu da bir gerçektir.

16. Özellikle Afganistan'dan güçlerini çekme kararıyla, Körfez bölgesi üzerinde bir tehdit olmaktan uzaklaşan Sovyetler Birliği'nin tavrını vurgulamak gerekir. Bunun yanında 598 nolu kararın kabul edilmesinde ABD ve diğer Güvenlik Konseyi üyelerine katılması, İran'ın sonuç olarak kabul etmesi için bu karara gerekli olan otoriteyi sağlamaya önemli ölçüde katkıda bulundu. Aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin, kararın İran tarafından uygulanmaması halinde bu ülkeyi yaptırımlara tabi tutmayı reddetmesi, İran'ı, halkının uluslararası topluluğa olan hincini artırabilecek "bir dış müdahale sonucu bu metni kabul ettikleri" yollu bir açıklama olanağından da yoksun bırakıyordu.

17. Elbette, bu demek değildir ki, Sovyetler Birliği Orta Doğu'daki çıkarlarını korumaktan vazgeçti. Silahlarının % 80'ini sağladığı Irak'a çok yönlü bir parasal ve askeri yardım yaparken İran'la ilişkilerini koparmamayı bildi. Kuzey Kore, Vietnam, Bulgaristan, Polonya ve DAC gibi kimi müttefiklerine İran'a askeri araç göndermede bile izin verdi. Irak'ın açık düşmanı olan Suriye'yle iyi ilişkilerini geliştirerek Doğu Akdeniz'de Lattaquieh yakınlarındaki Tortus'da bir deniz üssü yerleştirilmesine olanak sağlayan bir antlaşma elde etti. Koramiral William O. Stredeman'ın ABD Kongresi'ne sunduğu bir rapora göre bu üs orta tanilatolu Sovyet savaş gemilerinin Kola yarımadasına ya da Karadeniz'deki limanlara dönme zorunluluğu duymadan tamir edilebilmelerini sağlayacaktır. Bu tesis, dünyanın diğer bölgelerinde şimdilik daha az bulunan, buna karşın Doğu Akdeniz ve Körfez'de daha iyi temsil edilen Sovyet donanmasının yeni yerleşim şekline cevap vermektedir. Sovyetler aynı zamanda Suriye'deki bir hava üssünden de yararlanıyor olabilir. Bütün bu avantajlar, Amerikalı uzman M. Nozman Polmar'ın 29 Ağustos 1988'de New York Times'da yayınlanan açıklamalarına göre Suriye'nin SSCB'den aldığı uçak, tank, misil, zırhlı araçlar, savaş gemileri ve deniz altılarının karşılığında elde edilmiş olabilir. Böylece Suriye ultra-modern Mig-29 uçaklarından 40 adet alan SSCB'nin ilk müttefiki olmuş olabilir. İsrail'i yetkililerin açıklamalarına göre Suriye bunun dışında, Sovyetler Birliği'nce verilen misillere adapte edilebilecek kimyasal silahlı başlıklar yapıyor olabilir.

18. Öte yandan, Türkiye ile SSCB 51 yıldan beri ilk defa Ermenistan'da, bölgedeki ticari alış-verişin ve kişilerin geçişlerini geliştirmek için Sarp'ta bir sınır kapısını açarak iki ülke arasında bir yakınlaşma isteğini vurguladılar. Bütün bunlara Moskova ve Riyad arasında ilişki araştırmalarının acilisi SSCB ile Yemen ve SSCB ile Birleşik Arap Emirlikleri arasında diplomatik ilişkilerin başlaması, Kuveyt'in petrol ihracatının bir kısmının Sovyet gemilerince korunması, kimi Körfez ülkelerinin Sovyet silahlarını elde etmesini de eklersek, pasif olmak bir yana Sovyetler Birliği'nin bölgedeki konumunu ilerletmek için savaştan yararlanmış olduğunu görürüz.

19. Körfez'de Amerikan donanma gücünün arttığı 1987 Temmuz'undan beri, o zamana kadar Irak lehine olan Sovyetler Birliği, Irak'a olan yardımını kesmeden İran'ın Körfez'deki Amerikan varlığını protestolarına katılmak, bunun BM otoritesi altında gönderilecek bir filoyla

değiştirilmesini önermek ve 598 nolu kararın uygulan-
mayışı için İran'a yaptırımlarda bulunmaya destek vermeyi
reddetmek için İran'a yaklaşmış görünmektedir. Bununla
birlikte Sovyetler Birliği Ağustos 1988'de İran'ın bu kararı
kabul etmesinden memnurluk duydu; Bay Perez de
Cuellar'ın bunu gerçekleştirmek için harcadığı çabaları
överek Körfez'deki Amerikan donanma güçlerinin
bulundurulmasına karşı gelerek uluslararası kamuoyuna
ve BM örgütüne barışın sağlanması için hizmete hazır
olduğunu belirtti.

20. Herşey sanki Sovyetler Birliği'nin, Suriye'yle
olan ilişkileri dışında kendisi için önemli olan bir bölgede
askeri varlığından vazgeçerek, Batı güçlerini de bölgeden
uzaklaştırmak istiyormuş gibi bir görünüm alıyor. 1988
Temmuz'unda İran havayolları uçağının bir Amerikan
füzesi tarafından düşürülmesi O'na bu kez lehinde iyi bir
neden verdi. Gerçekten Orta Doğu'da iki büyük gücün tam
anlamıyla yokluğu, bölgeye olan yakınlığından dolayı,
Sovyetler Birliği'ne, Nasır'ın ölümünden beri yitirmiş
olduğu nüfuzu tekrar bulmasına olanak verebilir. Gene de
petrol satışı için bölgedeki ülkelerin rakibi olduğu
gerçekliği, özellikle rayiçlerin düşük olduğu bir dönemde
başlıca petrol alıcıları olan Batı ülkelerinin nüfuzunun
yerine geçmesini engellemektedir. Sovyetler Birliği'nin
Orta-Doğu sorunlarında önemli bir yer alma kaygısı, O'nu;
ABD'nin, Batı'nın çıkarlarını, çarpışan taraflardan birinin
zaferinden çok, tarafsız bir barışın daha iyi kollayacağı
sonucuna vardığı sıralarda, burada barışçıl ve ılımlı bir
nüfuz kullanmaya itti.

21. Demek ki bu ateşkeste iki büyük gücün
eylemlerinin dolaysız sonucundan çok, BM ve uluslararası
kamuoyunun girişimlerinin ve aynı zamanda bölgede her
iki tarafın barışa dönmeyi istedikleri bir anda görüşmelerin
açılışına elverişli bir gelişmenin doğmasının sonucudur.
Gerçekten de çarpışan her iki taraf, her ne kadar yeni
haberler daha önce ileri sürülen sayıları düşürüyorsa da,
çok önemli kayıplar vermişlerdi. İran'ın kayıpları hakkında
Irak 800.000 ölü derken, Batılı kaynaklar 300.000 ile
600.000 arasında koyarken, İran, ölü savaşçıların sayısını
123.230, büyük bir kısmı esir alındığı sanılan 60.711 kayıp
ve bombardıman kurbanı 11.000 sivil olarak verdi. Irak
henüz, bunlardan muhakkak oldukça düşük olması
gerek kayıplarının sayılarını vermedi.

2. GÖRÜŞME

a) Yöntem

22. 598 nolu kararın İran tarafından kabul edilmesi,
onun uygulamaya konulması için görüşmelerin açılışına
hemen izin vermeliydi. Oysa usül zorlukları hemen
başgösterdi, çünkü Irak İran'la direkt olarak görüşmek
isterken, İran Saddam Hüseyin rejimiyle her türlü ilişkiyi
reddederek sadece BM temsilcileriyle görüşmek istiyordu.
BM Genel Sekreteri Bay Perez de Cuellar'a 25 Ağus-
tos'tan itibaren Cenevre'de ilk görüşmeye olanaklı kılmak
için diplomatik hayalgücü mucizeleri gerekti. Gene de
görüşmeler hiçbir sonuca varmadı ve Afrika'daki barış
konusunda başka çalışmalarla meşgul olan Genel Sekre-
ter için yeni bir tarih saptamak oldukça güçleşti. Irak, BM
Genel Kurul Oturumu sırasında görüşmelerde New-York'ta
bulunmayı reddediyordu. Amerikan senatosunda Kürtlere
karşı kimyasal silah kullandığı için Irak'ın mahkum

Mülteci çadırlarında günlük yaşam. (Fotoğraf: Yılmaz Odabaşı,
Aralık 1988)

edilmesini içeren yasa tasarısı, Iraklıların ABD toprağı
üzerinde her türlü görüşmeye red tavrını daha da
sertleştirdi. Gerçekten de alınan tek önlem, aralarında
İtalya'nın da bulunduğu 24 BM ülkesinin aldığı, 350
uluslararası gözlemcinin atışkesini, uygulanmasını kontrol
etmek üzere sınıra gönderilmesi kararı oldu. Üstelik
bunlara kuzeyde kalan bölgenin Kürtlere ya da Kürtlere
karşı Irak ordusunca yürütülen harekâtlarca yasaklan-
ması yüzünden cephenin sadece güney bölgesine
yerleşebildiler.

23. Görüşmelerin amacı bile Irak ve İran tarafından
aynı şekilde değerlendirilmiyor. Birincisi için en kısa
zamanda barışın ne olabileceğinin belirtilmesi ve hemen
Şadd-ul-Arab üzerinde sınırın belirlenmesi ya da Körfez'de
tekrar denize açılma özgürlüğü gibi önlemlerin alınmasıdır.
İran içinse tam tersine, 598 nolu karar düzenindeki
vadeleri sırayla izlemek ve bu yüzden ilk etapta barışın
düzenlenmesiyle ilgili sorunlardan çok atışkesin özel
şartlarının belirlenmesidir. Görüşmeler, genellikle her bir
delegasyonun Genel Sekreter veya O'nun yardımcısıyla,
özel ve birbirini izleyen, uzlaşmaya varmayı özellikle
zorlaştıran, dolaysız diyalogun olmadığı karşılaşmalardan
ibarettir.

24. Bu usül zorlukları, aslında 20 Ağustos
ateşkesini oldukça dayanaksız kılan temel anlaşmazlıkları
saklamaktadır. 598 nolu kararın her iki tarafça kabulü
tereddütsüz olmamıştı ve uygulamaya girdiği zaman
Irak'ın güçlü olmuş olması açıklanan prensipleri tekrar
gözden geçirmeyi zor kılmaktadır. Tıpkı İran'ın, Ayetullah
Humeyni'nin sekiz yıllık savaş sırasında yaptığı gösterişli
açıklamalarını, başarısızlığını kabullenmemek için, terket-
mesinin oldukça zor olması gibi.

b. Savaşın Sorumluluğu

25. Düşmanlıkların son bulması için Tahran
yetkililerinin öne sürdüğü ilk şartların başında Irak'ın
saldırğan olarak tanınması ve Saddam Hüseyin rejiminin
düşmesi yer alıyordu. Haliyle ikincisi İran'ın bir ateşkes
prensibini kabul ettiği gün terkedilmek zorunda kalındı,
çünkü bu, ancak Bağdat'taki hükümetle görüşülebilirdi.
Fakat bu durum İran'ın tüm direkt görüşmelere olan ve iki
ülke arasında antlaşmayı zor kılan ve her görüşmede
özellikle gergin bir hava yaratan karşıt tavrını açıklıyor.

26. Diğer yandan 598 nolu kararın 6. maddesi, BM
Genel Sekreterini "Irak ve İran'a danışılarak çatışmanın

sorumlusunu araştıracak ve Güvenlik Konseyi'ne en kısa zamanda rapor sunacak tarafsız bir organı görevlendirmeyi araştırmak"la yükümlü kılıyordu. Böylesine bir dile getiriliş biçimi, bu kararı kabul etmekle, İran'ın birinci şartından vazgeçmeyi getirdiğini yadsıyabilmeye olanak vermiyor; 6. madde Güvenlik Konseyi'nin İran'a bir kaçış yolu vermemekten çok, bu nazik sorunda tarafsız kalma kaygısı üzerinde hiçbir kuşku bırakmıyordu.

27. Aslında 1980 Eylül'ünde açık saldırılara başlayan her ne kadar Irak'sa da bu, Irak'a savunma için silahlara sarıldığı duygusunu veren aylar boyu iki ülke arasında sınırda meydana gelen olaylar ve Bağdat'ta Humeyni partizanlarının düzenledikleri suikastlardan sonra olmuştu. Üstelik Saddam Hüseyin hükümeti 1975 yılında Şah'ın, Irak'a görüşlerini empoze ettiği, Körfez ülkelerinin zararına yaptığı tecavüzleri, bölgedeki ordu gücünün sayesinde kabul ettirdiği Cezayir antlaşmalarını imzalamak zorunda kalmıştı. İşte antlaşmazlıklarının köklerini bu tarihe kadar götüren, Irak 1980 Ağustosundaki saldırısını, İran'lı saldırgana misillemeyi hedefleyen askeri bir harekât olarak sunabiliyordu. Bu koşullarda bir tarafın sorumlu kılınması ateşkesin gerçekleşmesini engelleyecek politik bir eylem olurdu. Irak için saldırgan taraf olduğunu kabullenmek, askeri konumunun hiçbir şekilde haklı gösteremeyeceği bir teslimiyet olurdu.

III. KÜRT SORUNU

41. Kürt halkı, Kuzey'de Türkiye'den Sovyetler Birliği'ne; Batı'da Suriye ve Irak ve doğuda İran arasında uzanan dağlık bölgelerde yaşayan 20 milyonluk bir halktır. Bu ülkelerin istatistiklerinin homojen bir şekilde yapılmaması, Kürt halkının nüfusunun kesin bir şekilde değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki Kürtlerin yarısı Türkiye'de, 4 milyonu İran'da, 3 milyonu ise Irak'ta yaşarken Suriye ve SSCB'de azınlıktaki Kürtler daha az bir yoğunlukta yaşamaktadır. (Sünni müslüman dininden ve dilini ve geleneklerini sürdürmeye çalışan bu halk en azından Türkiye, İran ve Irak'ta sözkonusu devletlerin merkezci iradelerinin hedefi olmaktadır. Sevr Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu paylaşılırken, zaferi kazanan güçler Kürtlere bir otonomi sağlamaya söz vermişlerdi. Ama Atatürk'ü burjuva devrimi ve 1925'te bunu izleyen Kürtlerin baskıyla ezilmeleri, bu umutlarına son vermişti. Aynı şekilde 1946'da Sovyetler tarafından korunan kısa süreli Mehabat Cumhuriyetini deviren) Şah Rıza Pehlevi, Irak'tan peşmergeleriyle gelen Iraklı Kürt general Mustafa Barzani tarafından yönetilen Kürtlere karşı İran'ın ilk savaşını başlattı. Irak'a ancak bağımsızlıktan sonra 1958 yılında geri döndü. 1961'de Mustafa Barzani tarafından yönetilen Kürdistan Demokrat Partisi, Irak hükümetine karşı silahlı başkaldırıda bulunarak Irak ordusunun sürekli baskılarına rağmen Irak Kürdistanı'nı 14 yıl boyunca kontrol altında tuttu. Şah'tan önemli bir askeri yardım alıyor ve çarpışanlar Irak ordusu tarafından izlendikleri zaman İran topraklarına sığınabiliyorlardı. Bu, kimi ateşkes ve antlaşmalarla kesilen 1963, 64, 66, 68 ve 70 tarihlerinde bir seri isyana sebep oluyor ve Irak Kürdistanı dört yıl sürecek bir otonomi elde ediyordu. Fakat Bağdat'la Kürtler arasında 1974'te tekrar bir gerginlik başladı ve İran, İsrail ve ABD

tarafından yardım gören General Barzani, Irak hükümetine karşı aktif askeri harekate girişti.

42. İran'la Irak arasında 1975 Martında imzalanan Cezayir antlaşması bu duruma son verdi. Yapılan toprak ödünleri karşılığında, Kürt direnişine tüm yardımı kesmeyi taahhüt eden İran, gerçekten de gecikmeden bütün silahlarını, donanımları ve hatta Barzani güçlerine dağıtılan yiyeceği kesti. Şah sadece Irak tarafından isyanı bastırmaya yönelik olarak başlatılan ve kısa zamanda başarıya ulaşan saldırılardan sonra kaçıan 250.000 Kürt sığınmacısını İran topraklarına kabul etmekle yetindi. Barzani 1979'da ABD'de öldü. Irak yetkilileri, Kürt nüfusun bir kısmını güneye sürer, Kürdistan'a Arapları yerleştirir ve sınır boyunca bir çok köyü yıkar ve bunları da Kürt sorununu çözmek ve Kerkük petrol bölgesinde yaşayan Kürtleri Arap nüfusu içinde eritmek için uygular.

43. 1979'daki İran devrimi, KDP'nin yeni yöneticileri olan Mustafa Barzani'nin iki oğlunu, Irak toprakları üzerinde tekrar askeri çalışmalarda bulunmak için, yeni cumhuriyetle bağlantı aramaya itti. 1980'den itibaren Irak ordusundaki bir çok Kürt asker isyan bölgelerine sığınırılar. 1986 Kasımında, İran himayesi altında yiyecek ve silah gereçlerine tekrar sarılan Celal Talabani tarafından yönetilen Kürdistan Yurtsever Birliği ile yeni bir cephe kurana kadar bu yeni direnişin etkileri sınırlı kaldı. Gerçekten de Kürdistan Yurtsever Birliği, Irak'ın, bütün güçlerini İran'a karşı savaşmak için kullanmak zorunda olmasından yararlanarak Bağdat'la Kürdistan'da bir otonomi için anlaşmaya kalkışmıştı. 1983 Aralığından 1985 Ocağına kadar süren bu görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştı; çünkü Kuzey Irak petrol rezervlerinin önemli bir bölümünü içinde bulunduran Kerkük ve Musul'un bir kısmını kapsayan, Kürtler'in toprak istemlerini, bu yerlerin Kürdistan'a ait oluşunu kesin bir şekilde reddediyorlardı. Bu başarısızlık 1987'deki Kürt genel başkaldırısıyla birlikte KYB'nin İran'a yakınlaşmasını getirdi. O zaman Kürtler kendi değerlendirmelerine göre Türk ve İran sınır boylarını kapsayan 10 bin km²'lik bir "özgürleştirilmiş bölge" kürmalarına ve askeri harekate yeni bir boyut kazandıran önemli olanaklara sahip idiler.

44. Irak böylece tam savaşın ortasında iken güçlerinin bir kısmını Kürt isyanını bastırmaya tahsise zorlandı. İsyancılara karşı önmek almakla yetinmeyerek Kürt sorununu kökten çözmek için ciddi uygulamalara girişti: köylerin tümüyle yıkımı (temelden kazınması) ve ordusuna kolayca geçiş vermeyen köylerin zehirli gazlarla bombalanması. En büyük operasyonu İran ordusunca işgal edilmiş Halepçe kasabasının, sivil halktan 5000 kişinin ölümüne yolaçıan 17 Mart 1988 bombardıman oldu.

45. Öte yandan Fırat sularınının kendisi için daha avantajlı olacak bir paylaşımını sağlamak için Türkiye'ye baskı yapmaya çalışan Suriye'nin yardımıyla 1984'ten beri Türkiye Kürt toplumu içinde önemli sorunlar başgösterdi. Irak ve Türkiye'ye karşı yönelmiş Kürdistan Yurtsever Birliği ile Kürdistan İşçi Partisi arasındaki 1 Mayıs 1988'de oluşturulan ittifak antlaşması Şam'da imzalandı. Bu gelişmeler Ankara hükümetini bu ayaklanmalara karşı önemli askeri operasyonlar yürütmeye sevketti. (Türkiye, Türk otoritelerince "dağlı Türk" olarak adlandırılan Kürt Azınlığının varlığını resmi olarak kabul etmiyor. Kürtçe eğitim yasak olduğu gibi; Kürtçe dilinin konuşulması bile

baskı altında.) Kürt isyancıları tarafından kontrol edilen Irak topraklarına Türkiye Kürtlerinin sığınması üzerine, Bağdat hükümetinin de izniyle Türk ordusu birkaç kere bu topraklar üzerinde askeri harekât ve bombardımanlara girişti. Gene de Türkiye'deki Kürt güçlerinin yürütülen çatışmalar sınırlı kalıyor: Bunlar 4 yılda 700 ölüme yol açtı ve 1988 Ağustosuna kadar eylemlerini sürdürüyorlardı ki bu da Türk hükümetinin Iraklı Kürt mültecilerin akınına karşı aldıkları tavrı da anlaşılabilir kılıyor.

46. İran-Irak savaşı Iraklıların da yardımıyla İran'daki Kürtlerin de direnişine yolaçtı. 1988 Temmuzunda Irak sınır boylarında İran Kürdistanı'nın önemli bir bölümünde Abdurrahman Kasımlı önderliğindeki İran Kürdistanı Demokrat Partisi ve Marksist eğilimli Komala'nın direnişçileri tarafından tamamiyle kontrol altında bulunmaktadır ki bu da Tahran'ı Irak'la ateşkes antlaşmasını kabul etmeye iten nedenlerden biri olabilir. Irak'ın tersine İran hükümeti şimdiye kadar Kürt örgütlerinin kontrolü altına girmiş bölgelerde otoritesini tekrar elde etmek için askeri çabalarda bulunmadığı gibi bu örgütler de Irak'ın yandaşları gibi hareket etmemeyi bildiler. Gene de bunlar daha Temmuz 1988'de, Irak'ça desteklenen "Halkın Mücahitleri"ne yönelik ağır saldırılarda olduğu gibi, bu ateşkesin, İran ordusuna, güçlerini Kürt isyanına karşı kullanmasına olanak sağlayacağından kuşku duyulmamalı.

47. Ki bu da Irak'ın 19 Temmuz'dan beri yaptığıdır. Tahran'ca bir ateşkes prensibinin kabulünden sonra özellikle de 20 Ağustos'ta 5 Eylül tarihleri arasında Irak Kürtlerine karşı zehirli gazlar eşliğinde saldırılarını artırmıştı. Kürtlerin açıklamalarına göre, Kürtler tarafından kontrol edilen bölgeleri tekrar kazanmak için 60.000 kadar askerini ileri sürmüştü. Türkiyeli otoritelerce verilen ilk sayılara göre Ağustos sonu Eylül başında Türk topraklarına, aralarında, batılı kaynakların belirttiğine göre, kimyasal silahlarca yaralanmış kurbanların da bulunduğu 120.000 Kürt sığınmıştı. Halbuki Eylül ayı sonlarında yapılan sayıma göre sığınmacıların sayısı 65.000'i geçmiyordu. Bu beklenmedik akın, Türk yetkililerine yerleşim ve güvenlik sorunlarına yol açıyor ki bunlar, sınır bölgelerinde eylemde bulunan Kürdistan İşçi Partisine ait grupların sığınmacılar arasında propaganda eylemlerine giriştikleri için daha da artıyor. Bu bölgede, Irak tarafından gaz bombalarının kullanımı, köylerin sistematik olarak yıkılması ve sığınmacıların bu akımı Türk ve Irak orduları arasında gerilimlere ve Türklerin protestosuna yol açmıştı. 1988 Eylül başında Irak ordusu sınırı birkaç kere aşarak sığınmacıların geçişini ateşkesle engellemeye kalkışmıştı. Irak ordusunun saldırılarının son bulduğu 5 Eylül 1988'den beri iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşti ve Kürt sığınmacıların akımı durdu.

48. Bölgeye uğrayabilmiş Batılı gazeteciler, Türk yetkililerinin sığınmacıları ağırlamak için çabalarının üstünlüğünü vurguluyor fakat Türkiye'deki Kürtlere reddedilen haklardan yararlanıyor ve iyi davranılıyor olsa bile bunların yerleşik halktan tecrit halinde tutulduklarını saptıyorlardı. Üstelik kışın yaklaşmasının yarattığı sorunları, Türk yetkilileri durumun gerektirdiği kısa süre içinde çözebilme olanağında yoksunlar. Son olarak da gazeteciler, Türk yetkililerin bu sığınmacıların kimyasal gazdan etkilendikleri gerçeğini yalanladıkları ve yabancı

uzmanların bu konuda inceleme yapmak için ülkeye girmelerine izin vermediklerini belirtiyorlar. Türkiye, sığınmacıların ağırlanması için uluslararası yardıma çağrıda bulundu ve Avrupa bu çağrıya kayıtsız kalmamalıdır.

49. Türkiye şimdiye kadar Kürt sığınmacılarına iltica hakkını tanımayı reddediyor. 1951'de ilticacılar için Cenevre Konvansiyonunu imzaladığı için de buna zorunlu bulunmuyor, çünkü Avrupa dışında kalan ülkelerden gelen sığınmacılar için bu hakları saklı tutuyor. İnsani nedenlerden dolayı çarpışanlar dışında Kürt sığınmacılara, kadın, çocuk ve yaralıları geçici bir süre için topraklarında kalma izni verdiklerini belirten Türk Başbakanı Turgut Özal bu iznin geçiciliğini ısrarla vurguladı. Bu sığınmacıların bir kısmı daha şimdiden Türkiye'yi terkederek "Irak ordusuna karşı savaşı sürdürmek" için İran'a gitmeyi seçtiler.

50. İran'la Irak arasında bu ateşkes Kürtler için bir barış garantisi oluşturmadığı gibi, Cezayir anlaşmalarının ertesinde olduğu gibi, Türkiye bir yana, bu iki ülkenin Kürdistan'ın değişik parçalarını güç kullanarak kontrol altına almak için bu aradan yararlanabileceklerinden korkmalıdırlar.

51. Kürtlerin Irak ordusu tarafından sistematik bir biçimde katledilmeleri, köylerinin yok edilmesi, Türk topraklarında sığınma kamplarının kurulması, uluslararası kamuoyunu daha fazla duyarsız bırakamaz. Öte yandan Türkiye'nin lojman, battaniye, yiyecek ve sağlık yardımı sıkıntısı çeken sığınmacı akımına karşı koyacak gücü yok. Türk hükümetinin Kürdistan İşçi Partisinin düzenlediği saldırılara olduğu gibi Irak'ın çıkışlarına karşı kendi topraklarını korumada ciddi güçlükler yaşamaktadır. Kürt sorununun tüm hatlarıyla BM nezdinde ileri sürülmesinden çekinerek uluslararası yardıma çağrıda bulunmayarak ilk başlarda sığınmacıların İran'a doğru gidişlerini destekledi. Sonuç olarak Batı ülkelerine başvurarak mali yardım isteminde bulundu fakat bunu Irak'ın kimyasal gaz kullanımını hakkında anketlerde bulunabilecek BM örgütü ya da diğer uluslararası örgütlerin aracılığına başvurmadan yaptı. Bunun sonucu da çok düşük bir yardım almaları oldu. Türkiye gerekli yardımı 300 milyon dolar olarak biçmişti. Avrupa topluluğu 600.000, Danimarka 250.000 dolar sundu; Hollanda 60 sığınmacıyı barındırmayı teklif etti, Fransa ise bir doktor ekibi gönderdi. Bütün bunlar ihtiyaçların çok altındadır ve Avrupa'ya yakışmıyor.

52. Uluslararası topluluk İran'la Irak arasındaki barış için sürekli bir tehlike yaratan Kürtlerin yapısıyla ilgilenmemelik edemez. Her ikisi de diğer ülkelerin Kürtlerin etkisini kullanarak diğerinin üzerinde baskı yapmaya çalışıyor. Oysa ki şimdiye kadar uluslararası topluluk Kürtlere her halkın hakkı olan yaşam hakkını garantilemek için hiçbir şey yapmadığı gibi bir tek Irak tarafından onlara karşı kullanılan zehirli gazların kullanımı hakkında çok zayıf tepkilerde bulundu.

53. Irak Kürtleri, BM Genel Sekreterine Kürtlerin istemlerini gözönünde bulundurmayan bir antlaşmayı hiçbir şekilde kabul etmeyeceklerini bildirdiler. BM tarafından gönderilen ateşkes kontrolörlerinin, uygulamayı kontrol etmekle görevlendirildikleri ateşkes hattını yarısını içeren Kürt topraklarına girmelerini reddetmekle istemlerini desteklediler. Bu demektir ki Kürtler, bu güncel koşullarda aleyhinde olacak bir antlaşmanın oluşturulma-

sını köstekleyecek ciddi araçlara sahiptiler. 5 Eylül 1988'de Irak tarafından 30 gün içinde dönecek Kürtlerin lehinde bir genel af yapılacağını açıklaması böylesi koşullarda sivil barışın sağlanmasını pek kolaylaştırmayacaktır. Irak ordusunun davranışındaki herşey Irak'taki Kürt sorununu tamamen yoketmek gibi bir istek olduğunu belli ederken, bu önlemin uluslararası kamuoyunu yatıştırmak için kullanılan fazladan bir önlem olarak ortaya çıkmaktadır. Türk kaynaklı 50.000 sığınmacıyı ilgilendiren haberlere göre bunlardan 25.000'i Türkiye'de kalmak isterken 18.000'i İran'a geçmeyi, 2500'ü de ya çarpışmak ya da teslim olmak için Irak'a dönmeyi, 4500'ü de Batı ülkelerine geçmeyi dilemektedirler. Irak tarafından Eylül 88'de ilan edilen af 1000 ile 2000 Kürdün Ocak ayı başında dönmesini sağladı. Irak bu sorunu Türkiye ile direk bir antlaşmayla halletmeyi dilerken, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi bunun uygulanmasına bir garanti sunabilecek durumda olmadıklarını vurguladı. Iraklı Kürtlerin Türkiye'den İran'a prensip olarak gönüllü olan geçişlerinin sayısı haberlere göre 6000 ile 22.000 arasında değişiyor. Hiç kuşkusuz Türkiye daha önemli bir geçişin olmasını isterdi, fakat 12 Ekim'de İran daha fazla sayıda sığınmacıyı ağırlamaya olanaklarının elvermediğini ileri sürerek kapıları kapattı. Ekim ayının ortalarında Türkiye'de daha 43.000 sığınmacı bulunuyordu.

54. Irak'ın Kürtlere yönelik politikalarını tasvirde "jenosid" kavramı kullanıldı. Baskı kurbanlarının sayılarının belirsizliği, bu sözcüğü kullanmakta kararsız kılıyor fakat daha şimdiden Bağdat Hükümetinin yürütülen amacının, sürgünlerle yerleştirilen Kürt topluluklarını bulunduğu yerlerden atmak, köylerin sistematik olarak yıkılması, katliamlar ya da kaçmaya zorlamayla, Kürt sorununun üstesinden gelmek, altetmek olduğu bellidir. 10 Ağustos'ta 5 Eylül arasında meydana gelen olaylar üzerindeki bilgilerimizin şu durumu, Kürt direnişçilerine karşı yapılan baskının bu halkın büyük bir kısmını katletme amacını yansıttığı şeklindeki bir yorumdan çok direnişe son vermek ve tekrar başlamasını imkansız kılmak için her türlü insan haklarına saygıya karşı gelen ve barbarca önlemlerin kullanılması olarak anlaşılması gerektiği açıktır.

5. Kürt probleminin sadece Irak'la sınırlı kalmadığı ve uluslararası topluluğun bu halkın haklarına saygı gösterilmesini sağlamasında oldukça güçsüz olması, Kürtlerin bölgede daha çok uzun süre bir istikrarsızlık faktörü oluşturacaklarını ve komşu ülkelerdeki her türlü gerilimin, Kürtlerin araç ve kurbanları haline geleceklerini, bozguncu eylemlere yol açacağını düşünmek yersiz kaçmaz. ■

Not: Raporun bazı bölümleri yasal nedenlerle çıkarılmıştır (Öz-Ge).

1988 Yeni Bir Dönemin Başlangıcı Mı?

Mustafa METİN

Doğal Afetler, Kazalar, Bir Yanda Açlık, Bir Yanda Tokluk...

1988 yılında da dünyamız yer yer sellerle, fırtınalarla sarsıldı. Hele yılın sonlarına doğru Ermenistan'da meydana gelen deprem 60-70 bin dolayında cana kıydı, büyük acılara, maddi kayıplara yol açtı. Uygarlığın bugün vardığı düzeye rağmen, doğal afetleri bütünüyle önlemek olanaksızdır. O denli övündüğümüz "insanın doğaya egemenliği" görecelidir, sınırlıdır. İnsanlık, bugünkü bilimsel ve teknik gelişme düzeyiyle, doğal afetlerin bir bölümünü önleyebilir, bir bölümünün ise zararlarını asgariye indirebilir, yaraların sarılmasını çabuklaştırabilir. Örneğin, taşkınlara karşı setler, depremlere dayanıklı konutlar yapılabilir. Su baskınlarında, depremlerde kurtarma çalışmalarını hızla yürütebilir; felaketten zarar gören insanlara gecikmeden doktor, ilaç, yiyecek-giyecek, tıbbi ve barınak yetiştirebilir. Dünya ölçüsünde uygarlığın gelişme düzeyi, insanlığın olanakları yeterlidir. Ama ne yazık ki o, bu konuda yeterince örgütlü değil; yeterince sorumlu da değil.

1988 yılında dünyamız yer yer de uçak ve tren kazalarıyla ve başka türden teknik kazalarla sarsıldı. Bilimsel ve teknik gelişmenin bugünkü düzeyine rağmen, bu tür kazaları bütünüyle önlemek de olanaksız. Tekniğin yaygınlaşması, endüstrinin büyümesi, aynı zamanda bu tür kazaları da artırıyor. Bu konuda da, olsa olsa, daha çok önleyici, güvencesi artırıcı tedbirler alınabilir ve insanlık bunu da yapabilecek durumdadır. Ama, ne yazık ki o, güçlerini bu alanda da yeterince seferber etmiş, örgütlemiş değil. Tersine, bir yandan, her yerde çılgınca, öbürca, insanı ve doğayı gözlemeyen, adeta amacından sapmış bir sanayileşme çabası, diğer yandan, hâlâ dizginlenemeyen bir silahlanma yarışı. Modern silahların vardığı düzey korkunçtur, hayret ve şaşkınlık uyandırıcıdır; ama bu, insanlık için, "akıllı adamlar" için övülecek bir şey değil. Birbirlerini öldürmek için bunca gelişkin silah yapan insanlara kargalar gülmez mi? Açlıktan, acımasız yaşam kavgasından, yalnız çevresindeki hayvanları değil, birbirini de avlayıp parçalayan ilkel ve vahşi insandan farkımız ne? Bugün insanlık buna mecbur değil. Dünyamızda yeterince toprak var, yeterince yiyecek olanakları ve onu elde etmek için yeterince teknik var. Ama dünyanın bir bölümü tokluktan, aşırı semirmekten şikayetçi iken ve yediği kadar da çöpe atarken, diğer bölümü açlıktan ölüyor. Demek ki bu sorunu çözmek için insanlara yalnızca sağduyu, iyiniyet ve çaba gerekli. Bir taraftaki fazla yiyecekler diğer tarafa aktarılabilir. Bir yandaki ileri teknik diğer tarafın yardımına

koşabilir. Ay'a, Merih'e gitmeye kalkışan insanlık bunu neden başarmasını?

Sürüp Gelen Savaş Ocakları

Ama 1988'de, daha önceki yıllarda olduğu gibi, yalnızca doğal afetler mi, teknik kazalar mı dünyamızı sarsıtı? Ya dünyanın dörtbir yanında süregelen çatışmalar, çekişmeler, boğazlamalar... Sıcak savaş alanı olan ülkelere şöyle bir bakmak yeter: Latin Amerika'da Nikaragua, El Salvador, Peru; Afrika'da Güney Afrika Cumhuriyeti, Namibya, Angola, Mozambik, Batı Sahra, Çat, Etopya, Sudan; Ortadoğu'da Lübnan ve Filistin, Irak-İran Savaşı, Kürdistan; daha Doğu'ya doğru Afganistan, Sri Lanka, Burma, Kamboçya, Filipinler... Avrupa'da bile İrlanda, Bask sorunu; hatta Sovyetler Birliği'nde, 70 yıldan bu yana ilk kez, açık bir ulusal çatışma: Karabağ sorunu. Liste daha da çoğaltılabilir.

Bu çatışmalarda ne kadar insan öldü, ne kadarı sakatlandı, mali kayıplar ne; elimizde bir bilanço yok. Ama gerek çatışmalara taraf olan halkların, gerekse genel olarak dünyamızın önemli kayıplara uğradığına kuşku yok. İnsanlık bir yıl daha gerilim içinde yaşadı, acı çekti. Sözkonusu çatışmalar, gerilimler, zaman zaman dünya barışını bir bütün olarak tehdit edici sınırlara vardı. Önemli servetler heba oldu, bomba ve kurşun olarak insanların üzerine yağdı; önemli servetler tanka, topa, uçağa, savaş gemisine, füzeye, atom bombasına dönüştü. 1988 yılında da yüz milyarderler dolar savaş ve silah harcamalarına gitti. Bu, insanlık için ne büyük bir kayıptır! Bu paralarla insanlara daha çok ekmek, daha çok iş, daha çok okul ve hastahane sağlanabilirdi. Geri kalmış ülkeler borç batağından kurtarılabilirdi, kuraklıkla savaşılabilirdi, çevre koşulları iyileştirilebilirdi; özetle, dünyamız bugünkünden çok daha gelişkin, iyi, yaşanması bir dünya olabilirdi. Bunu engelleyen ne?

Barışın ve Silahsızlanmanın Önündeki Engel Ne?

ABD ve yandaşları neden atom silahlarında bu denli direliyorlar? ABD neden "Yıldız Savaşı" projesine yüz milyarderler dolar yatırmak için bugün de o denli ısrarlı? Üstelik, karşı taraf, yalnızca nükleer silahların değil, konvansiyonel silahların da belli bir plana göre karşılıklı olarak azaltılmasını yıllardır öneriyor iken? İnsan gerçekten barışçı bir dünya istese, barış içinde yanyana yaşamak istese, silahlanma yarışından yana olmasa, yapılması gerekenler ortada değil mi? ABD, İngiltere, Fransa, Federal Almanya, İtalya ve öteki silah üretici ülkeler, onları üretmeden, satmadan yaşayamazlar mı?

Besbelli yaşayabilirler. Bunlar dünyanın en zengin ülkeleri ve silahlarla karın doyurulmaz. Ama hayır. Bu konuda emperyalist güçlere adım attırmak deveye hendek atlatmaktan zor. Çünkü Batıda silah teknolojisi ve üretimi tekellerin elinde. Yıldızlar savaşı projesine de onlar angaje. Silah sanayiine giden yüz milyarlar onların kasasını şenlendiriyor. Dünyada silah ticareti, en başta onlara kazandırıyor. Sözkonusu dev kârlara alışık bu çevreler, bundan el edemiyorlar. Kitlelerin barış ve silahsızlanma istemlerine karşı bu denli direnmelerinin nedeni budur. Dünyanın dörtbir yanında savaş ocaklarını kıskırtmalarının nedeni budur. Bunlar leş kargalarıdır. İnsanlığın acıları konusunda duyarsızdırlar. İnsanlığın geleceği konusunda sorumsuzdurlar. Bu çevrelerin, sağduyuyla davranmaları beklenemez. İnsanlık ancak örgütlü, bilinçli kitle hareketiyle bu savaş canavarlarını, ölüm üreticilerini dörtbir yandan kuşatarak, zorlayarak, mecbur ederek geriletebilir. Ve bugün olan da budur.

Dünyamızda savaş ve gerilim ortamının başlıca nedeni, kuşku yok, emperyalizmin izlediği sözkonusu gerici politikadır. Dünyanın dörtbir yanındaki savaş ocakları ve çatışmalar da, doğrudan ya da dolaylı bu politikadan etkileniyor.

Örneğin Nikaragua'da sorun ABD emperyalizminin, Nikaragua'nın içişlerine kabaca karışmasından, bu halkın kendi gelişme yolunu özgürce seçmesine razı olmamasından kaynaklanıyor. ABD devrimden önce Samoza diktatörlüğünü tüm gücüyle destekledi; bugün ise, devrimci yönetimi yıkmak için karşıdevrimci "Kontralra"ı eğitip donatan ve Honduras üzerinden ülkeye saldırtan O'dur. ABD bu ülkenin içişlerine karışmaya son verdiği zaman "Nikaragua sorunu" da bitecektir.

Güney Afrika'da dünyamızın en iğrenç, çağdışı bir rejimi egemendir. İrkçi beyaz azınlık rejimi, siyah çoğunluk üzerinde barbarca bir sömürü ve baskı politikasını sürdürüyor. ABD, İngiltere ve öteki emperyalist güçler, lafta ırk ayrımına karşılar. Bu ülkelerin devlet adamları, zaman zaman ırkçı rejimin politikasını eleştirir görünüyorlar. Ama bu salt görünüşü kurtarmaya yöneliktir. Gerçekte ise, ırkçı rejim onların desteği ile ayakta duruyor. ABD ve öteki ortakları, ırkçı rejimin uluslararası təcritine, ciddi bir ambargoya yanaşmıyor, aksine, bu yöndeki çabaları sabote ediyorlar.

Elbet, farklı türden sorunlar da var. "Üçüncü Dünya" denen ülkelerde yeralan sorunlarda, emperyalizmin doğrudan ya da dolaylı kıskırtmalarının ve sömürgeci dönemin bıraktığı olumsuz mirasın, sorunların yanısıra, bu ülkelerdeki kimi şoven, gerici, tutucu yönetimlerin çıkar çekişmeleri, liderlerin kaprisleri ve başka türden etkenler de rol oynuyor.

Örneğin Irak-İran savaşı bu türdendir. Bu savaşın patlak vermesinde ve sekiz yıl gibi uzun bir süre devam etmesinde her iki ülkedeki rejimlerin niteliğinin büyük payı var. Bir yanda, İran'da Şahlığın yıkılışı sırasında ortaya çıkan durum fırsat sayıp kısa vadeli bir zafer umuduyla harekete geçen şoven ve Maceracı Saddam yönetimi, diğer yanda, İran'daki, dünyaya "İslami devrim" ihracına yönelen tutucu, hayalci ve inatçı mollalar rejimi... Ama, başlangıç için Saddam'ı ABD'nin özendirdiği ve emperyalist güçlerin, bir taraf ağır bastıkça öbür yana destek vererek savaşı bir hayli uzattıkları, bu iki ülkenin

yanı sıra diğer bölge devletlerine silah satışından bir hayli kazandıkları da bir gerçek. Şimdi de imar işine soyunuyorlar. Önce yıkıcı araçları sattılar, şimdi de yapıcıları satıyorlar; iki durumda da onlar kârlı...

Diğer yandan, Irak-İran Savaşının nedenleri arasında 1975 Cezayir Anlaşması var. Bu anlaşma ile Irak, Kürtlere desteğini kesmesi için İran'a Şattülrap'tan pay verdi. Demek ki sorunun kaynağı, özünde Kürt sorunudur. Kürt sorununu demokratik ve barışçı yollardan çözmeye yanaşmayan Irak yönetimi, ülkenin başına bu savaş felaketini açmıştır. Kürt sorununda emperyalistlerin payı ise ayrı ve uzun bir hikaye. Bu Kürdistan'ın bölünüşüne, Güney Kürdistan'ın bir parçasının İngilizler ve Fransızlar arasında pay edilmesine ve daha da eskilere gidiyor. Emperyalistler, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bu yörede pergel ve cetvelle, masa başında sınırlar çizdiler. Orada savaştılar ve bugün de, ABD savaş gemilerinin Basra Körfezi'nde yaptığı gibi, hâlâ savaşıyorlar.

Bölgesel Çatışmalar Uluslararası Ortak Çabalarla Önlenebilir

İnsanlığa bu denli büyük kayıplara yolaçan ve dünya barışını da zaman zaman tehdit eden bölgesel çatışmalar önlenemez mi? Bu sorunlara kalıcı çözümler bulunamaz mı? Besbelli ki bu mümkündür. Bu sorunlara adil ve barışçı çözümler bulunabilir. Bu da, herşeyden önce, çağdaş anlamdaki uluslararası ortak insani değerlerin her yerde egemen kılınmasına bağlı. Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı bu türden bir ortak insani değer, uluslararası kuraldır. İrkçılığa karşı tutum da öyle. Başka ulusların içişlerine karışmamak da bunlardan biridir. İnsan hak ve özgürlükleri evrenseldir, her yerde, herkesçe saygı gösterilmelidir.

Uluslararası düzeyde bu insani değerlere saygı gösterildiği ve bunlar gerçekten yaşama geçirilebildiği zaman, kuşku yok ki, devletler ve uluslar arasındaki çatışmalar son bulacaktır (Elbet, bir ülkede ulusal çaptaki sınıf mücadelesi, o toplumdaki sosyal mücadeleler farklı birşeydir. Sınıflar, sömürü ve baskı varoldukça bu mücadeleler durmaz ve durması beklenemez. Ancak sınıf mücadelesi, devrim ve devrimci dönüşümler, dünyanın ve toplumun yeni koşullarına uygun yeni biçimler kazanabilirler). Böyle bir ortamı getirmek ve bu sonuca ulaşmak ise, sırf çatışan taraflara bırakılamaz. Bunun için tüm uluslararası güçler, özellikle de etkin güçler arasında anlayış birliği ve ortak bir tutum gereklidir. Geleceğin savaşız, şiddetsiz dünyası, yani gerçek anlamda uygar bir dünya başka türlü inşa edilemez.

1988'de Esen Barış Rüzgarı

Diğer yandan, yukarda söylediklerimiz 1988'in getirdikleri değildi; bunlar, genel olarak geçmişten miras kalmıştı. Oysa 1988'de dünyamız bakımından olumlu sayılacak önemli gelişmeler de yeraldı. Geride bıraktığımız yılda, dünyamızda adeta bir barış rüzgarı esti ve öyle anlaşılıyor ki o, 1989'da da devam edecek.

Aslında, sözkonusu gelişme dalgası, 1987'nin sonlarında, SSCB ile ABD arasında, orta ve bir kısmı kısa menzilli füzelerin ortadan kaldırılmasına yönelik INF anlaşmasının imzalanmasıyla başladı denebilir. Bu ise,

dünyamızda barış güçlerinin yıllardır sürdürdüğü kararlı, yoğun, çetin bir mücadelenin ürünü.

Barış mücadelesi 80'li yıllarda büyük boyut ve hız kazandı. Bu bir rastlantı mı? Bu, şu ya da bu ülkenin, liderin karar ve tercihinin bir sonucu mu? Değil. Barış mücadelesi hayatın somut ihtiyaçlarından doğuyor. İnsanlık, yaşadığı iki büyük savaşın yıkım ve acılarından dersler çıkardı. Yirminci Yüzyılın ikinci yarısında ise, teknolojinin ve silahların vardığı düzeyde, savaş insanlık için çok daha büyük ve korkunç bir tehlikedir. Bir dünya savaşı, dünyamızda canlı hayatı -insanlık ve onun yarattığı uygarlık da dahil- toptan yok edebilir. İnsanlık, giderek artan oranda bu tehlikeyi farketmektedir. Savaşa ve silaha harcanan değerler, insanlığa daha iyi bir yaşam sağlamakta kullanılabilir. İnsanlık, giderek artan oranda bunu da kavramaktadır. İşte, son yıllarda dünyamızda boydanboya barış hareketini yükselten, halkların karşı karşıya bulunduğu tehlikelerin ve ihtiyaçların güçlendirdiği bu bilinç ve sağduyudur.

Sovyetler Birliği'nin, Gorbaçov'un liderliğinde son yıllarda yükselttiği barış taarruzu tüm bu gelişmelerin ürünüdür ve kuşku yok, son önemli değişiklikler bakımından önemli bir etkidir.

Gorbaçov-Reagan görüşmeleri ve 1987 Aralık ayında INF antlaşmasının imzalanması, sözkonusu iki büyük devletin ilişkilerinde olduğu kadar, Varşova Paktı ve NATO arasında, giderek tüm dünyada bir yumuşama ortamına yol açtı.

Dünya Yeni Bir Yola Giriyor

1988 yılında, INF antlaşmasına uygun olarak orta ve bir kısım kısa menzilli nükleer füzeler yok edildiler. ABD ve SSCB arasında, uzun menzilli stratejik nükleer silahların da azaltılması ve giderek ortadan kaldırılması için görüşmeler sürüyor. Yine, Varşova Paktı ile NATO arasında konvansiyonel silahlar ve asker sayısında indirim için de görüşmeler sürmektedir ve kimi konularda uzlaşmaya varıldığına ilişkin bilgiler basına yansımıştır.

Gorbaçov'un, 7 Aralık 1988 günü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, SSCB'nin tek yanlı ve koşulsuz olarak asker sayısında 500.000 indirim yapacağını ve Doğu Avrupa ülkelerindeki çok sayıda tank ve uçak dahil, önemli miktarda silahı geri çekeceğini açıklaması da dünyamızda genel olarak yumuşama sürecine önemli katkıda bulundu.

Batı'da gerilim yanlısı ve silahsızlanma karşıtı güçler, bu görüşmelerde daha hızlı sonuç alınmasını türlü gerekçelerle engelliyorlar. Ne var ki, 1987 ve 88 yıllarında, nükleer silahların bir bölümünün ortadan kaldırılması ve genel silahsızlanma yönünde atılan adımlar geri çevrilemez türdendir. Dünyanın artık bu yola girdiğini ve yeni bir dönemin başladığını söylemek aşırı iyimserlik olmaz.

Elbet, barış ve silahsızlanma yönündeki süreç dümdüz ve sorunsuz olmayacaktır. Aksine bu, inişli çıkışlı, belki zaman zaman kesintili, -özellikle başlarda, karşıt güçlerin direnci önemli ölçüde etkisiz kılınacağı kadar- zor olacaktır. Ama, insanlığın önünde başka bir yol yoktur. Tüm insanlığın, tüm halkların çıkarı, yaşam ve sağduyu bunu gerektiriyor.

Yumuşama, Bölgesel Sorunların Çözümüne Uygun Bir Ortam Yaratıyor

Dünyamızdaki yumuşama süreci, çeşitli bölgesel uyumsuzluklarda gerilimin düşmesi ve bu sorunların barışçı yollardan çözümü için de uygun bir ortam sunmaktadır ve daha şimdiden bu yolda önemli adımlar atıldı.

1988 Nisanı'nda Afganistan sorunu ile ilgili olarak taraflar (Afganistan, Pakistan, SSCB ve ABD) arasında bir anlaşmaya varılmıştı. Bunda Afgan hükümetinin, ülkede kardeş kavgasını sona erdirmek için esnek ve uzlaşıcı bir politika izlemesinin önemli payı vardı. Ne var ki, ABD ve Pakistan'ın desteklediği aşırı muhafazakar ve fanatik güçler barışçı bir çözüme, uzlaşmaya yanaşmıyorlar. Pakistan ve ABD ise, bunları, eskiden olduğu gibi silahlandırıp desteklemeyi sürdürerek anlaşma hükümlerini çiğniyorlar. Bu nedenle Nisan anlaşması henüz bekleneni verememiştir ve Afganistan'da iç barışın sağlanması pek yakın görünmüyor.

1988 başlarında Kamboçya ve Nikaragua sorunlarında da görüşme süreçleri güç kazandı. Bunda, esas olarak, her iki ülkedeki devrimci hükümetlerin böylesi olumlu, esnek bir yaklaşımı benimsemelerinin rolü büyük. Sözkonusu iki sorunda da henüz bir sonuca varılmamış olsa bile, hem Kamboçya'da, hem de Nikaragua'da görüşme sürecinin yumuşatıcı etkileri hissediliyor. Kamboçya'dan Vietnam askerlerinin bir bölümü çekildi. SSCB ve ÇHC arasında ilişkilerin düzelmeye başlaması da Güneydoğu Asya'da sorunların çözümüne hız katacaktır.

Bölgesel çatışmalarda görüşme süreci, 1988'in ikinci yarısında beklenmeyen bir hız kazandı.

Sekiz yıldır süregelen ve büyük insan kaybına, yıkıma malolan Irak-İran savaşında, İran'ın da Birleşmiş Milletler örgütünün ateşkes çağrısına uymayı kabul etmesiyle 20 Ağustos'ta silahlar sustu ve iki ülke arasında, BM gözetiminde görüşmeler başladı. Bu, Ortadoğu'daki büyük yangınlardan birinin söndürülmesi yolunda önemli bir adımdır. Çünkü savaş yangını, körfezdeki tankerler savaşı ve buraya yığılmış ABD donanmasının işe karışması ile çok hızlı ve tehlikeli biçimde yayılma eğilimi gösteriyordu.

Ateşkes'in sağlanmasında çok çeşitli etkenler rol oynadı. Bunlardan birisi, savaşın iki ülke bakımından da artık kaynakların tükenme noktasına varması ve bıkkınlık yaratmasıdır. İkinci önemli neden ise, bu savaşla ilgili olarak uluslararası düzeyde artan endişedir. Öyle ki, Irak'la İran'ın kışması sevinen, hatta bunu el altından kıskırtan ABD ve kimi yandaşları bile, savaşın vardığı boyutlardan ürkmeye başladılar. Bu durum, savaşın durdurulması için uluslararası düzeyde ve BM çerçevesinde gösterilen çabaları güçlendirdi, BM Güvenlik Konseyi, ender olarak rastlandığı üzere, bu olayda ortak bir tutum takındı. Ve uluslararası baskılar karşısında yalnız kalan İran, savaşı sürdürmekte daha fazla inat edemedi.

Irak-İran Savaşında Ateşkes

Irak-İran savaşının durması, bölgemiz açısından olduğu kadar tüm dünya barışı açısından da iyi olmuştur. Şimdi, gerekli olan, adil ve kalıcı bir barışın sağlanmasıdır. Bu konuda ise, doğal olarak akla şu soru geliyor: Bölgede adil bir barış ne anlama gelir?

İnsanlar, sekiz yıl süren ve atom bombası hariç, hertürlü silahın denendiği bu korkunç savaşın nedenlerini bile nerdeyse unuttular. Savaşın başlıca nedeni, daha önce de söylediğimiz gibi Kürt sorunuydu. İran Şahı, 1970'lerde, Irak'ın Kürt ulusal hareketi karşısındaki sıkışık durumundan yararlanarak ondan bir parça kopardı. Irak ise, Şahlığın yıkılışının ertesinde, İran'ın "zayıf zamanı"nda bu lokmayı geri almaya, bundan da öte, zengin petrol yataklarına sahip ve Araplarla meskün Huzistan bölgesini de üstte almaya kalkıştı. İran ise, sözde bir "savunma savaşı" yapmış olmaktan öte, "İsma Devrimi"ni Irak'a ve daha ötelere yaymaya çalışmaktaydı. Şimdi bunlar ne üzerinde anlaşacaklar? Bunlardan hangisi, hangi haklı istem uğrunda savaştı?..

Irak-İran arasında silahlar sustu, iyi. Ama, her iki yanda da, bu silahlar Kürdistan'a karşı, meşru hakları için mücadele eden Kürt halkına karşı susmadı. Aksine, özellikle Saddam yönetimi, ateşkesten yararlanarak ordusunu Kürdistan üzerine sürdü. Partizan güçleriyle başedemeyince kitle kıyımına girişti, yaygın şekilde kimyasal silah kullandı ve binlerce köyü yerle bir etti. Yüzbini aşkın kişi Türkiye ve İran tarafına sığındı. Bunlar tüm dünyanın bildiği gerçekler.

Ve şimdi, Birleşmiş Milletler gözetiminde kurulan barış masasında Kürtlerin temsilcileri yok. Böylece de "adil" ve "kalıcı" bir barışa varılacak, öyle mi? Buna kargalar gülmez mi? Bu kendi kendini aldatmak olmaz mı?

Kürt sorununa adil bir çözüm bulunmadan bölgeye barış geleceğini sanmak bir hayaldir. Adil çözüm için ilkeler ise bellidir. Bu ilkeler evrenseldir, her halk ve her ulus için geçerlidir, geçerli olmalıdır. Bu, ulusal baskıdan kurtulma, kendi ülkesinde, kendi kaderini özgürce belirleme hakkıdır.

Birarada veya yanyana barış içinde yaşamak isteyenler, Kürt halkıyla da barış içinde, yanyana yaşamayı öğrenmek zorundalar.

Filistin Sorununda Çözüm Yaklaşıyor

Bölgesel çatışmalar bakımından, 1988'in sonlarına doğru yeralan önemli gelişmelerden ikisi Filistin sorunu ile Namibya'ya ilişkin gelişmeler oldu.

Filistin'de, İsrail işgali altındaki Batı Şeria ve Gazze'de 1987 sonlarında başlayan, erkek-kadın-çocuk, tüm halkın katıldığı kitlesel direniş, 1988 yılı boyunca sürüp geldi. Bu, İsrail'deki siyonist yönetimin beklemediği birşeydi. "Demir yumruk" politikasının herşeye kadir olduğunu sanan bu yönetim, özgürlüğe susamış Filistin halkının direnişi karşısında daha da sertleşti, ama çaresiz kaldı. Tüm dünyayla birlikte onlar da gördüler ki, kitlesel olarak, kadınıyla çocuğuyla ayağa kalkan, sapanla, taşla savaşan bir halkı yenmek olanaksızdır.

Sivil halkın başkaldırısını şiddetle bastırma çabası İsrail'i uluslararası düzeyde daha da yalnızlaştırdı, güç duruma düşürdü.

Bu direniş, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne, diplomatik alanda da atak yapmak için ulusal ve uluslararası düzeyde uygun koşullar sağladı. Önce Kral Hüseyin Batı Şeria üzerindeki haklarından vazgeçti, ardından, Cezayir'de toplanan Filistin Ulusal Konseyi, BM örgütünün 242 sayılı kararını benimseyerek bağımsız Filistin devletini ilan etti. Bu, üstü örtülü biçimde İsrail'in de tanınmasıydı

ve FKÖ'nün politikası açısından yeni ve gerçekçi bir tutumdur. Açık ki, Filistinliler kendi davalarında ne kadar haklı iseler, İsrail devletini ortadan kaldırma, "tüm yahudileri denize dökme" biçimindeki kimi eski anlayışlar da, varılan noktada hem gerçekçi değil, hem de haklı olmaktan uzaktır.

Bunu izleyen gelişmeler herkesçe iyi biliniyor. FKÖ büyük bir politik ve diplomatik zafer kazandı. Bağımsız Filistin Devleti'ni pekçok ülke tanıdı. Daha sonraki gelişmeler ise ABD ile FKÖ arasında diplomatik ilişkiler kurulmasına yolaçtı. Şimdi, hem bölge, hem dünya barışını etkileyen bu önemli şoruna barışçı bir çözüm bulmak üzere uluslararası bir konferansın toplanması istemi gündemdedir ve günden güne güç kazanmaktadır.

İsrail yönetiminin tüm bu gelişmeler karşısındaki tutumu ise, mantıklı, makul olmaktan uzak kaldı. Bu yönetim, iktidarı ve sözde muhalefetiyle, hâlâ "ezmek"ten, vurup kırmaktan söz ediyor. O, Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi FKÖ'nü tanımamakta ısrar ediyor. Bu politika gerçekçi değil ve bizzat, barış isteyen İsrail halkının çıkarlarına da denk düşmüyor. İsrail yönetimi, koşullanmış duygular ve kemikleşmiş bir politikanın tutsağı olarak, önüne gelmiş barış fırsatını ayağıyla itmeye kalkıyor ve böylece olayların arkasından sürükleniyor. Ama olaylar, varması gereken yere varacak. İsrail de eninde sonunda gerçeği kabul etmek zorunda kalacak.

Filistin sorunu ile ilgili olarak bundan böyle, artık barışın ne zaman gerçekleşeceğinden söz edilebilir. Kuşkusuz, barış çok yakında denemez. Daha aşılması gereken engeller, güçlükler var. Ama kimi önemli engeller de aşılmış, ulusal ve uluslararası durum olgunlaşmıştır.

Namibya Özgürlüğe Kavuşuyor

1988'in önemli gelişmelerinden biri Namibya konusunda taraf ülkelerin bir anlaşmaya varması oldu. 22 Aralık'ta Angola, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Küba arasında varılan anlaşmaya göre Namibya 1 Nisan 1989'da bağımsızlığına kavuşacak. İrkçı Güney Afrika rejiminin Namibya'daki işgal kuvvetleri bu tarihe kadar çekilecek. Angola'daki 50.000 Küba askerinin ise 3.000'i 1 Nisan 1989'a kadar, gerisi ise Temmuz 1991'e kadar tümüyle çekilmiş olacak. Anlaşmayı BM güçleri denetliyecek.

Anlaşma uyarınca Küba birliklerinin bir bölümü, yeni yılın ilk günlerinde ülkelerine döndüler bile.

Güney Batı Afrika olarak da adlandırılan Namibya Birinci Dünya Savaşı öncesinde Alman sömürgesi iken, savaş sonunda, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin yönetimine geçti. Namibya halkı, kısa adıyla SWAPO denen ulusal kurtuluş örgütünün önderliğinde, yıllardır ırkçı rejime karşı kurtuluş mücadelesi vermekte idi. Güney Afrika'nın ırkçı beyaz azınlık rejimi ise, Namibya halkının kurtuluş mücadelesini bastırmak için yürüttüğü kirli savaşın yanısıra, Angola, Mozambik ve diğer komşu Afrika ülkelerine de zaman zaman saldırmakta ve bu ülkelerde karşıdevrimci çeteleri eğitip donatmaktadır. Angola'da, Savimbi liderliğindeki karşıdevrimci UNİTA grubu bunların başında geliyor.

Barış anlaşması, yıllardır çetin bir mücadele yürüten Namibya halkına özgürlük getirdiği gibi, diğer komşu halklar bakımından da önemli bir başarıdır. Savimbi'nin

karşı devrimci çetelerinin, bundan böyle de Güney Afrika'nın ve ABD'nin desteğini görmeye devam etseler bile, kendi halklarına karşı bu talihsiz ve kirli savaşı sürdürmeleri güçleşecektir.

İnsanoğlu Barışçı ve Özgür Bir Dünyayı Eninde Sonunda Kuracak

İnsanlığın bugüne kadar ki tarihi, ister "sınıf mücadelelerinin tarihi", ister başka birşey densen, savaşın ve şiddetin var olduğu bir tarih oldu. İkel insan için bunu anlamak kolaydır. Yunan ve Roma kolonileri, Asurlular ve Persler için, İskitler, Moğollar ve benzeri barbar akınları dönemi için de öyle. Ama savaşın, insanın insanı öldürmesinin, insanın insana şiddet uygulamasının, çağdaş insanı değerler bakımından akla yatkın bir yanı var mı? Hayır, savaş uygarca bir davranış değil, ilkeliktir. Bu bize hayvansı geçmişimizden, vahşet ve sürü döneminden miras kalmıştır. İnsanoğlu, gerçek anlamda uygar, bilinçli, "düşünen insan" olmak için savaş denen ilkelliği aşmak zorunda.

Elbet, her zaman olduğu gibi bugün de saldırganla kendini savunanın, baskı yapanla ona karşı direnenin eylemi farklıdır. Hiç kimse kendini savunan insanı, ya da halkı suçlayamaz. Sömürgecilğe, zulme karşı halkların verdiği savaşlar dün haklıydılar, yarın da haklı olacaklardır. Zulme, sömürüye, haksızlığa karşı direnmek, ilkelik değil, aksine, insan olmanın bir gereğidir; her onurlu, şerefli insan için bir görevdir. Açık ki, buna yol açan sömürgecilerin, halkları sömürenlerin ve onlara zulmedenlerin eylemidir. Dünyamızda bu haksız eylemler sona erdiği zaman, insanlığın yaşamından bu vahşet döneminin aklıntıları da sökülüp atılacaktır.

İnsanlık, eninde sonunda o noktaya varacak; toplumsal yaşamdan savaşı ve şiddeti sökülüp atacak.

Günümüzde, iki büyük savaşın yıkımını yaşadık ve üçüncü bir büyük savaş durumunda, toptan yokolma tehlikesiyle yüzyüze kaldıktan sonra, insanlık işte bu sorunu tartışıyor. Savaşı önlemek, insanlığın yaşamından sökülüp atmak mümkün mü?

Savaş ve gerilim yanlısı güçlerin dediklerine bakarsanız, o, insanlığın yaşamında hep vardı ve hep varolacak. Emperyalist çevrelerin propagandası bunun üstüne kurulu. Şu uzay çağında bu çevrelerce yapılan ve insanın uzayda gelecekteki yaşamını tasarlayan filmlerde bile, sözde iyilerle kötüler hep savaş içinde gösteriliyor. Bu çevreler yaşamı savaşı, şiddetsiz düşünemiyorlar. Onlara göre hep birileri diğerlerine "hakim" olacak, ekmeğini elinden alacak, öldürecek, kötülük yapacak.. Yaşam dünyada da, uzayda da hep insanlararası bir kavga olacak. Onlar insanoğlunun, belli bir gelişme düzeyinden sonra kendisine yeni bir düzen kurabileceğini, hemcinsleriyle barış içinde kardeşçe yaşayabileceğini, dünyamızda, herkese yetecek ekmeği ötekilerle gönüllüce ve sevgiyle bölüşebileceğini düşünemiyorlar bile.

Ne var ki, bu çağdaş bir kafa değil. Bu, gerçekten uygar, bilinçli insanın bakış açısı değil. Sağlıklı düşünen ve insanlığın gelişme doğrultusunu kavrayabilen her insan, insanlık ailesinin gidişinin, kaçınılmaz olarak sömürsüz, şiddetsiz ve doğal olarak savaşı bir dünya olduğunu pekala bilir.

Belki de insanlık bugün böylesi bir dönüm noktası yaşıyor.

İnsanlığın tarihinde ilk üretim araçları, hiç değilse bir bölümüyle, aynı zamanda ilk silahlardı. Balta ve mızrak, ok ve yay, hem ağaç kesme, avlanma, hem de savaş araçlarıydılar. Ve insanlar, zaman içinde üretim araçlarıyla birlikte silahlarını da geliştirdiler; silahlar üretimden ayrıldı, büyük ölçüde, ya da tümüyle yıkıma yöneldi. İnsanlar mızraktan kılıca, tüfeğe, topa, zırhlıya, savaş uçağına ve atom bombasına ulaştılar. Silah yapımını durdurmayı, onları yoketmeyi, kendilerine barışçı bir dünya kurmayı düşünmediler bile, bunun için çaba göstermediler. Düşünseler bile, koşullar henüz bu gidişi durdurmaya uygun değildi.

İnsanlık bunu ilk kez 20. yüzyılda, silahların çok gelişkin, savaşın ise çok yıkıcı olduğu bir dönemde ciddi biçimde düşünmeye başladı. Bu doğaldır. İnsan bilinci, onu tehdit eden gerçekle en açık ve ürktücü biçimde bu dönemde yüzyüze kaldı ve bu onu etkiledi, eyleme yöneltti. Barış ve silahsızlanma sorunu 1. Dünya Savaşı'nın ardından Milletler Cemiyeti'nin 2. Dünya Savaşı'nın ardından ise Birleşmiş Milletler'in gündeminde oldu. Barış hareketi son 10-15 yıl içinde ise tüm halkların yaşamına etkili biçimde girdi, kitleler arasında geniş taraftar buldu, örgütlendi, yığınsallaştı ve büyük bir güç dönuştü. Silahsızlanma ve barış yönünde olumlu adımların günümüzde bir gerçeğe dönüşmesi, bu nedenle bir rastlantı değildir.

Tarihte ilk kez, silahlarla ilgili olarak tersine bir süreç söz konusudur. İnsanlar, en tehlikelilerinden, atom bombasından başlayarak silahlarının bir bölümünü yoketmeye başladılar. Evet, bu bir başlangıçtır, ama tarihsel bir adımdır. Ve belki de günümüzde, barış ve silahsızlanma yönünde atılan bu ilk adımlar, yalnızca tarihsel değerde olmakla kalmayacak, aynı zamanda, barışçı ve yeni bir dünya yönündeki ilk adımlar, diğer bir deyişle, insanlık tarihinde bir dönüm noktası olacak.

Evet, savaşların, şiddetin, sömürünün, baskı ve haksızlığın olmadığı bir dünya, yalnız ozanlar için değil, tüm iyi yürekli, dürüst insanlar için güzel bir düştür. Gelecek kuşakların bu düşü yaşayacağına kuşku olmasın.

Ve eğer 1988 yılı, ilk parti nükleer silahın yok edildiği ve dünyamızda barış rüzgarının estiği yıl olarak böylesine yeni bir dönemin başlangıcı olacaksa, ne mutlu 1988 yılına! Ne mutlu bu yılları yaşayan bizlere! Ve, büyük ya da küçük katkılarıyla bu değişimi hazırlıyarak tarihe yön veren insanlara! ■

Filistin Devleti Türkiye Temsilcisi Abu Firaz'la Filistin Bağımsızlık Hareketindeki Son Gelişmeler Üstüne Konuşma

Abu Firaz: "Bağımsız Filistin Devleti, önümüzdeki dört yıl içinde Filistin'de yaşanacak kesin bir gerçektir."

Filistin ulusal kurtuluş hareketi, uzun ve acılı bir süreçten sonra Filistin Ulusal Konseyi'nin aldığı bağımsızlık ilanı kararıyla yeni bir dönemece girdi, başka bir söyleyişle Filistin halkı uzun ve yorucu bir koşudan sonra 'finitiş' noktasına yaklaştı.

İsterseniz önce bu uzun ve acılı yürüyüşün önemli dönemlerini hatırlayalım. Özetle, Filistin halkı nereden kalkıp bu noktaya vardı?

■ 1948 İsrail işgalinden sonra, Filistin halkı çeşitli Arap rejimlerinin baskısı altında, anavatanlarına dönemlerine dair sözün gerçekleşmesini beklemekteydi.

Bu bekleyişleri yıllarca, umutsuz bir şekilde sürdürdüler.

1965'in Ocak ayında Filistinliler harekete geçmeye karar verdiler ve devrimci örgütleri El Fetih'i oluşturdular; bu umutsuz bekleyişe bir son vermek üzere silahlı mücadelelerini başlattılar.

O günden bu yana Filistinliler birçok acı ve tarihi dönüm noktaları yaşadı. Arap zirvelerinin başlangıcında kurulan FKÖ, Arafat'ın 1969'da liderliği ele geçirmesinden sonra devrimcileşti.

"İsrail ve emperyalistlerin yanında yer alan gerici Arap rejimlerinin saldırıları ve gizli antlaşmalarına rağmen" FKÖ birçok tarihi başarıya ulaştı.

Lübnan'da 1969 yılında FKÖ'yle yapılan gizli antlaşmadan sonra Ürdün'de 1970 yılında Kara Eylül yaşatıldı. 1973 Ekim savaşını, 1975'de, Lübnan'da falanjistlerle Filistinliler arasındaki iç savaş takip etti. Bunları, Arap dinci gruplarının saldırıları ve 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgaline kadar Filistin kamplarını tecrit etmesi izledi.

FKÖ 1974'te gözlemci olarak Birleşmiş Milletler'e katıldı. Arap Birliği'nin ve İslam Konferansı'nın tam üyesi oldu ve Bağılantısızlar Konferansı'nın başkanlığında önde gelen üyelerden biri haline geldi. Sonunda Filistin halkının silahlı mücadelesinin paralelinde kahramanca sürdürdüğü ayaklanmanın ardından Cezayir'deki Filistin Ulusal Meclisi toplantısında Filistin Devletinin bağımsızlığı ilan edildi.

Dünyadaki 100 devlet Filistin Bağımsız Devletini resmen tanıdı.

□ Kısa bir süre içinde 60'ı aşkın ülke Filistin Devleti'ni tanıdı. Bu, kuşkusuz Filistin halkı adına kıvanç verici bir olay. Ancak öncelikli muhatap İsrail ile yandaşı kimi devletlerin tutumuna bakılırsa, mücadele değişik platformlarda daha bir süre devam edecek. Bu aşamada

Abu Firaz

bağımsız Filistin Devleti'nin tutumu ve yöntemi ne olacak?

■ Mücadelemiz farklı platformlarda sürecek. İşgal altındaki bölgede, kahramanca ayaklanmamız işgal kaldırılana kadar durmaksızın sürecek. Bu, halkımızın kararıdır.

Siyonistler ve efendileri Amerikan yönetimi mücadele gerçeğimiz karşısında eninde sonunda daha çok sarsılacaktır. Bu tarihin doğasıdır; bağımsızlık ve özgürlük için savaşım en sonunda amacına ulaşacaktır. Mücadelemizin son aşamasına gelmiş olduğumuzdan eminim.

Bağımsız Filistin Devleti önümüzdeki dört yıl içinde Filistin'de yaşanacak kesin bir gerçektir.

Bunun, tarih okuyan herkes tarafından bilinen mücadelemizin kesin sonucu olduğundan eminiz.

□ Son sorum, yeni çıkan Filistin kitabımızla ilgili olacak. Kitabınızı bize kısaca anlatır mısınız?

■ Filistin üzerine kitabım, uluslararası kamuoyunda Filistin sorununun, tarihsel gerçekler ve somut dökümanlar aracılığıyla açıklanmasına küçük bir katkıdır.

İsraililer, gerçeklerin saptırılması, tarihin çarpıtılması ve Filistin'in derin tarihine müdahale amacıyla kullanıldılar.

Kitabımda, halkımız ve Filistin sorununu, gerçekleri, belgeleri, deneyimleri ve tarihsel olayları temel alarak anlattım. Ayrıca Filistin sorunuyla ilgili Birleşmiş Milletler kararlarını kitabıma ekledim.

Siyonist vahşete, barbar saldırılara ve saptırmalara karşılık vermek amacıyla, bu anlamda açığın kapanması için böyle bir kitabın gerekli olduğunu düşündüm. ■

DÜNÜ VE BUGÜNÜ İLE "GERİ KALMIŞLIK" SORUNU -III-

Mirzali ÇİMEN

Tarım Araçları ve Gübreleme Durumu:

Tarımda feodal ilişkiler sona erip yerini kapitalist üretim ilişkilerine bıraktıkça, eski sisteme özgü tarım araçları da ortadan kalkarak yerlerini yenilerine terkederler. Örneğin, geleneksel tarım aletleri olan karasaban, döven vb. araçların yerini traktör, biçer-döver gibileri alır. Bu bakımdan modern tarım araçlarının kullanılma derecesi, tarımda kapitalist ilişkilerin gelişkinlik düzeyinin önemli bir göstergesi niteliğindedir.

Yukarıda bahsi geçen 20 ilde kullanılan tarım teknolojisi Türkiye ortalamasının gerisindedir. 1970 yılında yapılan bir araştırmaya göre yörenin "Kuzeydoğu" kesiminde kullanılan modern tarım araçlarının değeri Türkiye toplamının yüzde 3.5'i, "Güneydoğu"da kullanılanı yüzde 4.3'ü, "Ortadoğu"da kullanılanı ise yüzde 7.1'dir (İcen Börtüçene, Ülke Dergisi 1. sayı, 196. sayfadaki tablodan naklen).

1970 yılından sonra bu yörelerde modern tarım araçlarına hızlı bir yönelme görüldü. Bu, elbet devletin izlediği geleneksel politikaya ters bir durum değildi. Tersine bu aşamada ona uygun düşen bir gelişme şeklinde değerlendirilmelidir. Her şeyden önce bir bütün olarak toplumumuzun içerisinde bulunduğu koşullar, kırsal alanda böyle bir gelişmeyi zorunlu kılıyordu ve artık istense bile bu açılmanın önüne geçmenin olanağı yoktu. Öte yandan burjuvazinin bu gelişmeden hoşnut kaldığı da bir gerçektir. Çünkü 1970'li yılların başlarından itibaren burjuvazi bir yandan ürettiklerini satabilme sorunuyla karşı karşıyaydı ve bu bakımdan pazarın genişletilmesi onun için ikinci derecede öneme sahipti. Diğer taraftan Türkiye'de beslenme sorunu, sanayi için ucuz hammadde temini vs.'nin önemi de giderek büyüyordu. İşte madalyonun iki ayrı yüzünü oluşturan bu ve benzeri etkenler, ister istemez 1950'den bu yana gözükken tarım teknolojisindeki gelişmeyi daha da hızlı bir hale getirdi.

18 no.lu tablo bu konuda daha ayrıntılı bilgi edinmemizi olanaklı kılıyor.

Görüldüğü gibi 1970 yılında 20 ilde 12.256 olan traktör sayısı 4 kat artış kaydederek 1980'de 51.962'ye çıkmış. Aynı dönemde harman makinalarının sayısı 2.378'den 26.383'e,

biçer-döverinki 1.052'den 1.255'e çıkmış bulunmaktadır. Yine Mibzer sayısı da 5.006'dan 15.763'e tırmanmış. Buna karşılık geleneksel çiftçilik araçlarından döven 645.550'den 284.623'e, karasaban 747.510'dan 362.993'e düşmüş. Bu arada pulluk sayısında da azalma gözlemleniyor. Ancak pullukta ikili bir durum söz konusudur. Bir yandan traktörle çekilen pulluk miktarı, modern araç sayısındaki artışa paralel olarak yükselme gösterirken, geleneksel bir araç olan hayvanla çekilen pulluğunki ise azalma kaydediyor. Ancak burada bu ayırım yapılmayıp her iki pulluk türü birlikte gösterilmiş. Bu arada şu noktayı da altını çizerek belirtmek gerekir: Yörede geleneksel tarım araçlarında görülen azalma, yalnız başına modern tarım araçlarının sayısındaki artışla açıklanamaz. Ortaya çıkan hızlı göçün -ki ileriki bölümlerde üzerinde genişçe durulacaktır- de bu azalışta büyük payı var. Her yıl binlerce aile çeşitli nedenlerle evini, köyünü terk ediyor veya o yöredeki illere, ya Türkiye'nin Batı bölgelerine ya da yurtdışına göç ediyor. Tarımdaki bu kopuş ise ister istemez en çok geleneksel araçların sayısından azalmaya neden oluyor. Çünkü her göç, aynı zamanda bu yola başvuran ailenin elindeki tarım aletlerini kullanmayı bırakması demektir. Türkiye'de ve seçilmiş bazı illerde traktör başına düşen ekilebilir arazi miktarı Tablo 19'daki gibidir.

Tablo 19: Türkiye ve Bazı Seçilmiş İllerde Traktör Başına Düşen Arazi

İller	Yıllar		İller	Yıllar	
	1970	1979		1970	1979
Adıyaman	474	65	Erzincan	171	46*
Ağrı	457	86	Erzurum	484	63
Gaziantep	206	37	Diyarbakır	362	97
Maraş	280	65	Elazığ	152	37
Mardin	520	228	Erzincan	171	46
Kars	316	57	Urfa	559	223
Van	165	33	TÜRKİYE	146	37

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi, ilgili il verileri.

Görüldüğü gibi Tablo 19'daki illerin tümünde, 1970 yılı itibariyle traktör başına düşen tarım arazisi Türkiye ortalamasının üzerinde iken, 1979 (kiminde 1980) yıllarında aradaki fark hızlı bir biçimde azalma göstermektedir. Hatta Elazığ ve Erzincan rakamları Türkiye ortalamasına eşit, Van'inkisi ise onun altında seyrediyor.

Şu da var ki traktörün fonksiyonunu sadece onun sahibi olan kişiye ait arazinin sürülmesi ile sınırlı sayılmamalıdır. Köylü, traktörü hem kendi toprağını hem de şu veya bu anlaşma biçimi ile başkalarına ait toprağı alıp sürmektedir. Traktörü ister kendisi kullansın, isterse ücret karşılığı (aynı veya nakdi) tuttuğu birine kullandırsın sonuç farketmez. Traktör sahipliği, traktörün kullanım biçimleriyle ilgili olarak elimizde **K. İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı'nın** geçmiş yıllarda yaptığı ufak çaplı bir araştırma var. Bu araştırmanın sonuçları konu hakkında genel bazı bilgiler verebilecek niteliktedir. Araştırma, 39 tanesi Van'ın Özalp ilçesinde, 15 tanesi ise Diyarbakır ve Mardin köylerinde olmak üzere 54 traktör sahibini kapsıyor.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre 49 aile birer, 3 aile ikişer, 1 aile 3 ve 1 aile ise 4 traktöre sahip bulunmaktadır. Başka bir deyişle traktör sahiplerinin yüzde 90.7'si bir, yüzde 5.6'sı iki, yüzde 1.9'u üç, yüzde 1.9'u ise dört traktöre sahiptir (İ. Tekeli, Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Turhan Kitabevi, s. 167).

Traktör sayısı ile sahip olunan toprak arasında da paralel bir bağ var.

Tablo 20: Traktör Sayısı ile Sahip Olunan Toprak Büyüklüğü İlişkisi

Dönüm	1 traktör	2 traktörden fazla	Toplam	%
20 - 50	3	—	3	5.56
51 - 100	3	—	3	5.56
101 - 200	23	—	23	42.59
201 -	20	5	25	46.29

Kaynak: İ. Tekeli, aynı çalışma.

Görüldüğü gibi araştırma kapsamına giren 54 aileden 3 tanesinin 20 ile 50 dönüm arasında arazisi var ve bunlar birer traktöre sahipler. Bir üst işletme grubu olan 51-100 dönüm arası arazi sahipleri için de yine aynı durum söz konusudur. 100 ile 200 dönüm arasında araziye sahip bulunan 23 aile, aynı şekilde birer traktörün sahibi iken en üst grubu oluşturan 200 dönümden daha çok toprak sahiplerinin 20 tanesi birer, 5'i ise 2 traktörden daha fazlasına sahipler.

Tablo 21: Traktörünü Kendi Mülkiyeti Olmayan Topraklar Üzerinde Kullanma Biçimi ve Kendi Toprağının Büyüklüğü İlişkisi

Dönüm	Kendi Toprağını Sürer	Başkalarının Toprağını Kiralar	Başkalarının Toprağını Yarıcılıkla Kullanır	Kendi Toprağını Başkalarına Kiralar	Diğer	Top.
20 - 50	—	1	2	—	—	3
51 - 100	1	1	1	—	—	3
101 - 200	10	4	—	8	1	23
210 -	8	9	5	3	—	25

Kaynak: İ. Tekeli, aynı çalışma, s. 134

21 no.lu tablo verilerinden de anlaşılacağı gibi 20 ile 50 dönüm arasında arazisi olan 3 traktör sahibinin üçü de başkalarından toprak alıp işletmektedirler.

Bunlardan bir tanesi, başkalarının toprağını kir alıyor -ki traktörünü kendisi kullananın burada gerçekleştirdiği ilişki icar usulüdür- Geriye kalan iki traktörün sahibi ise yarıcılık usulü ile aynı şeyi yapıyor. 50 ile 100 dönüm arasında toprağı olup da aynı zamanda birer traktöre sahip bulunan üç aileden 1 tanesi aracını birinci derecede kendi toprağını sürmekte kullanıyor, 1 tanesi başkalarının toprağını yarıcılık yöntemiyle sürmede kullanıyor, bir tanesi ise başkalarının toprağını burada belirtilmemiş başka bir yöntemle kiralama yoluna başvuruyor. 101-200 dönüm araziye sahip 23 aileden 10 tanesi traktörünü kendi toprağını sürmekte kullanıyor, dördü başkalarından sürmek üzere toprak kir alıyor. Bu grupta yarıcılık usulü ile toprak kiralayan yok. Bunun yerine 8 traktör sahibi traktörlerini başkalarına kir alıyorlar. 201 dönümden yukarı toprağı olan traktör sahiplerinden 8'i kendi araçlarıyla kendi topraklarını sürüyor, 9'u başkalarının toprak kir alıyor, 5'i başkalarının toprağını yarıcılık yöntemiyle sürüyor, 3'ü ise traktörlerini başkalarına kiraya veriyorlar.

Traktör yarıcılığı konusunda İ. Tekeli yukarıda bahsi geçen çalışmasında şunları söylüyor: "... Arazi sahibi arazisini ekme hakkını veya tohumun ya da gübrenin yarısını vermektedir. Sürüm, ekim, hasat yarıcılık yapana aittir. Ürün yarı yarıya bölüşülmektedir. Arazi sahibinin tohum ya da gübre olarak katkısı ürün kalktıktan sonra alınmaktadır. Hangi ürünün ekileceğine traktörle yarıcılık yapan kişi karar vermektedir" (a.g.e. s. 135).

Tablodan da anlaşılacağı gibi 21-50 dönüm arasında arazisi olan ailelerin elinde bulunan bir tek traktör, kente yük ve yolcu taşıma işinde kullanılıyor. Yine gerek 101-200 dönüm genişliğinde toprağa sahip olan grup, gerekse 200 dönümden yukarı toprağı olan grup için de aynı durum söz konusudur. Her iki gruba giren köylü ailelerin elinde bulunan traktörlerin çoğunluğu yalnızca toprak sürme işinde değil, değişik tarımdışı faaliyetlerde de kullanılıyor ve bir gelir elde etme aracı olarak onlardan yararlanılıyor.

Tablo 22: Toprağın Büyüklüğü ile Traktörün Tarım Dışı İşlerde Kullanma İlişkisi

Dönüm	Yük Taşımada			Yolcu Taşımada			İnşaat İşlerinde
	Köyde Yük Taşımada	Kasabada Yük Taşımada	Kentten Yük Taşımada	Köyde	Kasabada	Kentte	
21-50	1	—	1	—	—	1	—
51-100	—	—	—	—	—	—	—
101-200	9	2	1	1	—	2	—
200 +	9	2	—	—	—	4	—
TOPLAM	19	4	2	1	—	7	1

Kaynak: a.g.e. s. 138

Gübre Kullanımında Durum:

Geleneksel tarım işletmeciliğinden modern tarıma geçildikçe kimyasal gübre kullanımı da artar. Bu, toprağı sürme yöntemleri, sulama, ilaçlama, ürün cinslerini islah etme vb. çalışmaların yanı sıra verimi yükseltme yollarından bir tanesidir.

Söz konusu 20 ili kapsayan topraklarda modern gübre kullanımının oldukça geri bir düzeyde olduğu aşikardır. Hatta gübre kullanma düzeyi bakımından, yörenin genel olarak modern tarım araçları kullanma düzeyinin gerisinde olduğu da rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 23: Bölgelere Göre Gübre Kullanımı

Bölgeler	Dekar Başına Kullanılan Gübre (TL Olarak)
Akdeniz	32
Karadeniz	14.9
Ege	13.6
Marmara	15.5
Orta Kuzey	5.2
Orta Güney	1.5
Kuzey Doğu	1.2

Kaynak: DPT Raporu. Gübre Sanayii. 365. IV. Beş Yıllık K.P., Özel İhtisas Komisyonu Raporundan Naklen.

DPT'nin aynı raporunda yer alan şu cümleler, yine yörede gübre kullanma ölçüsü hakkında gerekli bilgiyi vermektedir; "Özellikle Ağrı, Artvin, Kars, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Muş, Urfa, Van ve Siirt illerimizi kapsayan bölgelerde ise gübre kullanımı o derece düşüktür ki, dekar başına 1 liralık bile olamamaktadır" (age s. 265).

Aynı kaynaktan yer alan verilere göre 1970 ve 1975 yıllarında gübre tüketimi Türkiye toplamı içerisinde şöyle bir durum gösteriyor.

	Yıllar	
	1970	1975
Orta Doğu	3.5	4.6
Güney Doğu	2.4	8.7
Kuzey Doğu	1.1	0.9
Toplam	7.0	14.2

Beri taraftan yörede farklı büyüklükteki işletmelerin ne ölçüde gübre kullandıklarına ilişkin bilgiler elimizde mevcut değil. Ancak Türkiye geneli için bir belirleme var, "Türkiye'de gübrelerin işletmelere göre dağılımı dengesizdir. 100 dekar'dan daha büyük işletmeler toplam işletmelerin yüzde 10'unu oluşturmalarına rağmen tüketilen gübrenin yüzde 45.76'sını kullanırken, toplam işletmelerin yüzde 66'sını oluşturan 40 dekar ve daha büyük işletmeler yüzde 22.32'sini kullanabilmektedir. Bunun yanında Kuzeydoğu, Güneydoğu, Ortadoğu ve Orta Güney bölgelerinde 40 dekar kadar olan işletmelerde hiç gübre kullanılmamaktadır. Oysa; toplam işletmelerin % 0.5'ini oluşturan 500 dekar ve daha büyük işletmeler toplam gübrenin % 10.95'ini tüketiyorlar" (DPT aynı kaynak).

Kuşkusuz toprak mülkiyetinin Türkiye ortalamasının üstüne çıktığı, kapalı toplumsal yapının önemli ölçüde varlığını koruduğu yörede dengesizliğin daha da büyük, gübre kullanımının kısmen orta ve esas olarak da büyük toprak sahiplerinin tekelinde olmasında şaşacak bir taraf yok.

Tarımda kapitalizm-öncesi üretim ilişkilerinin etkinliğinin azalması, kırsal alanların dışarıya açılması, meta dolaşımının hızlanması, başka bir deyişle pazar için üretimin artması, ister istemez tarım ürünlerinin çeşidini de artırır. Geleneksel tarım ürünleri olan arpa ve buğday gibi ürünlerin toplam üretim içerisindeki payı azalır, buna karşılık sanayi bitkileri diye adlandırılan tütün, pamuk, şekerpancarı gibi bitkilerin ise artar.

Bu bakımdan eğer özel birtakım nedenler yoksa, sanayi bitkilerinin oranı bir bakıma tarımda modernleşmeye bir ölçü olarak kabul edilebilir. DİE'nün 1976-1978 dönemine ilişkin araştırma sonuçlarına bakılırsa söz konusu yörelerde ticari bitkilerin toplam tarımsal üretim içerisindeki oranlarının oldukça düşük bir düzeyde kaldığı rahatlıkla görülebilir (Tablo 24).

Tablo 24: Çeşitli Bitki Gruplarının Ekildiği Alanların Toplam Ekili Alana Oranı (%)

Bitki Grupları	Kuzeydoğu	Ortadoğu	Güneydoğu
Tahıl	89.3	86.0	86.7
Baklagiller	2.0	6.8	7.0
Endüstri Bitkileri	4.7	5.6	5.0
Yağlı Bitkiler	—	0.3	0.5
Yumru Bitkiler	4.3	1.3	0.6

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1976-1978.

Görüldüğü gibi her üç bölgede de aşağı yukarı aynı ölçülerde tahıl üretimi yapılmaktadır. Bu, "Kuzeydoğu"da yüzde 89.3, "Güneydoğu"da yüzde 86.7, "Ortadoğu"da ise yüzde 86.0 gibi bir oranı kapsıyor. Buna karşılık baklagillerin toplam ekili alan içerisinde kapsadığı pay bakımından aynı yakınlık söz konusu değil. Bu tür bitkilerin ekim payları "Kuzeydoğu"da yüzde 2'de kalırken, "Ortadoğu" ile "Güneydoğu"da üç mislini aşan bir orana varıyor (sırasıyla yüzde 6.8 ve 7.0). endüstri bitkileri, tablodaki sıralamaya göre yüzde 4.7, yüzde 5.6 ve yüzde 5.0'lık bir paya sahip bulunmaktalar. Yağlı bitkiler "Kuzeydoğu"da yok gözükürken, "Ortadoğu"da binde 3, "Güneydoğu"da ise binde beş gibi çok küçük bir oranda kalıyorlar.

Tablo 25: Arpa ve Buğdaya Ayrılan Ekili Alan Payı (%)

Yıllar	Kuzeydoğu		Güneydoğu		Ortadoğu	
	Buğday	Arpa	Buğday	Arpa	Buğday	Arpa
1970-72	56.4	30.4	70.1	19.7	66.4	17.4
1976	54.0	28.6	66.9	13.9	71.2	16.6
1978	54.1	29.3	73.0	10.8	68.1	16.3

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim, ilgili yıllar.

Burada arpa ekimine ayrılan toprak alanının "Kuzeydoğu"da en büyük paya sahip olduğu ilk elde göze çarpan özelliklerden biridir. Ayrıca söz konusu yılların karşılaştırmalı rakamlarına bakıldığında her üç dönemde de bu oranın aşağı yukarı aynı düzeyde kaldığı görülür. Yine aynı bölgede 1978 yılında buğday ekimine ayrılan alanın toplam ekilen alana oranı 1970-1977 dönemindekine göre yüzde 2.3'lük bir azalma gösteriyor. "Güneydoğu"da ise tersi bir durum söz konusudur. Bu yörede 1970-1972'den, 1978'e gelindiğinde buğday ekili alanın oranı azalmak yerine yüzde 2.9'luk bir artışla yüzde 70.1'den, 73.0'e çıkıyor. Bunun yanı sıra arpaya ayrılan toprak genişliğinin toplam ekili arazi içerisindeki payında önemli bir azalma gözlemlenmektedir (1970-72 döneminde yüzde 19.7, 1978'de yüzde 10.8). Burada arpa ekiminden vazgeçen çiftçinin ona ayırdığı toprağın bir bölümünü buğdaya bir bölümünü ise başka bitki türlerine ayırdığını söyleyebiliriz. Yine "Ortadoğu"da da buğdaya ayrılan alan genişliğinde az da olsa bir yükselme (1970-72'de yüzde 66.4, 1978'de yüzde 68.1), buna karşılık arpanınkindi ise düşme görülüyor (yüzde 17.4'ten, yüzde 16.3'e).

Tarımsal İşletmecilik Yöntemleri:

Tarım işletmeciliği yöntemleri esas olarak hakim üretim biçiminin yansıtıcılarıdır. Bu belirleme, herhangi bir dönemde ve herhangi bir üretim tarzında, tarımda bir tek işletme biçiminin geçerli olacağı anlamına da elbet gelmemeli. Tersine herhangi bir üretim biçimi altında, onun temel karakterine uygun düşen toprak işletme yöntemlerinin yanı sıra başka türden yöntemler de söz konusu olabilir. Hele de bir toplumda geçiş dönemi diye nitelendirilebilecek bir dönem yaşanıyor, o zaman mülkiyet ilişkilerindeki değişime paralel olarak çok çeşitli işletmecilik yöntemi bir arada, yan yana bulunur. Bu genel belirleme arından ülkemizde yaşanan somut duruma bakılacak olursa, tarımın 1950 yılına kadar hemen hemen tümüyle kapalı bir yapı arzettiği görülür.

Denilebilir ki esas itibarıyla tarımsal alanda dışa açılma 1950'lerden, özellikle de 1960'lardan sonra ortaya çıkmaya başladı ve oldukça yavaş bir seyir izlemesine rağmen o günden bu yana küçümsenemeyecek değişiklikler meydana geldi. Bu dönemde, köylü pazara daha çok iner oldu, buna bağlı olarak meta dolaşımı (işgücü dahil) hız kazandı. Modern tarım araçlarının sayısı önceleri yavaş, daha sonraları ise daha hızlı bir tempoda artış gösterdi. Kuşkusuz bütün bunlar tarımsal alanda mülkiyet biçimini, üretim ilişkilerini etkileyip bir ölçüde değiştirdi. Eski usuller, yerlerini kısmen yenilerine terkettiler. Ancak bizce bütün bu değişiklikler bugün hâlâ tarımda kapitalist üretim ilişkilerini hakim hale getirebilmiş değil. Gerçi, emek sermaye ilişkisine dayanan kapitalist işletmecilik yöntemleri şurada burda görülüyor. Modern tarım araçlarını kullanma, gübreleme, sulama ve sanayi bitkilerinin ekimi es-

kisine oranla daha ileri bir aşamadır. Ama bütün bunlar söz konusu değişimin tamamlandığını göstermek için yeterli değil.

"Tarımda modern üretim araçlarının (tarım teknolojisinin) üretim ilişkilerinde ciddi sayılabilecek değişiklikleri meydana getirebilmesi için, onların belli bir yoğunlukta olması gerekir. Her tarıma giren modern araç, sınıflar arasında mevcut olan eski ilişkileri hemen ortadan kaldırmaz, yüzlerce yıldan beri oluşmuş gelenek ve töreleri kısa sürede yıkmaz. Kapitalist işletmecilikten bahsedilebilmesi için, tarım araçlarının da toprak kapitalistinin elinde sermayeye dönüşmüş olması gerekir. Yani kapitalist artı-değer elde etmek amacıyla bu araçları ücret karşılığında kiraladığı işçi eliyle kullanmalıdır. Eğer traktör veya biçer-döver satın alan kişi küçük veya orta büyüklükte bir köylü ise ve toprağında kendisi veya aile bireyleri çalışıyorlarsa açıktır ki burada öküz ve karasabanın yerine traktör geçmiş ama, ortaya bir kapitalist işletmecilik ilişkisi çıkmış değildir henüz. Eğer büyük toprak sahibi olan bir ağa veya aşiret reisi toprağını modern tarım araçlarıyla işliyor, ama bunu ücretli işçiler eliyle değil de bağımlılık ilişkileri içerisinde tuttuğu köylüye angarya biçiminde karşılıksız veya ürün karşılığı, yani feodal dönemden kalma usullerle yaptırıyorsa gene bir kapitalist işletmecilikten bahsedemeyiz. Çünkü böyle durumlarda sömürünün gerçekleşme biçimi artı-değer değil, feodal rant türlerine göredir. Traktörü olan bir kişinin yarıcılık biçiminde toprağı ekip-biçmesi de aynı şekilde bir kapitalist ilişki sayılamaz. Görülüyor ki yalnızca traktör ve biçer-döver adedine değil, esas olarak üretim sürecinde insanlar arasında ortaya çıkan ilişkilerin nasıl olduğuna bakmamız gerekiyor" (A. Taş, Türkiye Kürdistanı Ekonomik ve Sosyal Yapı s. 116-117).

Bir kere yörede küçük mülk sahipliği oldukça yaygındır. Köylülüğün bu kesimi hem toprağın sahibi ve hem de çalışan durumundadır. Bir başka deyişle küçük burjuva konuma sa-

hiptir. Bu tür işletmeler ise hem feodal ve hem de kapitalist toplumda görülürler. Bunların varlığı, hakim üretim biçimini belirlemez. Bu türden mülkiyet ilişkisi, hangi sistemde ise onun bir uzantısı durumuna gelir.

Ülkemizde kapitalist nitelikte tarım işletmeciliği henüz oldukça zayıftır. Bunun yanısıra yarıcılık ve ortakçılık yaygın olarak varlığını sürdürüyor. Özellikle de büyük ve ondan daha düşük oranda olmak üzere orta büyüklükte mülk sahipleri bu yöntemlerle topraklarını işletmektedirler. Yarıcılık ve ortakçılıkta geçerli olan kapitalist değil, feodal döneme özgü üretim ilişkileridir. Burada sömürü, emek-sermaye ilişkisi sonucu ortaya çıkmıyor, emek-rant, ürün-rant veya para-rant biçiminde gerçekleşiyor. Arazi sahibi, arazisini ekip biçmek üzere yarıcı veya ortakçıya verir. Tohum, gübre ve tarım aracı koşullara göre değişmekle birlikte genellikle kiracı veya ortakçı tarafından temin edilir. Hasat mevsiminde ise yine duruma göre ya elde edilen üründen tohum, gübre ve öteki giderlerin karşılığı ayrıldıktan sonra kalan miktar eşit biçimde bölüşülür, ya da bu gibi girdiler de tıpkı ürün gibi eşit biçimde mülk sahibi ile yarıcı veya ortakçı tarafından paylaşılır.

"Tarım araçları ve Gübreleme" başlığı altındaki bölümde de değinildiği gibi traktör sahipleri de belirli koşullarda yarıcılık yapma yoluna başvurabiliyorlar. Traktörün bizzat sahibi tarafından kullanılıp kullanılmaması bu durumu değiştirmez.

Bu konuyla ilgili olarak dikkati çeken bir diğer nokta ise toprağını yarıcı ve ortakçı eliyle işletenler arasında küçük mülk sahibi köylülerin de bulunmasıdır.

"Bu durum şu nedenlere bağlı olarak ortaya çıkar. Küçük mülk sahibi köylüler, genellikle kendilerine ait topraktan geçimini sağlayamaz ve ek gelir kaynaklarına ihtiyaç duyarlar. Bunun için akla ilk gelen çözüm yolu gurbetçiliklidir. Köylüler yaz aylarında mevsimlik işçiye ihtiyaç duyulan batının büyük kentlerine veya tarımsal alanlarına akın ederler (İstanbul, İzmir ve Çukurova başta olmak üzere). Böyle hallerde kendi toprakları ya geride bıraktıkları aile bireyleri tarafından işletilir, ya da yarıcılık veya ortakçılık biçiminde komşulara verilir" (A. Taş, age, s. 132).

Bunların yanı sıra feodal dönemin en son aşamasında daha sıkça gözükken icar usulü ile toprağı (ekilecek arazi, yayla, mera vs.) kiralama haline de sıkça rastlanıyor.

Buraya kadar yapılan açıklamaların da gösterdiği gibi ülkemizde farklı üretim biçimlerine özgü işletmecilik yöntemleri birarada bulunmakta, çoğu hallerde birbirinden farklı bu yöntemler yan yana, iç içe geçmektedirler. Bazen aynı kişi veya aile birden fazla sömürü yöntemini aynı anda birarada gerçekleştirebiliyor, koşullara göre birini veya ötekini öne çıkarabiliyor.

"Ancak yukarıda değinilen sömürü biçimleri birbirlerinden kesin duvarlarla ayrılmış değil. Bazan ikisi bazan da üçü birarada kullanılabilir. Büyük toprak sahibi toprağının bir bölümünü yarıcılık veya ortakçılık biçiminde verir ve üründen elde ederken, diğer bir bölümünü (yaylasını, çayırını veya mer'asını) başka bir şekilde kiralatabilir. Örneğin: icar usulüyle. Veya toprağını sadece icar usulüyle işletirken bazı hizmetleri de köylüye angarya biçiminde yaptırabilir. Ona ot biçirmek, bir miktar hayvan baktırmak, tarla sulatmak, biçirmek, onu değirmene göndermek, silahlı fedailik yaptırmak

gibi... Özellikle aynı zamanda mülk sahibi olan dini feodaller buna çokça başvuruyorlar" (A. Taş, age, s. 135).

Bütün bunların yanısıra tarımda çalışanların durumu da kısaca değinmekte yarar var. Faal nüfus içerisinde, "Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık" dalında çalışanların oranı, 20 ilde Türkiye ortalamasının üzerindedir. 7 no.lu tablodan da izleneceği gibi 1955 yılında faal nüfusun yüzde 85.1'i, 1965 yılında (Ağrı ve Adıyaman dışında kalan 18 il) yüzde 82.4'ü ve 1975 yılında da yüzde 81'i bu alanda çalışıyor iken, Türkiye'de aynı oranlar sırasıyla yüzde 77.4, 71.9 ve 64.1'dir. Yine dikkat edileceği gibi söz konusu 20 ilin rakamları her üç yılda da sadece Türkiye ortalamasının üzerinde kalmıyor, aynı zamanda düşme hızı bakımından da onun gerisinde bulunuyor. 1955'den 1975'e gelindiğinde Türkiye'de "Tarım, Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık" dalında çalışan faal nüfus oranı 13.3 puanlık bir düşüş kaydederken, 20 ilde düşüş oranı yüzde 4.5 civarında kalmaktadır.

"Tarım, Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık" alanında çalışan nüfusun "işteki yerine" göre durumu ise şöyledir: 1975 yılı verileri esas alındığında, Türkiye genelinde bu dalda çalışanların yüzde 3.1'i ücretli iken, 20 ilde yüzde 5.0'i bu durumdadır. İşverenlerin payı Türkiye ve 20 il bakımından eşitlik arzediyor (her ikisinde de yüzde 1.0). Türkiye'de kendi hesabına çalışanların oranı yüzde 28.1, 20 ilde 25.8'dir. Ücretsiz aile işçisi diye nitelendirilenler, Türkiye genelinde yüzde 68.6, 20 ilde ise yüzde 68.1'lik bir paya sahiptirler. Bilinmeyenlerin oranı Türkiye için 0.1, 20 il için 0.5'dir.

Burada dikkati çeken en önemli nokta, 20 ilde tarımda çalışan ücretliler oranının (yüzde 5.0), Türkiye ortalamasının (yüzde 3.1) üzerine çıkmasıdır -ki bunun doğru bir veri olarak kabul edilebilmesi için herhangi bir neden yok. Özellikle 3 ilde ücretli oranı, gerek Türkiye ve gerekse 20 il ortalamasının çok üzerinde seyretmektedir (Malatya'da yüzde 13.1, Maraş'ta yüzde 13.6, Van'da 13.7). Gerçi Malatya'da özellikle kayısı yetiştiriciliği ve kurutmacılığı gibi işler ile Maraş'ta pamuk, çeltik vs. kısmen çok işçi çalıştırılmasını gerektiriyor ama yine de bu oranlar hayli abartmalı gözükmektedir. Bunun daha çok istatistiksel veri sağlıksızlık sonucu olması güçlü ihtimaldir. Örneğin, yine yüzde 13.7 gibi yüksek bir paya sahip bulunan Van'ın durumu ile ilgili olarak yapılan şu belirleme de bu durumun bir kanıtıdır.

"... Gerçekten de, 1975 Genel Nüfus Sayımı'nda, Van'da tarım ve ticaret kesimlerinde çalışan bazı kişilerin kendilerini "ücretli çalışan" olarak tanımlamaları, özellikle tarım kesiminde ücretli konumda çalışanların sayısının yüksek görünmesine yol açmıştır. Ama, bu durumun daha çok 1975 Genel Nüfus Sayımı'na özgü olduğu (bizim de 1975 verilerini kullandığımızı dikkat edilmeli, Y.N.) 1980 Genel Nüfus Sayımı'nda Van'da öteden beri ağırlıklı payı olan yardımcı aile bireylerinin oranının yeniden yükselmesi, buna karşılık, ücretlilerin oranının % 17.1'e yani, 1975'teki düzeyinin altına düşmesinden açıkça anlaşılmalıdır.

Ücretli işçilik oranının en alt düzeyine indiği, buna karşılık, ücretsiz işçiliğinin en yaygın olduğu kesim, tarımdır. 1980'de tarım kesiminde ücretli çalışanların payı, yalnızca % 1.2'ydi. Aynı yıl, tarım kesiminde yardımcı aile bireyi olarak çalışanların oranı ise % 76'ya yükseliyordu" (Yurt Ansiklopedisi, 10. Cilt, S. 7569).

Zaten öteki tüm veriler, 20 ilde tarımın Türkiye ortalamasına göre daha geri bir duruma sahip olduğunu gösteriyor iken, ücretli işçilik oranının bunun tersine bir seyir izlemesini ve bu ortalamanın üstüne çıkmasını başka bir nedenle açıklamak da olanaklı değil. ■

TUTSAK TÜNELİNDE

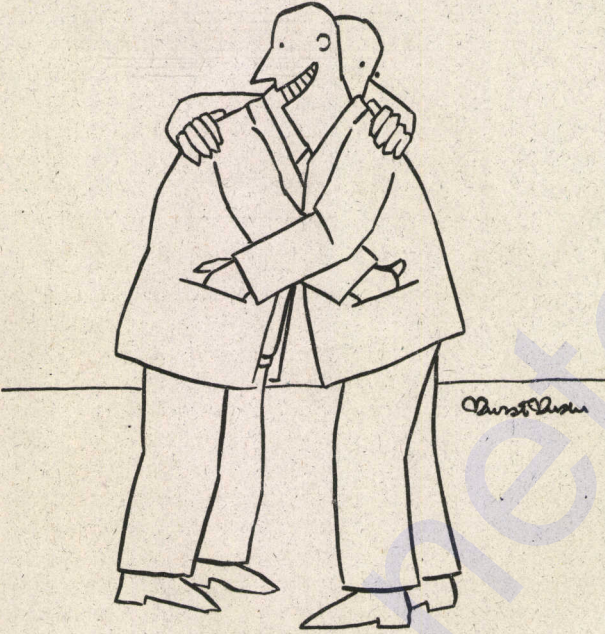
Güneşli bir sevdâ uğruna
çıkılmıştı yola
Güzeli çizerken gülüşü meltemdi
Sevinçle üzüncü arası
uzatılmıştı voltası
Zulmün tuzağında bir yemdi

Tutsak dünelinde
gece
gündüz
sabırla yürümüştü
Görünmüştü karanlığın
aydınlık ucu
Vahşetin kıyısında
katıldı çınlayan bir slogana
Uzatıldı voltası
Yürüdük birlikte paylaştık öfkesini

Bir gün
özgürlüğe çıkınca pusulası
Sıcak bir gülücükle
bağırды bir dost.
'hadi geçmiş olsun'
Kesildi voltası

Uzun sürmedi vedalaşma
Çelik bir bıçak gibi
fırlayarak kınından
Sıyrıldı karanlığın ucundan

Ahmet İNCE

(*) 23 ve 24 nolu tablolar düzenlenirken DİE'nün sözü geçen araştırmasında "Kuzeydoğu" illeri arasında asayılan Artvin ile "Orta-doğu" illerinde dahil edilen Amasya, Sivas ve Tokat illerine ait rakamlar çıkarıldı, buna karşılık Gaziantep ve Maraş'a ait rakamlar "Güneydoğu"ya eklendi.

BATILI BİLİM ADAMI GÖZÜYLE 64 YIL SONRA

Şeyh Sait İsyanı (*)

Martin van BRUINESSEN

1 925 Şubat'ında Türkiye'nin doğu bölgelerinin (**) geniş bir alanında bir Kürt isyanı çıktı. Türkiye Cumhuriyeti idaresindeki bazı kentler alındı, Türk idareciler tutuklandı. İsyanın açık hedefi islâmî prensiplerin benimsendiği bağımsız bir Kürdistan'dı. Hareketin karizmatik lideri, Bölgede önemli bir nüfuzla sahip olan Nakşibendi şeylerinden Şeyh Sait idi.

Bu hareketi öncekilerden (Şeyh Ubeydullah Nehrî liderliğindeki 1880 isyanı) ayıran özelliklerden en önemlisi, hareketin bir politik örgüt tarafından planlanmış olmasıdır. -Kitleleri harekete geçirebilmek için Şeyh'in karizması kullanılarak-

Şeyh Sait isyanı, Kürt milliyetçiliği tarihinde yeni bir döneme işaret eder. Çünkü bu isyan, ağalar ve şeyhlerin devletle olan ilişkilerdeki rollerinin çarpıcı bir örneğini teşkil etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Hareketler

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Grek ve Slav milliyetçiliği Avrupa tarafından aktif bir biçimde destekleniyordu. Benzer bir ilgiyi Ermeniler de Rusya'dan görmekteydiler. Bu ortamda "Osmanlılık" imparatorluğa yönelen bu tehditlere tepki olarak, dönemin entelektüel çevrelerinde ideolojik bir savunma biçiminde yükselmeye başladı. -19. yüzyılın son çeyreğinde-

"Osmanlılık", dil ve din farklılıklarına bakmaksızın, Osmanlı yurttaşlarının ortak çıkarlarını vurgulayan bir tür vatanperverlikti. Aynı tarihsel döneme rastlayan ideolojik akımlardan diğer ikisi ise Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm'di. Pan-İslamizm, en güçlü savunucusu Sultan Abdülhamid'in şahsında buldu. Pan-Türkizm ise, bütün Türklerin tek bir politik düzlemde birleştirilmesini öneren romantik bir düşünce biçiminde, Pan-Slavizme bir tepki olarak doğdu.

Sözü edilen bu ideolojiler, hemen hemen aynı sosyal sınıf ve tabakalarda vücut buldular. -Askeri ve sivil yüksek dereceli memurlarda, şehir kökenli toprak ağaları arasında-

1880'lerdeki Genç (Jön)-Türk hareketi, sözü edilen bu sosyal katmanların en aydın kesimleri içinde boy gösterdi. Bir politik hareket olarak, Fransız liberalizmi ve pozitivist felsefenin güçlü etkisini taşıyordu. Genç-Türkler, Osmanlılık ideolojisi temelinde politik özgürlüğü savunuyorlardı. -Bir anayasa programı çerçevesinde- Bu hareketin pekçok önde gelen temsilcisi Türk olmayan Müslümanlardı. Bunlar içinde iki Kürt aydını, **Abdullah Cevdet** ve **İshak Sukûfî** önemli bir yere sahiptiler. Ancak, Genç-Türk hareketi giderek Pan-Türkist

Şeyh Sait, 1925 Hareketi lideri.

düşüncenin etkisine girdi. Türk milliyetçiliğinin bu artan önemi karşısında, diğer müslüman milletlerde milliyetçilik bir tepki olarak yükselmeye başladı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşu

1908'de, İttihat ve Terakki Komitesi'nin Genç-Türk yöneticileri, Sultan Abdülhamid'i Anayasa değişikliğine ve Meclis için seçimleri kabule zorladılar. Önerilen Anayasa, yurttaşlar arasında legal bir eşitliği öngörüyordu. Ancak, yarım yıl içinde İmparatorluğun 30 yılda kaybettiğinden daha fazla toprak kaybına uğranılması ve 1909'daki karşı-devrim atağı, İttihat ve Terakki'nin daha baskıcı bir yönetimi yeğlemesine gerekeçte oluştuyordu.

Komitenin 3 üyesi, **Enver, Talat Paşalar** ve **Mehmet Cavit**, kaybedilen toprakların yeniden işgali ve Rusya'daki Türklerin "hürriyetlerine" kavuşturulması amacıyla Türkiye'yi savaşa soktular (1914).

Ermeni Tehciri ve Rus İstilas

Mayıs 1915'te, Ermenilerin doğudaki yerleşim bölgelerinden çıkarılması emri verildi. Karar, Ermenilerin Ruslar tarafından yer alacakları ve Türk ordularını arkadan vuracakları korkusuyla alınmıştı. Bunun üzerine, Irak ve Suriye'deki kamplara doğru hareket eden Ermeniler'den bir bölümü ulaşmayı başarmış, bir bölümü de yolda öldürülmüşlerdir.

1916 yılının başlarında, Rus orduları Türkiye'nin doğusunu istila ettiler. Aynı yıl içinde Erzincan'a kadar ilerlediler. Fakat Bolşevik Devrimi durumu tersine çevirdi. Rus birlikleri, ellerindeki birçok silahı Ermenilere bırakarak geri çekildiler. Birtakım Ermeni çete grupları ise, ya Kafkasya Cumhuriyeti'ne sığınmayı tercih ettiler ya da Anadolu'da kalıp öç almaya koyuldular. 1918 başlarında Osmanlı birliklerinin Ermenileri, Erzincan ve Diyarbakır'ın doğusuna itmesiyle Güney Kafkasya Cumhuriyeti'ne kaçmaya başladılar. Operasyonlarda Kürt milisler de yer aldılar.

31 Ekim 1918'de Osmanlı hükümeti, kendini, yabancı birliklerin işgalini kabule zorlayan bir anlaşmayla karşı karşıya buldu. İmparatorluk toprakları Fransa, İngiltere, İtalya tarafından paylaşıldı. Bu arada, Orta-Karadeniz bölgesinde, Pontus Rum Devleti kurma girişimlerine karşılık İngiltere, sınırları içinde Erzurum, Sivas, Elazığ, Bitlis, Diyarbakır, Kars, Ardahan ve Batum'un bulunduğu bir Ermeni devleti tasarısında ısrar ediyordu. 1919'da yapılan Paris Barış Konferansı'nda Ermeni, Kürt ve Arap temsilciler de toprak talebinde bulundular. 1920'de sonuçlanan **Sevr Anlaşması**, bağımsız bir Kürdistan'a da kapı aralayarak; sınırlarını Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis'in oluşturduğu bir Ermeni devleti öngörüyordu. 1919'da Güney Kafkasya'da bir Ermeni devleti kuruldu. Bunun yarattığı cesaret ortamında, Anadolu'daki Ermeni çeteler, Sevr'de verilen sözü yerine getirmek amacıyla silahlı saldırılara geçtiler. 1920'de Kâzım Karabekir komutasındaki birliklerce saldırı geri püskürtüldü.

Batıdaki topraklar da işgalden kurtarılmaya yeni Türk devleti artık resmi olarak tanınan bir devlettir. Sevr anlamını yitirmişti. 1922 Kasımında Lozan'da yeni bir Barış Konferansı düzenlendi. Konferans, 'milli birlik' şeklinde tanımlanan toprak bütünlüğünün kabulüyle sonuçlandı. Bir istisnaıyla: Musul sorunu... Musul, Güney Kürdistan'da önemli petrol kuyularına sahip bir şehirdi. Burdaki kontrolünü kaybetmek istemeyen İngiltere ve Türkiye arasında varılacak bir anlaşmayla Musul'un statüsü belirlenecekti. Yapılacak olan bu belirlemeye ilişkin ön anlaşmada ne Kürtlerden ne de Ermenilerden söz ediliyordu. Böylece, Doğu'da Türk hâkimiyeti kabullenilmiş oluyordu.

Türkiye Cumhuriyeti

Bağımsızlık savaşının kazanılmasından sonra kurulan yeni Türk devletinde, milliyetçilik ve lâikliğin yanı sıra halkçılık ilkesi de yeni dönemin köşetaşlarından birisiydi. Halkçılık ilkesinin ifade ettiği temel düşünce, bütün

yurttaşların kanunlar önünde eşitliğiydi. Halkçılık, farklı bir Kürt ulusu ve kültürünün varlığını inkâr eden, Türk ulusal bilincinin inşası çabalarına ideolojik haklılık kazandıran bir ilke olarak işlemeye başladı. **Tarihçiler, iki ulusun (Türk-Kürt) aynılığını -etnik olarak- "bilimsel ispat"a zorlandılar.** Feodalizme karşı savaş aldatmacasıyla hükümete Doğudaki toprak ağalarının topraklarına elkoyma yetkisi veren bir kanun Meclisten geçirildi. Gasbedilen topraklar, topraksız Kürtlere değil, çoğunluğu Balkan muhaciri olan Türklere dağıtıldı. Aslında, 1923-24 yıllarında, mümkün olduğunca erken davranılarak birçok nüfuzlu ağa ve şeyh bölgelerinden sürüldü ve zoraki asimilasyona maruz bırakıldılar.

Musul Sorunu

İngiltere ve Türk Hükümeti Musul konusunda anlaşamayınca, üç kişilik bir inceleme komisyonu kuruldu. Türkiye, Musul'da referanduma gidilmesini önerdi. Bu sırada Türkiye görevlendirdiği ajanlarla Musul'da, çok aktif bir biçimde anti-İngiliz Türk propagandası yürütüyordu. Fakat İngiltere öneriyi reddetti. İngilizler, aynı zamanda otonomi ya da bağımsızlık vaatleriyle Kürt halkın sempatisini kazanmaya çalışıyorlardı. İnceleme Komisyonu 1925 Şubatında tartışılmalı bölgeyi ziyaret etti. Aynı tarihlerde, Türkiye'de patlak vermiş olan Şeyh Said İsyanı bastırılmıştı. Zamanlamadaki bu benzerlik, Türk tarafının bir İngiliz kışkırtması olarak lanse etmesine yardımcı oldu.

Komisyon, Musul nüfusunun ezici bir çoğunlukla Kürtlerden oluştuğunu ve sözkonusu nüfus içinde bağımsız bir Kürdistan'ın yaratılması tartışmalarının çok ciddi olarak sürdüğünü tesbit etti. 1926 Haziranında, İngiltere ve Türkiye arasında imzalanan bir anlaşmada, Musul'da üretilen petrolden % 10'luk bir paya karşılık Türkiye, bölge üzerindeki bütün hak iddialarından vazgeçti. İngiltere ise gelecekte Kürt ve Ermeniler lehinde herhangi bir tavır almayacağına dair Türk tarafına güvence verdi.

Osmanlı Döneminde Kurulan İlk Kürt Politik Örgütlenmeler:

İlk Kürt politik örgütlenmeleri, İmparatorluğun resmi kurumlarında önemli pozisyonlarda olan kimselere gerçekleştirildi.

Kürt Teali ve Terakkî Cemiyeti, 1908'de Genç-Türkler devriminin yarattığı liberal ortamda kuruldu. Kurucu üyeleri tanınmış Kürt ailelerindendi:

- **Mehmed Şerif Paşa**; Baban ailesindendi. 1890'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Stockholm sefiri. Sultan Abdülhamid taraftarı, Genç-Türklerin muhalifiydi.

- **Emîn Ali Bedirhan**; Bedirhan aşiretinin reisi.

- **Şeyh Seyyid Abdülkadir**; Şeyh Ubeydullah Nehrî'nin oğlu, Osmanlı Senatosunun Başkanı.

Bu aristokratlar, Genç (Jön)-Türklerin "Osmanlılık" ideallerini benimsiyor fakat liberal eğilimlerine karşı geliyorlardı. Kürt halkıyla ilişkileri daha çok ataerkil bağlara dayanıyordu. Ve hiçbirinin Kürt bölgeleriyle ciddi kontakları yoktu. Teşkilatın diğer daha az tanınan üç üyesi, Kürtçe öğretim yapılan bir okul ve yayın organı "**Kürdistan**" olan bir yayınevi kurdular. Bu okulun ünlü adlarından biri de **Said-i Kürdî (Nursî)**dir.

İstanbul'daki Kürt nüfus yalnızca bu soylular ve

öğrencilerden oluşmuyordu. Çoğunluğu Gedikpaşa semtinde oturan hamal ve vasıfsız işlerde çalışan Kürt göçmenler hatırı sayılır bir kalabalık oluşturmuyorlardı. Fakat bu göçmenler hiçbir zaman ilgi göstermediler bu teşkilata, dolayısıyla, örgüt hep üst sınıf mensuplarının ilgi merkezi olarak kaldı.

Sonradan Jön-Türkler örgütü kapattılar. Bunda, Jön-Türklerin anti-Kürtçü zihniyetlerinin yanı sıra, Bedirhan ailesiyle Seyyid Abdülkadir arasındaki rekabetin de payı vardı. Fakat örgütlenme bir başka biçimde devam etti. Kapatılma olayından hemen sonra 1912'de, daha az aristokratik bir grupça bir öğrenci birliği olan "Hêvî" (umut) kuruldu. Hêvî'nin kurulmasında, Diyarbakırlı bir aile olan Cemilpaşazadelerin rolü büyüktü. Diğer üyelerin çoğunluğu, şehir soylularının oğullarıydılar.

Bunların da Kürt halkıyla olan bağlantıları oldukça yüzeyseldi.

1914'te savaşın başlamasıyla birlikte Hêvî dağıldı. Üyelerinden pekçoğu uzak bölgelerde savaşmak üzere orduya alındılar.

Savaşın sonra, halifelik Kürt halkı üzerindeki otoritesini de yitirmişti. Ermeni devleti söylentilerini kasıtlı bir biçimde yayma şeklindeki Kemalist propaganda Kürt milliyetçiliğini uyarıcı bir etki yarattı. Bazı İngiliz kaynaklarına göre, Ermeni katliamından sonra Türkler, Türkiye sınırları içinde Kürtlere otonomi (özerklik) sözü verdiler. Özerklik düşüncesi hızla yayılmaya başladı. Aslında özerklikten anladıkları farklı şeyler olan değişik sosyal katmanlar, aristokratlar, yüksek memurlar, şehir "orta sınıfları" -eşraf- bağımsızlık isteklerini yükseltmeye başladılar. Aşiret reisleri ve şeyhler dahil... Hepsisi de bağımsız bir Kürdistan için liderlik rolünü üstlenmek istiyor, hiçbiri bir diğerinin yönlendirimine girmek istemiyordu. Bu amaçla, herbiri kendi konumunu güçlendirmek için dış destek sağlamak üzere girişimlerde bulundu. Mesela Süreyye Bedirhan, İngiliz hükümetine yazdığı bir mektupta, dedesi Bedirhan Bey tarafından yönetilmiş olan toprakların kendisine iadesini istiyordu. -Bağımsız bir devlet olmaktan çok, bütününü sahiplenilmiş özel bir mülk olarak Mehmet Şerif Paşa, aynı hükümete mektup yazarken, Kürt halkının Batı tipi bir demokrasiyi yaşatamayacak derecede ilkel olduğunu belirtiyor, bunun yerine bir Mir'in başkanlığında, prestijli ailelerden kurulacak federatif bir konseyin yönetimini öneriyordu. Kendisinin öyle bir sorumluluğu üstlenmeye hazır olduğunu da ekliyordu.

Seyyid Abdülkadir ise halife destekçisi olarak kaldı ve İstanbul Hükümetinden yana tavıraldı. İstedigi, Osmanlı Devleti sınırları içinde özerk bir Kürdistanı.

Bu şehirli milliyetçi aristokratlar, halktan kopuk olarak Kürdistan'ın geleceği üzerine tartışmaya devam ettiler. Ne var ki, bu eski otoritelerin yanibaşında, gelecek yıllarda önemli roller üstlenecek yeni bir kent kökenli milliyetçi nesil yetişiyordu.

Savaşın Sonraki Durum

Savaşın sonra şehirli milliyetçi akımlar, Kürt köylüleriyle daha yakın bağlantılar kurmayı başardılar. 1918'de Kürdistan Teâli Cemiyeti, Diyarbakır ve daha birkaç Kürdistan yerel teşkilatıyla birlikte İstanbul'da kuruldu. Cemiyet yalnızca önceki kuşakların milliyetçilerini

ve şehir orta sınıflarını değil, aşiret mensubu Kürtleri de kapsıyordu (***)

Bu örgüt, çoğunluğu Kurmanci olmak üzere, Zaza ve alevi Kürtleri de önemli ölçüde örgütlemişti. 1920'lerde Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin genç üyeleri, Dersim'de bir ayaklanma planladılar. Bununla ilgili olarak Meclis'e, Türk idarecilerin bölgeden çekilmesi, Kürdistan'a özerk bir statü verilmesi ve bunu tam bağımsızlığın izlemesi talepleriyle telgraflar çekildi. Ayaklanma, Kemalistler tarafından kanlı bir biçimde bastırıldı. İletişim yetersizliği ve organizasyon eksiklikleri ayaklanmanın başarısızlığının en önemli etken de, pekçok sünni Kürdün hareketi bir alevi ayaklanması olarak algılamış olmasıdır. Bütün bunlardan da önemlisi, diğer birçok dersim'li liderin Mustafa Kemal'e güvenmeleri ve onu desteklemeleriydi. Pekçokları güçlerini (otoritelerini) artırmak için ona ihtiyaçları olduğunu düşünüyordu.

Mustafa Kemal, 1916'da Diyarbakır'da komutanken, pekçok ağayla ilişki kurmuş, Kürtlere olan sevgisine onları inandırmıştı. Erzurum ve Sivas Kongrelerine milliyetçi Kürtleri davet etmiş, onlara, yeni kurulacak devlette Türklerle Kürtlerin eşit haklara sahip olacağı sözünü vermişti. Yani M. Kemal Kürt beyleriyle, Kürt örgütlerininkinden çok daha iyi bağlantılara sahipti. Birçok Kürt beyine göre, yabancılar Ermeni dostuydu, bu durumda M. Kemal, Ermenilere karşı Kürtleri korumaya en uygun adaydı. Hatta 1919'daki Paris Barış Konferansı'nda Kürt delegeler, bağımsızlık taleplerini gündeme getirirlerken, bazı Kürt beyleri de konferansa gönderdikleri telgraflarda, Türklerden ayrılmak istemediklerini bildiriyorlardı.

Azadî (Özgürlük) Örgütü

Kemalistlerin işgalci kuvvetlere karşı kazandıkları kesin zaferden sonra, İstanbul'daki Kürt örgütler aktivitelerini durdurdular. Suriye'de 1927 yılında Xoybûn" adıyla yeni bir örgüt kuruldu. Xoybûn'da, eski aristokratik ve pederşahi atmosfer kendini hissettiriyordu.

Türkiye'de ise 1923'te "Azadî" kuruldu. Daha önceki örgütlenmelere göre epey farklı bir örgüt kurulmuştu. Bu örgütün çekirdek kadrosunu kentsoylular değil, deneyimli askerler oluşturuyordu. Merkezi İstanbul'da değil, 8. Kolordunun bulunduğu Erzurum'daydı.

Merkez Yöneticileri:

Halid Bey; II. Abdülhamid'in Hamidiye Orduları için kurdurduğu okula devam etmişti. Milis kuvvetleri içinde büyük bir saygınlığa sahipti ve düzenli orduda albay rütbesindeydi.

Yusuf Ziya Bey; Bitlis milletvekiliydi.

Örgütün ilk hazırlıkları bazı subaylarca yürütüldü. Kürdistan'ın her tarafında, nüfuzlu kimselerle bağlantılar kuruldu. Örgütün ilk kongresi 1924'te yapıldı. Kongrede bulunan Nakşibendi şeyhi Şeyh Sald, Hamidiye milisleri komutanlarını, bağımsız bir Kürdistan için ikna etti. Kongrede iki önemli karar çıktı.

1- En geç Mayıs 1925 tarihine kadar, Kürdistan'da genel bir ayaklanma başlatılacak.

2- Harekete gerekli dış destek İngiliz, Fransız ve Ruslar'dan sağlanmaya çalışılacaktı. Fakat bu son aday'a birçok milis komutanı itiraz etti. Dinsel nedenlerle Rusları

General Halid Cibri , Azadi cemiyeti reisi.

kendilerinin en büyük düşmanı sayıyorlardı. Şeyh Said onları, inançsızlardan yardım almanın mübah olduğuna inandırdı. Hemen Gürcistan'a bir kurye gönderildi. Sovyetler, hareketi desteklediklerini, fakat yardım edebilecek şartlarda olmadıklarını bildirdiler. Türk hükümetine bu konuda hiçbir şekilde destek çıkmayacakları güvencesini verdiler.

İsyanda Dinsel Faktör

Ayakanmanın hazırlıkları 1924 yılı boyunca sürdü. Şartlar uygundu. 1924 Martında halifeliğin kaldırılmasıyla, Türk-Kürt kardeşliği propagandası etkisini yitirmişti. En çok yapılan şey, bölgedeki saygın kişilerin desteğini sağlamaktı. Türkler arasında M. Kemal'e karşı ciddi bir dinsel muhalefetin olduğu bilinmekte, bu durumda dinsel görünümü de olsa, gelecek İsyan'da avantajlı bir ortamın olacağı düşünülmekteydi. Mecliste henüz tam bir bütünlüğün sağlanamamış olması, isyana katılımı olumlu yönde etkileyecekti.

Bu nedenle, sürgündeki Sultan Vahdettin'le (halife) temasa geçildi. Sultan Halifenin vereceği resmi destek, kitleleri ikna etme anlamında çok etkili olacaktı. Aynı nedenle Azadî, İsyanda liderlik rollerini şeyhlere vermeyi tercih etti. En azından üç nedenle bu din adamları önemliydiler:

1- Çok geniş bir kitle tabanına ve finansman kaynaklarına sahiptiler.

2- Şeyhler sayesinde hareket dinsel bir görünüm kazanıyor, bu da hareketin kitleselliği açısından vazgeçilmez bir olanak oluşturuyordu.

3- Geleneksel arabulucu rolleriyle son derece önemli bir etkiye sahiptiler.

Bu nedenle isyanda 5 cepheden 4'üne şeyhler kumanda ettiler. Fakat derlenen bilgilere göre Azadî, 18'den az olmayan yerel teşkilatıyla, gerçek bir örgüte ve kesin bir eylem planına sahipti. (Ne var ki düşük bir etkinlikle).

En tanınan Azadî liderleri:

Halid Bey; Genel Başkan

Kör Hüseyin; Milis Komutanı

Yusuf Ziya Bey; Stockholm Sefiri

Seyyid Abdülkadir; İstanbul Teşkilatı Başkanı.

Görüldüğü gibi Şeyh Said'in Azadî yöneticileri arasında adı yoktur.

İhsan Nuri Olayı

İçinde Azadî liderlerinden İhsan Nuri, Rasim Hurşid, Tefvik Cemil'in subay olarak yer aldığı 7. ordu alaylarından biri, Hakkari'de "itaatsiz" Nasturiler üzerine gönderildi. Alay Beytüşşebab'a vardığında, Yusuf Ziya Bey'den şifreli bir telgraf aldılar. Yusuf Ziya Bey İstanbul'daydı. Kemalist yönetime karşı Türk muhalefet hareketlerinin durumunu incelemek için orda bulunuyordu. Telgraf da inceleme sonuçlarını bildiriyordu. Ne var ki, şifre Kürt subaylarca yanlış çözümlenmiş, genel ayaklanma emrinin verildiği şeklinde yorumlandı. Silahlanılıp dağlara çıkıldı. Hemen tümünü Kürtlerin oluşturduğu 4 birlik askerle birlikte Kürt aşiretlerini isyana katılmaya ikna etmeye çalışan liderler, genel bir ayaklanmanın henüz sözkonusu olmadığını öğrendiklerinde, artık tehlikedeydiler. Silahlarını imha edip Irak'a kaçtılar.

Daha sonra 1929-30 yıllarında, İhsan Nuri, Ararat (Ağrı) İsyanının büyük askeri lideri olarak adını duyurdu.

Bu ayaklanma girişimi, Türk Hükümeti üzerinde uyarıcı bir etki yaptı. Kaçanların yakınları sorgulanarak, Azadî kadrolarının izi bulundu. Yusuf Ziya Bey, Halid Bey ve daha birçok aktif üye tutuklandı. Yusuf Ziya Bey ile Halid Bey Bitlis'deki hücrelerinde öldürüldüler. Şeyh Said teslim ol çağrısını reddederek, yerleşik olduğu Hınıs'tan, Bingöl-Çapakçur'a yerleşmek üzere ayrıldı.

İsyan İçin Yeni Plan

Yusuf Ziya'ların akibetinden sonra tam bir panik havasına girildi. Birçok planlar yapılıyor fakat hiçbirisi uygulamaya konamıyordu. Bu panik ortamında Şeyh Said kendini, yeni bir hareketin en uygun adayı olarak gösterdi. Ne istediğini biliyordu, büyük bir ünü vardı ve ikna yeteneği yüksekti. Hınıs'tan Palu, Lice, Hani, Çapakçur bölgesine yerleşmek üzere ayrıldı. Bu bölgenin yoksul Zaza aşiretleri içinde çok sayıda müridi vardı. Sözkonusu bölge, aynı zamanda devletin askeri ve emniyet güçlerinin zayıf olarak temsil edildiği bir bölgeydi.

Şeyh Said, müridlerine yaptığı düzenli ziyaretlerde, onları planlardan haberdar ediyor, parasal katkılarda bulunuyordu. Öncelikle, hasım aşiretler arasındaki arabuluculuk girişimleri çok etkiliydi. Düzenlenen bu mürid ziyaretlerinde liderler buluşma imkânı buluyor, stratejik planları

tartışıyorlardı.

Hatta, harekete katılmış olanlardan Mela Hesên'in verdiği bilgiye göre, Savaş Konseyi kurulduktan sonra Şeyhin bu ziyaretleri sırasında Azadî'nin bir kongresi de yapılmıştı. Bu toplantılarda isyanın Martta (1925) başlaması karara bağlanmıştı.

Yapılan savaş planına göre, bütün aşiretler kendi reislerinin liderliğinde harekete katılacaklar, Türk idareciler tutuklanarak hapsedilecekti.

5 cephe açılacaktı:

1) Kuzey/Kuzeydoğu Cephesi: Şeyh Abdullah'ın üst kumandasındaki cepheye Halid Bey (Hesênan aşireti reisi), Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza ve Mehmed Ağa kumanda ediyorlardı.

2) Harput/Elazığ Cephesi: Şeyh Şerif kumandasında.

3) Ergani Cephesi: Şeyh Said'in kardeşi Abdürrahim kumandasında,

4) Silvan (Fêrîn) Cephesi: Şeyh Şemseddin kumandasında.

5) Diyarbakır Cephesi: Hakkı Bey, Emeri Faruk kumandasında.

Şeyh Said, Lice, Hani ve Piran'da gezilerini sürdürüp gerekli hazırlıkları yürütürken, 8 Şubat'ta Piran'ın bir köyünde bir olay meydana geldi. Jandarmalarla çatışan bir grup kanun kaçağı Şeyh Said'in adamlarına sığındı. Jandarmaların kaçakları istemeleri üzerine oluşan gergin ortam kısa sürede silahlı çatışmaya dönüştü. Şeyh, hazırlıkların henüz tamam olmadığını bilincinde olarak, ortamı yatıştırmaya çalıştıysa da duruma hakim olamadı. Ok yaydan çıkmıştı bir kere.

Hanililer Türk yetkilileri ilçeden kovdular. Liderler yönlendirimi en iyi biçimde gerçekleştiriyorlardı.

10 Şubat'ta Darahini alındı (Bingöl'ün şimdiki Genç ilçesi). Geçici bir süre için hükümet merkezi ve başkent oldu. Şeyh, Modan aşiretinden Feqi Hesên'i hükümet başkanlığına atadı. Güneyde Lice ve Hani de alınmıştı. Burdan, birkaç bin kişilik bir kuvvetle Diyarbakır'a doğru ilerlendi. Şeyh karargâhını Tala'da (Diyarbakır'ın kuzeyinde bir yer) kurdu. Buradan bütün cephelerle kontakt halindeydi. Milen'lı Mahmut Beye bir mesaj göndererek takviye kuvvetler istedi. Fakat Mahmut Bey'den cevap yoktu. Takviye güçler Silvan'dan geldi. Bu güçlerle 29 Şubat'ta Diyarbakır'a saldırı başlatıldı. 10.000 kişilik bir kuvvetle şehir sarıldı. Garnizon komutanına "teslim ol" çağrısı yapıldı. 7/8 Mart tarihlerinde şehre girildi. Fakat kanlı çarpışmalar sonunda birçoğu öldürüldü, geride kalanlar karşı bir atakla geri püskürtüldü.

Ancak aynı tarihlerde diğer cephelerde epey ilerlenmişti. Bingöl alınmış, Kiğı'ya kadar uzanılmıştı. Fakat bu cephede de alevi Lolan ve Hormak aşiretlerinin de yardımıyla Türk garnizonunça geriletilmişlerdi. Maden ve Çermik alınmıştı. Bunlara, kuzeyde Malazgird, Bulanık, Varto, Muş, Bitlis de eklendi. Bitlis'de hapsedilmiş olan Azadî liderleri özgürlüklerine kavuşturuldular. Bütün bu gelişmeler kaydedilirken, bölgedeki aşiretlerden ciddi bir katılım görülmedi. Fakat Çemişkezek'ten Pötürge'ye kadar kendiliğinden patlamalar başvermiş durumdaydı.

Genellikle, küçük şehirlerin alınmasında ciddi bir direnişle karşılaşılma. 23 Mart'ta Elazığ'a girildiğinde şehre kolayca hakim oldular. Vali şehri terketti.

Hapishaneler açıldı. Bu operasyonlarda, şehrin hamal ve öduncuları aktif bir biçimde yer aldılar. İsyancılara direniş, şehrin sivil sakinlerince gösterildi. Kürt birlikler, arka-larında disiplinsiz, organize olmayan gruplar bırakarak Malatya'ya yönelindiklerinde, şehri yağmalamaya başlayan bu gruplar, böylesi bir direnişin psikolojik ortamını oluşturmuşlardı zaten. Sivillerin bu direnişi başarılı olmuş, geride kalanlar şehirden çıkarılmıştı.

İsyanın Bastırılması

Doğuda Mürsel ve Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki 7. ve 8. Ordu alayları isyanı bastırmakta başarısız olmuşlardı. Bunda 7. Ordudaki çok sayıda Kürdün isyana katkılarının payı büyüktür.

Oysa direnişin bastırılmasına yönelik ciddi katkılar, Kiğı ve Varto yöresindeki alevi Lolan ve Hormek aşiretlerinden sağlandı.

M. Kemal, olayın ciddiyetini kavrayıp yakın bir kontrolün gerektiğini düşündüğünde, ilk önlem olarak dönemin Başbakanı **Fethi Okyar** istifaya zorlandı. Yerine **İsmet Paşa** atandı. 2 gün sonra, Hükümete geniş, olağanüstü yetkiler tanıyan **Takrir-i Sükun Kanunu** çıkarıldı. Büyük taburlar gönderildi Doğuya. İyi silahlanmış 35.000 asker, isyancılara karşı bölgeye yerleştirildi. Havadan bombardımanlarla isyan bölgesi sürekli taranıyordu. Bu arada M. Kemal, bazı aşiret reislerini isyanı bastırma hareketine katılmaya çağırırdı. Nitekim daveti bazılarınca kabul edildi de.

Ordular Diyarbakır'a vardıklarında, ayaklanmacılar kuşatmayı kaldırmış dağlara çekiliyorlardı. Türk birlikleri kaçışları önlemek için geniş bir çember oluşturular. Çember giderek daraltılıp isyancılar Genç-Lice-Bingöl bölgesinde sıkıştırıldı. Büyük bir kısmı öldürüldü ya da hapsedildiler. Yalnızca küçük gerilla grupları halinde örgütlenmiş olanlar kaçmayı başardılar. Ve savaşa, gerilla taktikleriyle, daha sonraki yıllarda devam ettiler.

14 Nisan'da Şeyh Said birkaç adamıyla birlikte, İran'a gitmek üzere Murad nehrini geçerken yakalandı. Anlatılanlara göre Cibran aşireti reisi Kasım Bey tarafından ihbar edilmişlerdi.

4 Eylül 1925'te Şeyh Said ve diğer 47 lider Diyarbakır'da asıldılar.

Yer yer devam eden gerilla hareketleri yıllarca sürdü. 1928'de ilan edilen genel af, gerillaların bir kısmı dağlardan indi, bir kısmı da (affa güvensizlik duyanlar) en doğu bölgeye, Celalî aşiretinin yerleşik olduğu Ağrı Dağı civarına gittiler. Burda, Suriye'de kurulmuş olan "Xoybun"un gönderdiği elemanlarla birleştiler. İhsan Nuri ve diğer iyi eğitilmiş subaylar burda bir ayaklanma örgütüyorlardı. Geçici bir hükümet kuruldu. Çıkan ilk çatışmalarda çok parlak askeri başarılar elde edildi. Bu başarılar birçok Kürt milliyetçisini cezbedi. 1930'da Ararat (Ağrı) isyanı çıkarıldı. Bu isyan, Şeyh Said isyanının hiçbir zaman ulaşamadığı ölçüde korkutucu ve tehditkâr olmuştur Türk yönetimine karşı. Fakat çok geniş boyutlara ulaşmadan bu isyan da bastırıldı.

İsyana İç ve Dış Destekler İngiliz Yardımı mı?

Şüphesiz İngiltere isyandan memnun olan taraflardan biriydi. Çünkü isyan, Türk tarafının Musul'da

yürüttüğü Türk ve Kürtlerin milli ve politik bütünlüğü propagandasını boşa çıkarır nitelikteydi.

Maalesef 3. Enternasyonal de İsyanın arkasında İngiliz emperyalizminin yattığını kesin bir gerçek olarak kabul etti. Kürtler ve İngilizlerse bu iddiaları herseferinde reddettiler.

Azadî'nin İngiltere'yle politik ve maddi yardım için zaman zaman yakınlaştığı olmuştur, fakat bu İngiltere'nin isyanı herhangi bir biçimde desteklediğine kanıt değildi... **Bu destek iddialarına Türk tarafı hiçbir zaman somut kanıtlar getiremedi.** Seyyid Abdülkadir'le yakın ilişkileri olan İngiliz dedektif Mr. Templey dışında. **Mr. Templey ise İngilizlerce Türklerin "ajan-provokatörü" olarak adlandırılmaktaydı (****).**

Silahlar

İsyanda kullanılan silahlar, I. Dünya Savaşı'ndan kalma, milislerin kendi silahlarıydı. Bunlara, Rus istilası sırasında, Rus askerlerinin sattıkları tüfekler de eklenebilir. Birçok silah da Ermenilerden alındı. 1923'ten sonra, hükümet halkın elinde bulundurduğu silahları toplamaya başlamıştı, fakat isyan tarihine kadar toplama işlemi tamamlanamamıştı.

İddia edilenlerin aksine, anti-Kemalist Türk muhalefet hareketlerinden hiçbir destek verilmedi isyana.

Kitlesel Katılım

İsyana en büyük katılım, Bingöl-Lice-Hani dağlık bölgelerindeki Zaza-Kürt aşiretlerinden oldu. Kurmanç aşiretlerden Cibran ve Hasenan'ın da önemli katkıları oldu. Siverek, Pötürge, Çemişgezek civarındaki kendiliğinden patlamalar hareketin alanını genişletiyordu.

Zaza aşiretlerde hemen hemen tam bir katılımın sağlanması bellibaşlı üç nedene dayanıyordu:

1- Sözkonusu aşiretlerde hemen her üye, bir parça toprak ve birkaç baş hayvana sahipti. Yani köylü isyanlarına müsait bir sosyal yapıdaydılar.

2- Aşiret reislerinin ekonomik ayrıcalıkları yoktu. Bu demektir ki, aşiret üyeleriyle reisler arasında belirgin bir çıkar çatışması söz konusu değildi. Yani aşiret reislerinden yükselen taleplere sırt çevrilmesinin sınıfsal gerekçesi yoktu.

3- Aşiret üyelerinin dinî motivasyonları çok güçlüydü. Bu da şeyhlere olan bağımlılığın/bağlılığın normal sebebinin teşkil ediyordu.

İsyanın kitlesel olduğu merkezi alanların dışında kalan yerlerde katılım, aşiretlerarası ve aşiret-devlet arası ilişkilerde geçerli olan politikalara bağlıydı. Yığınların dinsel ve ulusal motivasyonu söz edilmeye değer bir rol oynamamıştı. -Merkezi alanlar dışında- katılma ya da katılmama çoğu zaman hasım aşiretin tutumuna göre belirleniyordu. Bu arada yalpalamalar da çok oldu. Başlangıçta hareketin yanında olan bazı aşiretler, şans tersine döndüğünde, özellikle de kaybedileceği anlaşıldığında hareketin karşısına geçmekte tereddüt etmediler (Cibran aşireti gibi).

Alevi Lolan ve Hormek aşiretlerinin durumu biraz daha farklıydı. **Hareketin ortodoks sünni şeyhlerce yönetilmesi, kendilerini hareketin dışında tutmaları için önemli bir sebepti.** Çünkü M. Kemal Türkiyesi alevilere eşit haklar tanımayı öngören laik bir cumhuriyetti. Sünni şeyhlerin yönetimindeki bağımsız bir Kürdistan onlar için daha avantajlı değildi. Bu düşünceyle

çoğu yerde isyanı baltaladılar.

İsyanın Aşiret-dışı Sosyal Tabanı:

Diyarbakır merkezinde, çoğunluğu aşiret mensubu olmayan mülk sahibi esnaf, ortakçılar ve işçiler yerleşiktiler. Ortakçıların işledikleri topraklar, genellikle Diyarbakırlı toprak ağalarına aitti. Yoksul köylüler isyana katılmadılar. Aslında, isyana katılmaya çağırılmadılar bile. Aşiret adamlarına göre bu kesimin döğüşme yeteneği yoktu. Hareketin liderlerinden Arif Bey, köylülerin ağalarından emir almadıkları sürece harekete geçmeyeceklerini düşünüyordu. Yani Diyarbakır ovası köylüleri, ne isyana katılmalarını kolaylaştıracak ekonomik özgürlüğe sahiptirler ne de yeterli motivasyona. Fakat unutulmamalı ki, isyan onların sömürücülerine yönelik değildi, dahası, onları sömürücülerinden "kurtarmayı" vaadeden Türk hükümetine yönelikti.

Şehir Eşrafı:

Görüldüğü gibi, milliyetçilik, ilk bayraktarlarını şehir soylularından devşirdi. Toprak ağaları, yüksek dereceli memurlar ve meslek erbaplarından.

Diyarbakır'ın iki büyük ailesinden biri olan Piringzadeler, Kemalistlerden yana olup, cömertçe ödüllendirilmekteydiler. Cemilpaşazâdeler'se Kürt milliyetçisi olarak tanınıyorlardı. Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin şehirde binlerce üyesi vardı. Ancak bu örgüt isyanda önemli roller üstlenemedi. Cemilpaşazâdeler bile isyana karşı çok pasif bir tavır aldılar. Kürt örgütünün aktif üyeleriyle, örgütlenme fırsatı bulamadan hapsedilmişlerdi.

Şehir Alt-sınıfları:

Genellikle, şehirlerde yerleşik orta-sınıflar Türklerden oluşuyordu. Basit el becerilerine dayalı vasıfsız işlerse, kırlardan göçmüş Kürtler tarafından yapılıyordu. Bunlar örgütsüz lümpen-proletaryayı teşkil etmekteydiler. Bu kesim isyana büyük sempati gösterdi. Çoğu Zaza aşiretlerindendiler. Bunlar sayesinde Diyarbakır'a girilebilmişti. Elazığ'da ise aynı lümpen-proletarya isyana, şehri yağmalama biçiminde katılmıştı.

İsyanın Dini ve Milli Karakteri

İsyan ne bütünüyle dini ne de milli bir karaktere sahipti. Tabii ki isyanı planlayanların milliyetçi motivasyonları şüphe götürmezdi. Ama katılanların pokçoğu, halifeliğin kaldırılmasının öfkesiyle doluydular. Buna rağmen şurası kesinki, Şeyh Said din adamlığının yanında, kesin bir milliyetçiydi ve **hareketin nihai hedefi bağımsız bir Devlettir.** Fakat büründüğü dinsel görünüm, Türk Hükümetine isyanı bir gerici-dini ayaklanma biçiminde lanse etme fırsatını verdi (****). Oysa, Şeylerden sonra devam eden küçük çaplı gerilla savaşlarında olsun, Ararat (Ağrı) İsyanı'nda olsun hiçbir şekilde dini bir eğilimin izi yoktu.

Sonuç olarak, **Şeyh Said İsyanı, dini ve milliyetçi eğilimlerin içiçe olduğu bir hareket olarak Kürt milliyetçiliği tarihinde yerini aldı.**

Özgür Gelecek'in Notları:

(*) Martin van Bruinessen: **Agha, Skeikh and State: On the social and political organisation of Kurdistan** (Ağa, Şeyh ve Devlet: Kürdistan'daki Sosyal ve Politik

Örgütlenme Üzerine); Utrecht, 1978.

Bruinessen, Hollanda'da Kürdoloji'ye büyük katkıları olan kürdologlardan birisidir. Araştırmacının, yukarıda bir bölümünün çevirisini aktardığımız doktora tezi dışında, 1925 Şeyh Sait Ayaklanması ile İran'daki Simko Ayaklanması'nı ele alan çalışmalarının yanı sıra şu eserleri bulunmaktadır:

- Türkiye'deki Kürtler ve Edebiyatları; Den Haag, 1985.

- Onyedinci Yüzyılda Kürtler ve Dilleri: Kürt Lehçeleri Üzerine Evliya Çelebi'nin Nottarı, Paris, 1985.

(**) Yasal nedenlerle kimi terimlerde bazı değişiklikler yapmak zorunda kaldık.

(***) Daha önce kurulan Kürt örgütleri içinde etkin bir konumu olan derneğin önde gelen üyeleri o tarihe kadar Kürt ulusal hareketlerine katılan ailelerin eğitilmiş çocuklarından, bürokratlardan ve Aşiret Mektebi'nde okuyanlardan oluşuyor. Kısaca o dönemin Kürt aydınlarından. Çeşitli kaynaklardan belirlediğimiz kadarıyla derneğin etkin üyelerinden bir bölümünü şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Şeyh Abdülkadir: Dernek Başkanı. Eski senatör ve Danıştay Başkanı. Şeyh Sait İsyanı dolayısıyla birlikte asıldı.
- 2- Emin Ali Bedirhan: Başkan Vekili
- 3- Ferik Fuat Paşa: Başkan Vekili
- 4- Ferik Hamdi Paşa: Genel Sekreter
- 5- Seyid Abdullah: Sayman
- 6- Babanzade Mustafa Zihni Paşa: Hicaz Eski Valisi
- 7- Bediüzzaman Molla Sait (Said-İ Kürdi)
- 8- Kemahlı Sabit: Harput Eski Valisi
- 9- Bedirhanzade Murad Remzi: Belediye Eski Genel Müfettişi
- 10- Mehmet Ali Bedirhan
- 11- Hasan Remzi Bedirhan
- 12- Emin: Üçüncü Kolordu Idare Reisliğinden Emekli Kaymakam
- 13- Şeyh Saffet: Eski Meclis-i Meşayih Reisi (Tekkelerin işlerini yürütmekle görevli daire başkanı)
- 14- Mehmet Sıddık: Binbaşı
- 15- İlyas Sami: Muş Eski Mebusu, isyanın etkin ideologlarından.
- 16- Haydarizade İbrahim: Şeyhülislâm
- 17- Halil Rami: Malatya Eski Mutasarrıfı
- 18- Abdülaziz: Akre Eski Kaymakamı
- 19- Babanzade Hikmet
- 20- Bedirhanzade Bedirhan
- 21- Abdullah: Erbil Eski Müftüsü
- 22- Colikzade Mehmet Nuri: Baytar. Dr. M. Nuri Dersimî, Koçgiri ve Dersim hareketlerinin ideolog-liderlerinden.
- 23- Mevliz: Yüzbaşı
- 24- Emin Paşa
- 25- Abdülkadir Nuri: A. Üniversite Öğretim Üyelerinden
- 26- Hacı Osman: Ankara'nın Bala Kazası eşrafından
- 27- Hacı Molla Said: Medine Eski Hakimi
- 28- Dr. Şükrü Mehmed Sekban: Lozan Andlaşmasından sonra yurtdışına çıkan Dr. Şükrü Mehmed 1933 yılında Fransa'da 'Kürt Sorunu-Azınlıkların Problemleri' konulu bir kitap yazmış. Atatürk'ün ölümünden sonra yönetimle

anlaşarak 1939 yılında Türkiye'ye dönmüş ve 1960 yılında İstanbul'da ölmüştür.

- 29- Hanbeyzade Süleyman Nuri: Binbaşı
- 30- Sarıoğlu Hüseyin Hüsnü: Eczacı, Dersim Aşiret Reislerinden.
- 31- Emin Aynî: Sina Şehberberliğinde Emekli
- 32- Ahmet Vicdanî: Doktor Binbaşı
- 33- Siverekli Osman Paşazade Halil Fahrî
- 34- Babanzade Şükrü: Tercüman Gazetesi Başyazarı
- 35- Babanzade Mahmut
- 36- Babanzade Rifat
- 37- Mehmet Emin Paşa: Emekli Mirliya
- 38- Tevfik Vehbi: Kurmay Yüzbaşı
- 39- Abdurrahman: Öğretmen
- 40- Mustafa Şevket: Üsteğmen
- 41- Sadrettin: Üsküdar Eski Mutasarrıfı
- 42- Hamza: Mutasarrıf
- 43- Urfalı Tayfur: İstinaf Savcılığından Emekli
- 44- Halil: Polis Eski Müdürü
- 45- Kemal Fevzi: Üsteğmen, Ş. Sait İsyanında idam edilmiştir.
- 46- Mehmet Zeki: Yüzbaşı
- 47- Osman Nuri: Fatih Medresesi Hocalarından
- 48- İhsan: Yüzbaşı, Ağrı İsyanının Lideri İhsan Nuri.
- 49- Vanlı Süleyman: Komiser
- 50- Abdullah Sadi: Bazı kaynaklarda derneğin Genel Sekreteri olarak geçiyor. Ş. Sait İsyanında idam edildi.
- 51- Tevfik: Doktor
- 52- Abdülkerim: Topçu Yüzbaşı
- 53- Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem: İsyanla ilgili olarak yargılandı.
- 54- Bedirhan Asaf
- 55- Feyzi Berho: Doktor
- 56- Süleymaniyeli Tevfik: Eski Palu Kaymakamı
- 57- Süleymaniyeli Mehmet Emin Bey
- 58- Hoca Ali Efendi
- 59- Arvaslı Şeyik
- 60- Babanzade Fuat
- 61- Fetullah Efendi: Tüccar.

Bunlar dışında Dernekle yakın ilişkisi olan Doktor Fuat ve Avukat Hacı Ahti gibi kimi Kürt aydınlarının da isyanla ilgili olarak idam edildikleri biliniyor.

(****) Görüldüğü gibi Mr. Templey (bazı kaynaklarda Templon) İngilizlerce, Türklerin ajan-provokatörü olarak nitelendiriliyor. Aslında, çeşitli kaynaklarda Seyid Abdülkadir'in, kendisine Mr. Templon süsü veren emniyet görevlileriyle görüşmeler yaptığı belirtiliyor. Buna benzer çelişik bilgilerin bir irdelemesi için Mete Tunçay'ın "Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması" adlı çalışmasına bakılabilir.

(*****) Aslında Türk hükümeti de hareketin ulusal karakterinin farkındadır. Çünkü İsmet Paşa başkanlığındaki zamanın Hükümeti, hemen bütünüyle basın isyanı bir "Kürt hareketi" olarak kamuoyuna duyurması üzerine, hareketin bir Kürt hareketi değil, bir "irtica hareketi" olarak yansıtılması yoluna gidilmiştir. Böylece toplumsal gerçeğin resmî buyruklarla değiştirilmesine dayalı yeni bir 'resmî tarih yazıcılığı' süreci başlıyor. Resmî ideolojinin temilini de bu yöntem oluşturuyor.

SES, ALEV VE RÜZGAR Rüzgarın dağıttıkları)

- bölümler-

Biz ki otağ kurduk böğrüne bu hayatın
Külliyesi kana karılmış toprağa ömür kurduk
Cehennem oğlu bir lekedir kirletir yellerimizi
Nakşı ak benekli yaram yoluna
Ko göğsüme bir serinlik katayım
Alayım, azad kılayım türkümü ezeli dağlarım...
(...)
Anlamanın uykuları kaçmış gözlerinizden
Yaşamın dizginleri yüreğinizden
Ölüme
Ölüme hoyrat kamçılar vuruyorsunuz
Bakmayın, çocuklar kanar gözlerinizden
Şarkılar, uykular kanar...
Sonra biz yurdumuza çıkmak isteriz her sabah
Siz ölümlere
Gelmeyin
Gelmeyin hayatın rengi tükenmiş ellerinizden
(...)
Lânetin huzmesinde kabaran bir atım barut gibi yüreğim
Tutma ki sönüp geleyim
Yangınım şimdi ben
Şimdi ben yurduma nasıl gireyim?..
(...)
Gülün imbiğinden geçmişim
Ama
Hangi zehr ile açar feryadım
Ben ki bir aşka murdar bir hayat seçmişim
(...)
Ol cenneti elimden alınmış yurdumda bak, kopardılar,
bırakmadım bu yüzden daha tırnaklarım kanıyor...
Tır-
nak-
larım: nasıl yazılır kanla anılan bir tarih?
Kuşların bile söyleyemediği bir mazlum sevda
Cana hep kan karışınca nasıl yazılır?..
Ses sese çarpıyor
Tır-
nak-
larım: ağıtta, kavgada ve halayda
Ses sese bel bele verdi
Ve elbet tüm haklı halklar
Tanrıya değil, tarihe güvenirdi
Tırnaklarım tarihe güvenirdi...

Ses sese çarpıyor
Sesler çarpıyor dağlara
Çok zaman
Çok zaman çarpacak daha
/SONRA SESİMİZ BİR KARTAL GİBİ İNECEK DAĞDAN/
Tırnaklarım kanıyor...

-bölüm-

Beni bu hayın ölümlerden al götür
Al götür vurulmaktan ardımdan
Hep ölüme mi açılır pencerelerim
Al götür, bak öldüren o, ölen benim...

-bölüm-

Ardımda yaban gülleri
Artık sovuğun kuşları tanısın beni
Poyraz kefen olsun bana gökyüzü toprak
Ya ölünür ya kalınır bilmem ki...

.....
.....
Yüzümü aka sürdüm
Kara çıkarma
Yenilmek yakışmaz haklı adama
Menzilim ol
Menzilim ol kara sevda...
Bu sabah kalbim çarpıyor ben o korkudan korkmuyorum
ki...
(...)
Orada bir al gülü rüzgâr
Savurur o türküyü
Nerden gelir hıncımız
Savrulur nerden nereye
/Aydınlanırsa gecenin teni sessizlik yırtılacak
Sözü namlular alsa zulmeti dağıtacak/
(...)
Sözü namlular aldı
Kişnedi atlar, sustu yıldızlar
Çocuklar ürktü tutarak fistanlarını anaların
Korkmadı kadınlar ay ışığı
tanışımızdır.
Biz gecede kuşattık zulmü. Tarih
tanışımızdır
Gürledi gürbüz kurşunlar Piran'da savunduk kendimizi
Gece tanışımızdır...
Biz o korkudan korkmuyorduk
Korkusuzduk/korkusuzluk tanışımızdır...
(...)

-bölüm-

Bu ne ıssız bir ağrı ki böyle hayatı kül eden
Geriye bir tanık gökyüzü kalmış
Bir de insan ölülerine basarak çıktıkları
Kanlı merdiven...
(...)
Kendi korkularından korkanlar
Kattılar çocukları korkularına
Yan oy yan
Kana boyandı dünya...

Yılmaz ODABAŞI

FIGAN (Rüzgârın dağıttıkları)

(Fukara bir akşama sor sebebimi
Gülün imbiğinde o saklar beni
Ben ki türküsüz yüreğе türkü seçmişim
Bu zulmün prangası yaralar beni)

-bölüm-

Orada ölüer
Öyle
Düşmüşler toprağın göğsüne birer birer
Ağıtlara karışmış... tan puşulu seher
- ben o ağıt olaydım
tutunup rüzgarın terkisine
yüreklerе kalaydım

Orada ölüer, benim ölüerim
Bu kan, ılık, böyle dökülen toprağıma
Benim kanım:
-kürt kanım
yaban yanım

(...)
Hangi kurşun yakar sesimi
Kürt ağıdıma inat
Hangi zincir yaralar beni
Ahımı rüzgara kat...
-ahımı...

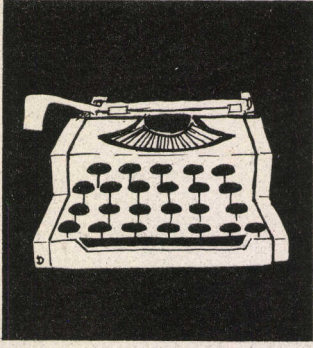
(...)

Orada ölüer
Ayaza kesmiş tenleri
Ol yazğıya nakşedilmiş zulmetin mührü
Ağrımızla depreşirken kızıl çefili seher
- ben o ağır olaydım
savrulup talanın ensesine
türkülere kalaydım

Sonra su akar ama
Su akar, yeşerir ağaç
Ve hayat dolarken koynuna ölümün kuytuluk yerlerinden
Öfkenin
Ve ihanetin kuytuluk yerlerinden
- değıl bir Kürt neferinin/korkulur
korkulur işte
ana rahminde dölün bile büyümesinden

Sonra göçer ak bulut
Diner kan
Uslanmaz yara
/IŞIK SIZAR ALNIMIZIN ŞAVKINA
DAĞLARIN SEHERİNDEN/

Yılmaz ODABAŞI

Türküleri Yapanlar, Yasaları Yapanlar...

¶ Bir ulusun türkülerini yapanlar yasalarını yapanlardan daha güçlüdür" sözü W. Shakespeaire'den başlayarak günümüze gelen ve toplumcu halk şiiri geleneğinin yoğunluk kazandığı 1960'lı yıllarda sıkça kullanılan bir özdeyiştir. Sözü ve özülle derinlikli bir özdeyiş, bir öz-söz, bir soy-söz.

Önce, bu özdeyişin çağrışımıyla yazılan bir habere, Yeni Çözüm Dergisi'nin Aralık 1988 sayısında yer alan bir yorumsal-habere yer vermek istiyorum:

FADIL.

"BİR ULUSUN TÜRKÜLERİNİ YAPANLAR YASALARINI YAPANLARDAN DAHA GÜÇLÜDÜR"

Türkiye Gazetesi'nde 13 Eylül günü "SHP gecesinde bölücülük" başlığıyla bir haber yayınlandı. Haberde; düzenlenen gecede Grup Yorum'un "şimdi kardeş Kürt halkı için söyleyeceğiz" anonsu sonrasında "tamamen Kürtçe sözlerle, Kürtlerin özgürlüğü üzerine yapılmış şarkılar" söylediklerini ifade ediyordu. Söz konusu gazetenin gerici yapısını bilenler açısından böyle bir haberin yeralması şaşırtıcı değildi. Asıl ilginç olan ise İstanbul DGM savcısının herhangi bir araştırma gereği duymadan gazete "haberini" ihbar kabul ederek Grup Yorum hakkında iddianame hazırlamasıydı. Hazırlanan iddianamede savcı, Grup Yorum'un "Irkçılık (Kürtçülük)" propagandası suçunu işlediğini belirtiyordu.

Gecenin yapıldığı günlerde Irak Kürdistanı'nda faşist Irak yönetiminin katliamlarını protesto etmek amacıyla toplumun değişik kesimlerinden tepkiler geldi. Protesto gösterileri yapıldı. Grup Yorum düzenlenen gecede, Irak Kürdistanı'nda kimyasal bombalarla yapılan ve Kürt köylerini yerle bir eden katliamı kınayan bir mesaj okuyup, bir Kürt halayı çalıp söylüyordu. DGM savcısı, açtığı soruşturma doğrultusunda Grup Yorum elemanlarının tek tek ifadesini alırken "Aranızda Kürt var mı?" şeklindeki yaklaşımı ve sonrasında grubun tek Kürt elemanı Metin Kahraman'ın tutuklanması... 35 günlük tutukluluk sonrasında Kahraman ve tutuksuz yargılanan diğer grup elemanlarının ilk duruşmaları 3 Kasım'da İstanbul DGM'de yapıldı.

Duruşmayı çok sayıda dinleyici ve sanatçı çevresinden Edip Akbayram, Bilgesu Erenus ve Ferhat Tunç da izledi. İlk savunmayı tutuklu olarak yargılanan Metin Kahraman yaptı. Hazırladığı savunmayı okumadan önce Sağmalcılar Cezaevi'nde siyasi tutsaklara karşı uygulanan baskıları dile getiren M. Kahraman daha sonra birbuçuk sayfalık savunmasını okudu. Savunmasında "niçin tutuklandığımı anlayamadığımı ve savcının ihbar kabul ettiği haberi, çarpıtarak buna kendi subjektivizmini ekleyerek suç ve suçlu yaratıldığını" dile getirdi.

"Şimdi kardeş Kürt halkı için şarkı söyleyeceğiz" ibaresini savcı suç delili olarak kendine dayanak yapmaktadır. Bir halkı kardeş ilan etmenin neresi suç?

Savcı ne dememi beklerdi? Kürtleri düşman mı ilan etseydim. Evet "kardeş Kürt halkı" dedim ve bununla halkların kardeşliği anlatmaya çalıştım. Sadece Kürt halkını değil, emperyalist metropollerin başkentlerinde gerici, ırkçı kafaların uydurduğu masallarla dünya halklarına yamyam diye tanıtılan Afrika halklarını, Asya, Latin Amerika halklarını, hemen yakınımızdaki Rum ve Ermeni halklarını da kısaca tüm dünya halklarını kardeş görüyorum.

... Savcı Grup Yorum olarak söz konusu gecede Kürtlere özgürlük düşüncesini anlatan Kürtçe türkü söylediğimizi iddia ediyor... Söz konusu gecede çalıp söylediğimiz Kürt halayında birtakım Kürtçe nidalar bulunmaktadır. Bu halayda geçen "Daye (Anne), "haye" (hey), waye (bacı), anlamına gelir. Lore lore ise Kürt türkü oyunlarında söylenen bir nidadır. İddia edildiği gibi söylenen Kürtçe türkü olmadığı gibi, Kürtçe türkü söylemek neden suç olsun? Ülkemizde Kürt ve Kürtçe olgusu bir gerçektir... Kürtçe türkü söylemenin yasaklanamayacağı kanısındayım. Çünkü türkülerini halk yapar. W. Shekespaire'in de dediği gibi "Bir ulusun türkülerini yapanlar, yasalarını yapanlardan daha güçlüdür."

... Yüzyıllardır Anadolu'da birlikte yaşayan Türkler'in ve Kürtler'in kültürlerinde karışma, alış-veriş olması ve dolayısıyla türkülerde birbirlerine ait motiflerin, sözcüklerin bulunması doğaldır. Kısaca suçluluğum ve suçlarım bundan ibarettir" diyerek bitirdi savunmasını.

Sırayla söz alan diğer grup elemanları da hazırlanan iddianamenin keyfililiğine değinerek "Kürtçe nidaların içinde geçtiği bir Kürt halayı" söylediklerini belirterek mağduriyet-lerinin faturasını kimin ödeyeceğini sordular. Savunmalar sonrasında mahkeme Metin Kahraman'ın tahliyesine, diğer elemanların ise beraatine karar veriyordu.

Toplumun pasifakasyon altına alınması, duyarlı kararlı unsurların susturulma çabası bir defa daha sonuçsuz kalıyordu. Bedeli ne olursa olsun insanlar doğru bildikleri ve inandıkları değerlerin savunucusunu her yerde yapmalıydı. Mücadele ödenecek bu bedellerin üzerinde yükselecektir. Grup Yorum gerçek aydın olma bilinciyle hareket ederek yok sayılmak istenen Kürt halkını ve onun türkülerini gecelerde söylediği gibi imahkeme salonlarında da savunmasını bilmiştir.

Evet, haberi okudunuz. Demokratik toplumlarda anlaşılması, algılanması bile güç son derece gülünç bir olaydır bu... Hele bu, dünyada bile misli menendi az bulunur ırkçı-şoven uygulama, karşıdaki kişi "ırkçılık propagandası" yapmakla suçlanarak yapılıyorsa... Bu çarpık ve sakat yaklaşımın neresini düzelteceksiniz... Herşeyden önce Türkiye'de ilkel sağ basının çeşitli devlet kurumlarına kılavuzluk etmesi hemen her zaman yanıltıcı olmuş ve yığınla hasarı da berabesinde getirmiştir. 12 Eylül sonrasında hatırlıyorum. Neyin tercümanı olduğu çokiyi bilinen Tercüman gazetesi, askeri cuntaya rehberlik eder, bu gazetede çıkan hemen her haber sıkıyönetim makamlarınca esas alınır ve bu doğrultuda uygulamaya geçirildi. Çoğu zaman Tercüman'da yer alan bir haber aynı gün sıkıyönetim bildirimlerine kaynaklık eder ve TRT'ye yansırı. Hiç unutmam, günün birinde aralarında **Melike Demirağ, Cem Karaca ve Selda Bağcan**'ın da

bulduğu 5 kişi, Avrupa'da "Türkiye aleyhtarı" propaganda yaptıkları gerekçesiyle Tercüman'ca ihbar edilmiş, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nca aynı gün adı geçen beş kişi hakkında teslim olmaları için çağrı yapılmış, ancak Selda'nın Avrupa'da değil İstanbul'da bulunduğu anlaşılmıştı. Yani Tercüman, askeri cuntanın vazgeçilmez rehberi ve sesi olarak yığınla hasara yol açmıştı. Aynı mantığa dayalı sağcı Türkiye gazetesi de aynı geleneği sürdürerek, çağdışı kimi gelişmelere çanak tutuyor. Yalnızca nakaratındaki (kavuştak) bir-iki Kürtçe kelimeyle icra edilen bir parçanın "**tamamen Kürtçe sözlerle, Kürtlerin özgürlüğü üzerine yapılmış şarkılar**" olarak iletilmesi işin bir yanı; gerçekten şarkının ya da türkünün tüm sözleri Kürtçe olsa ne çıkar?... Gerçekten Kürtçe türkü söylenmesinden neden bu kadar korkuluyor ve bir halkın kültür ürünlerinin yasaklanması hangi çağdaş değerle bağdaştırılabilir. Türkiye insanının toplumsal gerçekliğine ve çağdaş ölçülere uyuyor mu böyle bir suçluma?... (Not: Tam bu noktada, bir Türk şarkıcının TV'de (Tele Tatil programında) Meksika dilinde okuduğu şarkıları izliyorum. 8.1.1989, saat 16.10). Öylesine yanlış ve çağdışı bir tutumdur ki bu, bu yüzden bütün dünya ülkelerinden aydınlar "Kürt kültürünü koruma" kampanyaları açmak zorunda kalıyorlar. Ve işin ilginç yanı, bu kampanyanın esas muhatabı, düzenini beğenmediğimiz İran, Irak ya da Suriye değil; öncelikle Türkiye...

Bakınız, dünyanın bellibaşlı devlet, bilim, sanat ve kültür adamlarının "**Türkiye'de Kürt Kültürünün Korunması İçin Uluslararası Çağrı**"sında ne deniyor:

"Bütün insan toplulukları gibi, Kürt halkı da kendi kültürel mirasını muhafaza ve kendi kimliğini özgürce ifade etmek hakkına sahiptir. Binlerce yıllık bir geçmişi olan Kürt kültürü, evrensel kültürün bir parçasıdır. Tarihi, asırların ürünü, kadın ve erkek kuşakların eseri olan bu kültür, bütün kültürler gibi saygıya ve korunmaya layıktır. Bu nedenledirki, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaların tanımladığı ilkelerin rehberliğinde, hoşgörüsüzlük ve ayrımcılığın her biçimine karşı, adalet ve demokrasiye bağlı olarak, aşağıdaki imzacı şahsiyetler, Türk yetkililerinden, Kürt dilini ve daha genel olarak Türkiye vatandaşı milyonlarca Kürdün her türlü kültürel ifadelerini yasaklayan, anayasal ve yasal bütün yasaklamaları yürürlükten kaldırmalarını isterler" (7).

Bu uluslararası çağrı karşısında Sosyal Demokrat Halkçı Parti Genel Başkanı Erdal İnönü, "Geçmişten gelen yerel kültür farklarının çağdaş Türkiye Cumhuriyetinin kültür yapısını zenginleştirdiği farkedilmeli, bir bütün içinde çeşitliliğin üniter devlet yapımızı zedelemeyeceğine inanılmalıdır-" derken; Bülent Ecevit de "1982 Anayasası'nın Kürtçe konuşmayı yasaklayan akıldışı maddesine karşıyım, herkes istediği dilde konuşup yazabilmelidir" diyerek görüşlerini açıklıyorlardı. ■

Hasankeyf Baraj Altında Kalıyor Zengin Bir Tarih Sulara mı Gömülecek?

GAP projesi üzerine atılan nutuklar, kurulan umutlar malum. Şimdiki ve geçmiş hükümetler onunla övünüyor, iktidarı muhalefeti onu paylaşmıyor. GAP irikıyım politikacılarımızı, pek muhterem işadamlarımızı, iç ve dış yatırımcıları büyülüyor. Büyüler tabi. Bentler, barajlar tamamlanınca, Dicle ve Fırat'ın sularından dev bir enerji fışkıracak. Bu enerji Batı'ya akacak, işverenlerimizin eski ve yeni fabrikalarını çevirecek. Sulu tarıma açılıp çok değerlenecek olan geniş topraklar yeni yatırımcıları bekliyor. Bunlar Batı'dan gelecekler; Hollanda'dan, Amerika'dan, Arabistan'dan gelecekler... Ya Mezopotamya ovasının yerlileri, bu toprağın o çilekeş insanları, toprağa suya hasret Haran köylüleri; onlar ne yapacaklar? Onların ne yapacağını kimse düşünmüyor. Onlar hesapta yok. Daha doğrusu, ya marabalıktan tarım işçiliğine geçecekler, ya da bu diyardan göçecekler...

Neyse, bu meselenin ayrı bir yanı. Beylerimizin keyfini kaçırmayalım şimdilik. Teknokratlar, politikacılar, işverenler harıl harıl planlar kuruyor, gelecekteki "milyar kilovat-saatler" in, "milyon ton patates"lerin ve pamuk balyalarının hesabını yapıyorlar. Bunlar güzel! O patateslerden belki bizim payımıza da birkaç tane düşer. Belki şu Bingöl ya da Sason dağındaki kulübemizi de bir elektrik lambası şenlendirir... Sözkonusu projenin Türkiye'ye ve bölgeye, bölge halkına ekonomik ve sosyal bakımdan ne getirip ne götüreceği ayrı bir konu; ama meselenin bir yanı daha var ki, sözkonusu bentlerin arkasında Mezopotamya ovasının, binyıllar boyu Dicle ve Fırat'ın kıyısında kurulan, bir bölümü şimdi toprak altında olan zengin uygarlıkları da yitip gidecek. Fırat üzerindeki tarihi Samsat kasabasını su bastı bile. Tarih bakımından eşsiz bir hazine olan Hasankeyf ise, belki iki-üç yıla kadar İlisu barajının altında kalacak.

Cumhuriyet Gazetesi, yalnız gazetecilik açısından değil, kültür hizmeti açısından da saygın bir örnek vererek, bir süreden beridir bu konu üzerinde duruyor, kamuoyunun dikkatini bu konuya çekmek istiyor, ilgili ve yetkilileri uyarıyor.

Sorun gerçekten önemli. Bu konuda uzman bir kişi, bir süreden beri Hasankeyf yöresinde bir bölüm tarihi eserleri kurtarma çalışmalarına katılan, Ankara Dil, Tarih, Coğrafya fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Oluş Arık şöyle diyor: Bu tür merkezler binlerce yılda oluşurken, Hasankeyf yüzlerce yıldır bu yıkık durumda kalmış. Daha içinde ne hazineler olduğunu bile tam olarak bilmiyoruz ve onu bir anda yitiriyoruz."

Cumhuriyet'in yayını üzerine Kültür Bakanlığı da konuyla ilgilendi. Uzmanların verdiği bilgilere göre İlisu

Barajı'ndan tümüyle vazgeçmek de şart değil. Bendin yüksekliğini, yani su seviyesini birkaç metre düşük tutmak yetiyor. Hasankeyf Belediye Başkanı da bu tarihi kasabanın kurtarılması için girişimlerde bulundu; hükümete ve UNESCO'ya çağrı yaptı. Ne var ki Devlet Su İşleri önerilere aldırıyor. Özal ve teknisyenleri için tarihin bir değeri yok. İlisu barajı, Karakaya, Keban ve Atatürk Barajıyla kıyaslandığında son derece küçük kalıyor. Bent seviyesinin bir parça düşük tutulması elektrik enerjisi bakımından önemsiz bir kayıp olacaktır. Ama bu kadarcık bir kaybı bile göze almıyorlar, diğer yandan milyarlarla ölçülemeyecek bir tarihi göz göre göre sulara gömüyorlar.

Bu baraj, muhtemelen 40-50 yıl sonra dolmuş ve artık işe yaramaz olacak. Ama suya, çamura gömülen tarihi eserler bir daha geri gelmeyecek.

İnsanlara elbet barajlar da gereklidir. Ama bu, eşsiz tarihi değerleri yoketme pahasına olmamalı. Eğer Cengiz Hanlar, Hulagular döneminde yaşasaydık bu anlayışa şaşılmazdı. Ama Yirmi Birinci Yüzyıla yaklaşıyoruz. Çağımızda uygar uluslar tarihi değerlerini korumak için ne büyük çabalar harcıyorlar. Kimi zaman, eski bir tarihi yapıyı, hatta ağacı korumak için koca yolların yönünü değiştiriyorlar. Çünkü tarihi eserler toplum için yalnız maddi değil, aynı zamanda moral bir zenginliktir; bir bilgi, estetik ve onur kaynağıdır.

Hasankeyf'in Tarihsel Zenginlikleri

Prof. Arık'ın belirttiği gibi Hasankeyf gibi antik çağdaş kalmış ve tarih boyunca pekçok uygarlığa yataklık etmiş bir kasabanın hangi hazineleri barındırdığını bile daha tam olarak bilmiyoruz. Ama bildiğimiz kadarı, onun önemini ve değerini anlamamıza yetiyor. Hasankeyf, tarih boyunca Hititlere, Asurlulara, Babillilere, Urartulara, Medlere, Perslere, Ermenilere, Rumlara, Kürtlere, Araplara ve Türkmenlere uğrak oldu, yurt oldu. Bu halklardan hükümdarlar bu kentte ve yöresinde kısa ya da uzun süreler hüküm sürdüler, kente kendi izlerini, eserlerini bıraktılar; onu köprüler, kaleler, saraylar, kiliseler, camiler ve türbelerle donattılar. Bu eserlerin bir bölümü zamana dayanamadı, yıkıldı, ya da toprak altında kaldı; bir bölümünü İskitler ve Moğollar yıktılar. Yine de geçmiş tarihten pekçok iz, kalıntı ve eser kaldı. Bunlar zamanın ve insanın tahribatına dayanarak bugüne kadar gelebildiler.

Hasankeyf Diyarbakır'dan 110 kilometre güneyde, Dicle ırmağı üzerindedir. Ondan 85 kilometre güneyde ise, yine Dicle üzerinde, diğer bir tarihi kent, Cizre (Ünlü Cızira Botan) var. Siirt-Mardin karayolu da Hasankeyf'ten geçiyor.

Eskiden **Hısn Keyfa** ya da **Hısn Keyfa** denirdi. Hısn Arapça'da kale anlamına gelir. Keyfa'nın ne anlama geldiği ise bilinmiyor. Belki eski bir hükümdarın, komutanın adıdır. Kürtçe'de ise, kısaltılarak **Heskif** diye adlandırılıyor. Yöredeki adı budur.

Heskif'in mağaraları ünlüdür. Bu mağaralarda taş devrinde ve antik çağda insanların yaşadığı saptanmış, o dönemden izler bulunmuştur. Onlarda bugün de insanlar yaşıyor! Aradan geçen binlerce yıl onların yaşamında fazla birşey değiştirmemiş. İlisu Barajı değiştirir mi, göreceğiz. Raman petrolü, Raman Dağı'nın eteklerinde, Şikestun mağaralarında yaşamı değiştirmeye yetmedi. Çünkü petrol bir konuktur orada. Elektrik de öyle... Heskif'te ilkçağdan kalan oldukça değerli taş mezarlar da var.

Eski dönemlerde Tur Abdin mıntikasını Amed'e (Diyarbakır) bağlayan karayolu Heskif'te Dicle'yi aşılıyordu. Diyarbakır ve Cizre arasındaki nehir ulaşımı da eskiden önemliydi. Böylece kent, ulaşım bakımından önemli bir kavşaktı. Kalesi son derece savunmaya elverişliydi. Roma imparatorluğunun sınırında İran'a karşı uzun süre stratejik bir önem taşıdı. Bir dönemde bir Süryani piskoposluğunun merkeziydi.

Heskif Ortaçağ boyunca da askeri ve stratejik önemini korudu. Bölgeye Müslümanlık yayıldıktan sonra, sırasıyla Abbasiler, Hemdaniler, Mervaniler, Artukoğulları ve Eyyubiler kente egemen oldular ve bu yörede hüküm sürdüler. Heskif, 1101-1231 yılları arasında, 130 yıl boyunca, bu yörede ve Amed'de hüküm süren Artukoğulları'nın başkenti idi. 1231 yılında Eyyubi hükümdarı (bir Kürt hanedanı) al Malik al Kamil Heskif'i ele geçirerek Artukoğulları'nın saltanatına son verdi.

Heskif Ortaçağ'da son derece gelişkin bir kentti. İlk çağdan kalanlara ek olarak bir dizi yeni bayındırlık eserleri yapılmış, kent büyümüştü. 1260 yılında Moğollar Heskif'i ele geçirdiler, yakıp yıktılar, büyük zararlar verdiler. Moğol akını savuşturulduktan sonra kent yeniden imar edildi. Ancak, 15 ve 16. yüzyıllarda, bu kez de Osmanlı ve İran devletleri arasındaki savaşlardan büyük zararlar gördü. Diğer yandan, bu dönemde Diyarbakır-Cizre yolu değişti. Heskif giderek geriledi. Dicle üzerindeki ünlü büyük köprü yıkıldı. Ve bu gelişkin, güzel kent zamanla küçük, yıkık bir kasabaya dönüştü. İlk ve ortaçağlardan kalan ve günümüze kadar gelebilen eserleri ise onun görkemli dönemlerini anlamaya yetiyor.

Kalesi, Dicle'ye inen 100 metre yüksekliğinde bir yarın üstündeki alana kurulmuştur. Kalede bir sarayın, bir caminin, kentte ise diğer birkaç caminin kalıntıları vardır. Dicle'nin öbür yakasında da eski eserler ve türbeler var. Kalenin dört bir yanı yüksek ve yalçındır. Taşa oyulmuş 200 ayaklı bir merdiven Dicle'ye kadar inerdi. Kalenin düşman tarafından kuşatıldığı zamanlarda bu yoldan su alınırdı.

Kentte, **Rızq Camii** adında, 1409 yılında Eyyubi Sultanı Süleyman tarafından yaptırılmış bir caminin yıkıntıları var. Bu caminin son derece güzel minaresi ise tümüyle ayakta ve bugüne kadar gelmiştir.

Dicle üzerindeki köprünün kentteki en büyük eser olduğu anlaşılıyor. Bu köprü hayli ün yapmıştı. Yolları bu

tarafa düşen Arap ve Avrupalı gezginler, başka yerde böylesine büyük bir köprü görmediklerini dile getirmişlerdir.

Köprünün ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmiyor. Kimi tarihçi ve uzmanlar onun ilk çağda yapılmış olduğunu ileri sürüyorlar. Heskif'te uzunca bir süre kalan ve incelemeler yapan tarihçi Gabriel, bu köprünün, aynı zamanda Amed (Diyarbakır) yöresinde hüküm süren Mervani Kürt hükümdarları tarafından yapılmış olduğunu ve köprüdeki birçok iz ve kanıtın, onun ortaçağda yapıldığını gösterdiğini söylüyor.

Köprünün üç kemeri vardır. Orta kemerde, onu tutan iki ayak arasındaki mesafe 40 metre idi. O dönemde böylesine bir geniş kemerin başka yörede olmadığı söyleniyor. Ve gerektiği zaman köprü ortasından açılıyordu (yani geliş-gidişe kapanıyordu).

Onun ne zaman yıkıldığı da iyi bilinmiyor. Şerefname'de (Bitlisli Şerefhan'ın ünlü tarihi) belirtildiğine göre, 16. yüzyılın sonlarında hâlâ ayakta idi. Kemerler yıkıldıktan sonra da ayaklar kaldı ve günümüze kadar gelebildiler.

Ayakta kalan eski eserlerden biri de **"Zeynel'in Türbesi"**dir. Bu türbe çinilerinin güzelliği ile ünlüdür.

Şimdi bu tarihi kent, İlisu bendinin tamamlanmasını ve 2-3 yıla kadar su altında kalmayı bekliyor. Onun kurtarılması için kamuoyunda çıkan sesler, örneğin bir Gökova ile, bir kaplumbağalar olayı ile kıyaslandığında son derece zayıf. Neden dersiniz? Heskif "Doğu'da olduğu için mi? Oysa bu eserler nice halkların ortak ürünü, insanlığın ortak değeridir. Sanatın, eski tarihin değerini bilenler, çevreciler bu ünlü kentin yok olmasına göz yummamalı.

Bölgedeki insanlarımız gelince... Besbelli, onlar şimdi, belki de, böyle şeyleri düşünecek durumda olmadıklarını söyleyecekler. Açlığın-işsizliğin, işkencenin-terörün gırla gittiği bir ortamda, bu can pazarında onlara hak vermemek mümkün değil. Ama yine de düşünmek gerek. Burası yurdumuzdur. Bu eserler ülkemizin değerleridir, güzellikleridir, zenginlikleridir. Baba-atamızdan kalmıştır. Onları korumak, onarmak toprak altındakileri meydana çıkarmak için çaba göstermek bizim görevimiz.

Sorun yalnızca Heskif değil elbet. Ama o bugün bir örnek. Yalnız sanat adamları, tarihçiler de değil, tüm aydınlar, sorumlu politikacılar, bilinçli, uyanık herkes sesini yükseltmeli.

Zaman geçmeden Heskif'i kurtaralım! ■

Deniz Baykal ve Demokrasi

SHP Genel Sekreteri Deniz Baykal, Strasbourg'da AT Karma Parlamento Komisyonu'nda yaptığı konuşmada; "bir zamanlar yasaklı politikacı olduğunu, ancak demokrasi geldiği için artık istediğini söyleyebildiğini" söylemiş...

Geçen sayımızı okuyanlar, SHP'de çekişen iki eğilimin panoramasını görmüş olmalılar. Bunlardan biri SHP'de örgütlü ilerici-demokrat kadrolardan oluşan "sol kanat", ötekiyse CHP'den bugüne kalan ve Baykal-Topuz ittifakına dayalı "tutucu kanat"tır. Bu iki kanat arasında yıllardan beri görülegelen görüş ve yaklaşım farklılıkları, geçtiğimiz günlerde Avrupa Parlamentosu toplantılarında bir kez daha sergilendi. Böyle olması da son derece doğaldı. Çünkü bu iki kesim arasında SHP programının yorumundan başlayarak hemen her konuda önemli görüş ayrılıkları ve yaklaşım farklılıkları bulunuyordu. Baykal-Topuz ittifakı, iktidar olabilmek için sermayeye güvence vermeyi gerekli görürken; sol kanat bu güvencenin emekçi kesime verilmesi ve emekçi kesimin çıkarlarını koruyan somut programlarla ortaya çıkılması gerektiğini söylüyordu. Bir kesim önce sanayi, sonra demokrasi derken; sol kanat demokrasiden ödün vererek sanayileşmenin hiçbir anlam taşımayacağını vurguluyordu. Sol kanat Kürt halkı üzerindeki baskıları çeşitli yönleriyle dile getirirken; Baykal-Topuz ittifakı bunu bölgecilik ya da mezhepçilik yapmak biçiminde jurnallıyordu. Sol kanat parti-içi demokrasi gereği seçimlere girip yönetimlere gelirken; Baykal-Topuz ittifakı eski hizipçiliğini ve okus-pokus yöntemlerini sürdürüp yönetimleri darbeye alaşağı ediyordu.

Tüm bunlar yaşanmıyormuş gibi sözkonusu ittifakın lideri Baykal, hem İstanbul İl Kongresinde hem de Büyük Kurultay'da "birlik" çağrılarını yapıyor ve konuşmasını Pir Sultan Abdal'ın "Gelin canlar bir olalım" dizesiyle noktalyordu. Pir Sultan'ın dizesine dayalı bu iyiniyet görünümü çağrı da sol kanatça cevaplandırılıyor ve çağrı şu koşula bağlanıyordu:

**Gelin canlar bir olalım
Zalime kılıç çalım
Mazlumun hakkın alalım**

Baykal, aynı kongre ve kurultayda, kendileri hakkında getirilen 'tasfiyecilik' savlarını yalanlamak ve kendilerini aklamak için de, Metris'ten, Davutpaşa'dan, Maltepe'den, Mamak'tan, Diyarbakır'dan ve Zincirbozan'dan gelenlerle birlikte demokrasi mücadelesi verdiklerini söylüyordu. Aradan daha bir yıl bile geçmedi, okus-pokus yöntemiyle tasfiyelere devam edilir ve ilerici-demokrat yayın organları üzerinde tam bir terör estirilirken; Baykal, Avrupa Parlamentosu'nda "dün bir yasaklıyken artık demokrasi geldiği için istediği herşeyi söyleyebildiğini" bildiriyor... Baykal'ı bu sonuca vardiyan göstergeler ne ola ki!... Cezaevleri mi boşaldı, dün suçlanan tüm insanlar seçme-seçilme hakkına mı kavuştular, partili yada partisiz herkes istediğini mi yazıp-çizebiliyor?... Kuşkusuz gerçek bu değil. Askeri cuntanın getirdiği bütün yasal düzenlemeler devam ediyor. Eğer böyle değilse, SHP Anayasa'dan başlayarak bütün anti-demokratik ve çağdışı yasa maddelerini ve düzenlemeleri değiştireceğine ilişkin Program'ını iptal etmelidir!...

Ancak kuşkusuz Baykal zihniyeti, hiçbir zaman doğruyu söylemediği gibi bugün de söylemiyor... Parti-içi demokrasiyi doğru algılamayanlar açıktır ki genelde "demokrasi"yi de doğru algılayamazlar. Çünkü Baykal Avrupa'da, Türkiye'de yerleştiğini iddia ettiği demokrasiye sözcülük ederken yine Türkiye'de 71 yaşındaki avukatlar kitaplarından ötürü saçları kesilerek içeri atılıyor; kitaplar, dergiler toplanıyor; gazeteciler, yazarlar yargılanıyor ya da tutuklanıyordu... Yani Baykal'ı feci biçimde tekzip eden utanç verici gelişmeler yaşanıyordu...

Sonra, Bay Baykal, senin burjuvaziye ters düşen ne görüşün var ki, söyleyemeyesin ya da yasaklanasın?... ■

Hacar'ın Dramını Biliyor musunuz?

Bir zamanlar kimi safdil aydınlarımızın bilerek ya da bilmeyerek yanılığa düşüp "sosyalist" olarak nitelendirdikleri ve üstüne kitaplar yazdıkları Irak'ın ırkçı Baas yönetimi, 1920'li yıllarda cedleri aracılığıyla İngiliz emperyalizminin gölgesinde kurduğu egemenliğini sürdürülebilmek ve egemenliği altında tuttuğu Kürt halkına ulusal-demokratik haklarını vermemek için bugüne kadar başvurmadık yol ve yöntem bırakmadı. Sıkıştığı zaman uzlaşma yolları ararken, baltası kütükten çıktığı zamanlar hep Kürt halkına ihanet etti.

Bunun son örneği, İran-Irak Savaşı'nın ardından yaşandı. ırkçı Saddam rejimi, ulusal-demokratik haklarını almaktan ve insanca yaşamaktan başka hiçbir niyeti olmayan Kürt halkının muhalefetine bastırmak ve onu etkisizleştirmek için bu kez daha da ileri gidiyor ve bu halka karşı insanlığın suç saydığı kimyasal silahlar kullanıyordu. Üstelik II. Dünya Savaşı'nda Hiroşima ve Nagazaki'de açılan yaralar daha kapanmamışken, üstelik bütün dünya bu silahları yasaklamaya giderken, üstelik yine bütün insanlığın gözleri önünde...

İşte Baas yönetiminin, Irak Kürdistan'ında uyguladığı bu kimyasal katliam onbinlerce insanın ölümüne, yüzlerce Kürt köyünün yok olmasına ve yüzbinli aşkın insanın yerini-yurdunu terketmesine yol açıyordu. Bunların önemli bir bölümü de yanibaşlarındaki Türkiye topraklarına sığınmışlardı.

Türkiye yönetimi, istemeye istemeye bu "zoraki misafirler"ini kabullenmek zorunda kaldı. Onların buradaki çileli serüveni ayrı bir konu... Türkiye kesin bir ölümden muhtemel bir ölüme kaçan bu acılı insanları kabul etmeye etti ama, bu kez de sabık müttefikini gücendirmemek için yoğun bir çabaya girdi. Önce bu insanları başından uzaklaştırmaya çalıştı, bunu bütünüyle gerçekleştiremeyeceğini anlayınca telörgüler arasında hapsederek çevreyle ilişkisini kesti. Böylece onları çevreden soyutlarken, ırkçı Baas yönetimine hoş görünmek için, bütün dünyanın resim ve filmle belgelediği kimyasal

katliam gerçeğini inkâr etme politikası izledi. Irak yönetimi, bu konuda inceleme yapmak isteyen Batılı sağlık heyetlerini kabul etmezken, Türkiye de bu tutuma katılıyordu. Üstüne üstlük yerli bir sağlık heyetine inceleme yaptırıyor ve sığınmacı Kürtlerin kimyasal silahlara maruz kalmadıklarına ilişkin resmi tesbitler (!) yapıyordu.

Ancak Batılı kamuoyu bunun gerçek olmadığını biliyordu. Çünkü yediden yetmişe binlerce insanın tarla kuşları gibi toprağa serilmesi bir yana, Stern Dergisi muhabirleri, olup bitenleri pencereden izleyen küçük Hacar'ın napalm yanıklı yüzünü-gözünü görmüşlerdi. Tesadüfen kurtulan küçük Hacar'ın kavrulmuş yüzü, ırkçı Baas yönetiminin iğrenç yüzünü sergilemeye yetecekti. Stern Dergisinden bir grup, Hacar'la babasını Avrupa'ya götürerek hem tedavi ettirmek hem de dünya kamuoyuna göstermek için birkaç ay önce Türkiye'ye geldi. Türkiye'de birkaç hafta kalan grup, ilgili bakanlıklar nezdindeki bütün girişimlerine rağmen Hacar'la babasını götürmeyi başaramadı. Türk yönetimi izin vermemiştir buna... Gerekçe olarak da, Hacar'ı Türkiye'de de tedavi ettirebileceklerini söylemişlerdi. Tabii olay bununla bitmedi. Stern Dergisi olayın üstüne gitmiş ve bu konuda büyük bir kamuoyu oluşturmuştu. İşte tüm bunlardan sonradır ki, Hürriyet ve Milliyet gazetelerinin Avrupa baskıları da olaya sahiplenmiş ve Hacar, söz verilen tarihten çok sonraları tedavi altına alınmıştı. Kuşkusuz bu yayınlar ve girişimler olmasa, Hacar da binlerce benzeri gibi ya yaşamını noktalayacak ya da napalm yanığı yüzüyle acılı yaşamını sürdürecekti... Estetik tedavinin sonucunu birlikte izleyeceğiz...

Ancak tüm bunlardan sonra sözkonusu gazetelere de söyleyecek bir sözümüz var: Peşmerge demek "Kürt askeri, Kürt gerillası" demektir, yani her Kürt "permerge" değildir. Hele Hacar gibi dört yaşında bir çocuk hiç değildir. Öyleyse o "Peşmerge Hacar" değil, yüzü napalm yanıklı "Kürt çocuğu Hacar"dır!.. ■

Hürriyet: 17.1.1989

Profesör peşmerge

MARDIN'ın Kızıltepe ilçesi yakınlarındaki Iraklı sığınmacı kampında bir de kadın profesör var. Bağdat Üniversitesi Jeoloji Fakültesi eski öğretim üyelerinden Prof. Dr. Suat Deriski, beş yıldır zor koşullar altında çadırda yaşamaya zorunlu bırakılmasını haksızlık olarak niteliyor. Prof. Deriski, "Ben bir bilimciyim. Tel örgüler arasında, çadırda tutulacak insan deği-

lim. Türk üniversitelerinde görevlendirilmemi, bilime hizmete devamımın sağlanmasını istiyorum" diyor. Genç profesör, sığınmacı kampında günlerini küçük Peşmerge çocuklarına ders vererek geçiriyor. Prof. Deriski, kampta bir büyük çadırı okul olarak kullanıyor. Deriski, kamptaki yakınlarıyla bir arada.

(Fotoğraf: Seyfettin ÖZGEZER
MARDIN/MİL-HA)

Cumhuriyet : 17.11.1988

Kürtlere uyum kursu

Bok Yedirten Psiko-İdeolojik Yapı

Sorunun siyasal ve toplumsal kaynakları bir yana, bir anlayış düşünün ki, olayın esas temellerini irdelemekten uzaktır, düşünceyi temellendirecek kapasitesi yoktur, görev adına "vatan kurtaran Şaban" edasıyla yasaların kendisine verdiği yetkiyi de aşarak işkencenin her türüne başvurmaktan kendini alamamaktadır. Zaten ölümle sonuçlanan işkenceler, olağan olaylar haline geldi. Cuntadan bu yana sokak infazı, gözetim-altı ölümleri ve cezaevlerindeki ölümleri duymayan, belleğine işlemeyen kimse kalmadı.

Gelelim bu "bok"tan meseleye... Esasen Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Kürt bölgesinin yönetim biçimi sürekli olarak öteki bölgelerden ayrı olmuş. Osmanlı Kürtleri Şafeviler'den uzaklaştırmak ve göreceli de olsa yanına çekmek için tavizlere dayalı otonom beyliklerden oluşan bir statüde tutmuş. Bu nedenle de bu topraklarda feodal düzen alabildiğine kurumlaşmış.

Cumhuriyet döneminde de bölgede sözkonusu feodal yapının tasfiyesine yaklaşılmazken; Takrir-i Sükûn, İzale-i Şekavet, İskân Kanunu, Tunceli Kanunu, Sıkıyönetim ve nihayet son Olağanüstü Hal Bölge Kanunu gibi çeşitli yasal düzenlemelerle değişik yönetim biçimleri uygulanmıştır.

Kuşkusuz bu düzenlemeler değişik cezalandırma yöntemlerini de beraberinde getirmektedir. "Bok yedirtme" cezasında olduğu gibi. Olayın gelişimini Celal Başlangıç'ın yazısından izleyelim:

Korkudan Korkmak

Dağın başındasınız. Dünyayla bağlantınızı sağlayan tek telefonunuz yirmi gündür kesik. En yakın yerleşim birimine sizi ulaştıran beş kilometrelik toprak yolu, iki damla yağmur düşse yürüyerek aşmak zorundasınız.

Bu koşullarda, buyrun şimdi bir yalan üretin. Örneğin deyin ki, "O köyümüze gelen güvenlik güçlerinin komutanı var ya, bir gece köyümüzü basıp hepimize birer birer insan pisliği yedirtti..." Bu dilekçenizi Cumhuriyet Savcılığına ve hatta Cumhurbaşkanı'na, parti genel merkezlerine, İçişleri Bakanlığı'na, Genelkurmay Başkanlığı'na ulaştırın. Ondan sonra da "Bize bok yedirtti" dediğiniz binbaşı ile Cudi Dağı'nın eteklerindeki kuş uçmaz kervan geçmez Yeşilyurt Köyü'nde birlikte olun. Böyle bir yalanı söylemek için herhalde insanın mangal gibi yüreği olması gerek.

Muhtar Abdurrahman Müştak, şikayetinden sonra, "Korkuyorum" diyordu, "Şimdi burada bana her türlü oyun yapılabilir" Köylüler yedikleri insan pisliklerini anlatırken, "Allahtan hava soğuktu da pislikler donmuştu. Onun için iyice bulaşmadı ağzımıza" diye olayın teknik yanını ayrıntılıyorlardı. Şimdi bu dağ başındaki insan pisliklerini "dayak, göz-altı, işkence" korkusuna karşılık acaba nasıl bir mantık bu şikayeti, daha araştırma bile yapmadan "Bu iddialar kişilerin kendilerini savunmak istemelerinden kaynaklanıyor" yaklaşımına oturtabilir? Kendini savunacak olsa bu şikayeti zaten yapmaz. Şikayetten sonradır ki, Yeşilyurt köyü bir kez daha basılıp beş el bombası ve tahrir kalıpları bulunmuştur. Şikayetden sonradır ki, köy muhtarı iki kez gözaltına alınıp dilekçesi geri çektilirmeye uğraşmıştır. Dağ başında kendini korumak isteyen akli varsa şikayet edeceğine susmayı

tercih etmektedir. Hangi mantık, "kendini korumak için şikayet"e vardırır, merak konusudur.

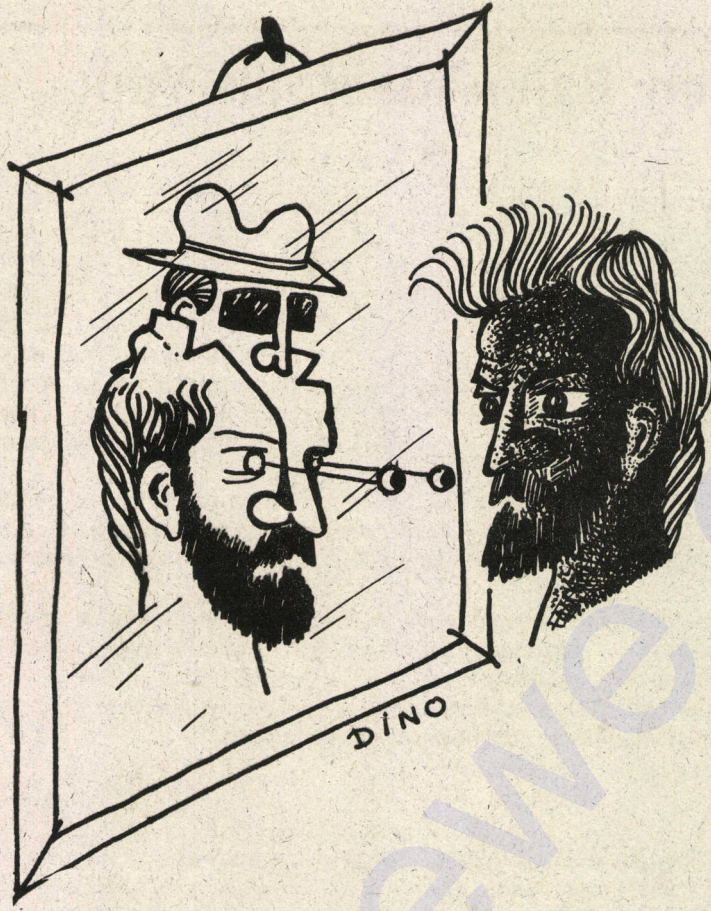
Bölgedeki uygulamalardan, muhtar da çok iyi biliyordu ki şikayet geri almak, başka davalara yol açıyordu. Örneğin, Siirt'in bir köyünde, bir yurttaş karakolda falakaya yatırılmıştır. Bir gazeteci de köylünün şişmiş ayaklarının fotoğrafını çekip işkence olayını yazmıştı. Sonunda köylü "şikayetini geri almak" konusunda ikna (!) edildi. Peşinden gazeteye bir açıklama geldi "Ayağımda dolama çıkmıştı, gazeteci de bunu fotoğraflayıp 'Karakolda dayak yedi' diye yazmış, böyle bir olay yoktur..."

Sonunda ne mi oldu? O köylü şimdi "Emniyet güçlerine iftira" suçuyla yargılanıyor.

Taybet Dadak, karnındaki sekiz buçuk aylık çocuğu, kucağında iki yaşındaki oğluyla kapı kapı dolaşarak elektrik verilen parmak uçlarını gösteriyor ve "Karakolda bana elektrik verildi, tazyikli su sıkıldı" diye anlatıyor. Aynı mantık güdülerse acaba Taybet dadak da mı "kendini savunmak için emniyet güçlerini suçluyor?"

Bu savları yazan gazeteciler "Bazı gazete muhabirleri PKK'nın lehine, devletin aleyhine yazılar yazmayı görev almışlar sanki" suçlamasında. Acaba birisi de kalkıp size "Yurttaşların şikayetlerini mehter marşı hızıyla değerlendiriyorsunuz. Eğer bu işkenceleri yapan varsa, onları da bu demeçlerle koruyorsunuz. Halka kötü muamele yaparak devlet-vatandaş ilişkisini bozanlar, aslında bölgede PKK'ya kaynak aktarmaktan başka bir şey yapmıyor. Siz de ona destek oluyorsunuz" derse doğru mu söylemiş olur?

Korkudan korkmak" aşamasını geçip "korkudan korkmamak" aşamasına gelince şikayet

dilekçesini basmıştı savcılığa Yeşilyurt köylüleri. Olayı araştırmakla görevli olanlar, daha olayda adı geçen binbaşının ifadesi savcılık tarafından alınmadan önce gazetecileri "**PKK lehine haber yazmakla**" suçlayıp ardından da başlamayan soruşturmanın sonucunu açıklıyorlardı:

"Olay en ince teferruatına kadar incelenecek ve kimse korunmayacaktır. Bu iddiaların birçok kısmının yanlış olduğu anlaşılacak..."

Hani kimse korunmayacaktı? Daha soruşturma ifade alma aşamasındayken, "**bu iddiaların birçok kısmının yanlış olduğu**" biliniyor. O zaman "**Bu iddiaların doğru olan kısmını açıklayın**" dence "**Olmaz, PKK lehine çalışmaktır bu**" yanıtı mı verilecek?...

Eğer bu iddialar doğruysa hâlâ neden elini kolunu sallaya sallaya geziyor suçlanan güvenlik görevlileri? Yok

eğer yanlışsa neden duruyorsunuz hâlâ, şikayetçi olanlar hakkında açın "**emniyet güçlerine iftira**"dan davayı... Ne o, ne öbürü. Kolayı var, bu haberleri yazan gazetecileri suçlayın "**Bazıları PKK lehine yazılar yazmayı görev almışlar**" diye...

Yeşilyurt köylülerinin dilekçesi, çoktan Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne, Bakanlığa, Genelkurmay'a ulaşmıştır. Cizre'de işkence gördüğünü söyleyen insanlar, Cumhuriyet'e ad verilerek, yaşlarına değin açık kimlikleri belirtilerek gördükleri işkence yöntemleri ayrıntılarıyla yazıldı. Karakolda işkence gören yurttaşın gazeteci olarak hakkını aramayı PKK lehine görev almakla eş anlamlı tutan mantığı doğru bulmuyoruz. ■

27.1.1989 tarihli
Cumhuriyet Gazetesi

CASİMÊ CELİL 81 YAŞINDA

Ferhad CAN

Sovyet Kürt yazarlarından Casimê Celil, önümüzdeki 27 Şubat'ta 81. yaşgünü kutlayacak. Bu, gerçekten kutlanmaya değer bir yaş günüdür. Çünkü bu uzun yaşam boşa harcanmadı. O, 20 yaşından bu yana, öğretmen, yönetici, ozan, derlemeci ve çevirmen olarak Kürt halkına, Kürt dili ve kültürüne büyük hizmetler yaptı. Uzun yaşamını işle, emekle, ürünle değerlendirdi. Bu nedenle, yaşını başını almış, görevini yapmış, olgun bir insan olarak 81. yaş gününü ne denli mutlulukla kutlasa yeridir. Her ne kadar, içinden geldiği halk, bugün de hâlâ büyük çoğunluğuyla acı çekiyorsa, ona ilişkin özlemleri henüz gerçekleşmemişse bile...

Sovyet Kürt yazarlarının yaşam öyküleri ilginçtir, şaşırtıcı derecede birbirine benzer. Özellikle, yaşı bugün yetmişleri aşan, bir kısmı göçüp gitmiş, bir kısmı ise hâlâ hayatta olan kuşak... Ereb Şemo, Casimê Celil, Heciyê Cindi, Eliyê Evidilrehman, Eminê Evdal ve ötekiler... Tüm de Osmanlı-Rus sınırında, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce genellikle Osmanlı yakasındaki Kürt köylerinde yaşayan yoksul köylüler, ya da çoban çocuklarıdır. Savaş bölgeyi hallaç pamuğuna çevirdiği, insanlar din ve soy kavgasıyla birbirlerinin boğazına sarıldığı günlerde tümü de yurtlarından olmuşlar. Canlarını kurtarmak için yollara düşmüşler. Ama çoğu ana-babasını, yakınlarını yitirmiş. Öbür yanda yetimhanelerde büyümüşler. Ama, ilginç olan da bu, beri yanda kendilerinin ve kardeşlerinin dilleri yasaklanırken, türkü söylemeleri bile zaman zaman ağır suç sayılırken, öbür yanda yolları açılmış. İyi bir eğitim görmüşler; Öğretmen, profesör, gazeteci, yazar, ozan, müzisyen olmuşlar. Elverişli koşulları bulunca yetenekler adeta fıskırmış. Kimi zaman tüm bir aile, yazar, sanatçı, araştırmacı olmuş. Gerçekler böyledir... Onları kabul etmemekte ısrar eden baylar, siz de duyun ve dinleyin!

Casimê Celil 1908 yılında Kars'a bağlı Digor ilçesinin Kızılgül köyünde doğdu. Çocukluğu, yazın bir kuzu otlaticısı olarak kırlarda, kışın köy odalarında geçti. Çevredeki hiçbir köyde okul yoktu ve tüm köylü çocukları gibi o da okul yüzü görmedi. Onun öğretmeni, kendi deyişle "doğa ve köy odaları" oldu. Kışın bu odalarda "dengbêj"leri dinledi, halkın türküleri, masalları, destanları ile tanıştı. Bunlar, onun daha sonraki yaşamını derinden etkilemiştir.

Casimê Celil

Birinci Dünya Savaşı içinde Casım ailesi de, bölgede olaylar büyüüp yaşamları tehlikeye düşünce göçmen durumuna düştüler. Ama yolda babası ve pekçok yakını katledildi, annesini de yitirdi. Bir yetimhanede büyüdü ve okulla tanıştı. 1927 yılında Baku'da bir askeri okula gönderildi. 1930 yılında partiye üye oldu. 1931 yılında Kafkasötesi Kürt Kadro Okuluna müdür olarak atandı ve öğretmenliğe başladı. Bir süre sonra Kürt köy okulları için ders kitapları hazırlama çalışmalarına katıldı. İlk kulak Sovyet Kürt aydınlarından Ereb Şemo, Heciyê Cindi, Eminê Evdal, Cerdoê Gêncî, Ahmedê Mirazî, Wezirê Nadîrî ile birlikte, Sovyetler Birliği'nde kürt yazı dilinin ve çağdaş edebiyatının temellerini attılar.

1932 yılında, Ermenistan'da, devlet yayınlarının Kürt edebiyatı bölümü redaktörlüğüne getirildi. 1938 yılına kadar bu görevde kaldı. Kürt diliyle yayınlanan pekçok edebi, politik, eğitimsel esere emeği geçti.

1934 yılında Erivan'da toplanan ilk Kürdoloji konferansına katıldı, Kürt edebiyatına ilişkin bir tebliğ sundu.

1938 yılında Erivan Üniversitesi pedagoji bölümüne girdi ve burayı 1941 yılında bitirdi. Daha sonra çeşitli okullarda yöneticilik yaptı.

1955 yılında Erivan radyosu Kürtçe yayına başlayınca Casimê Celil Kürtçe haberler ve yorumlar bölümünün başına getirildi, böylece, Kürtçe yayının temelini atılışında büyük emeği geçti. 1958 yılından 1963 yılına kadar ise, radyoda Kürt müziği bölümünün yönetmenliğini yaptı. Daha sonraki yıllarda "Hayastanda" diye adlandırılan yayınlarda, Kürt edebiyatı bölümünün redaktörü olarak çalışmalarını sürdürdü.

Casimê Celil yazın alanında, öncelikle ozan olarak ün yaptı. Şiirlerinde doğa sevgisi, eski Kürt yaşamı ile birlikte önemli bir yer tutar. Elegez dağlarını, göçebe çadırlarını, dağlarda baharı anlatır. Folklor ise daha geniş, köklü bir yer tutar Casimê Celil'in şiirlerinde. O, "ilk eğitimini" yaptığı köy odalarında bu folkloru güçlü biçimde tanımış, sevmişti. Yazarlığı döneminde bunu sürdürdü. Pekçok folklorik konuyu yeniden işledi. Bunlar arasında "Nado û Nazê", "Zembilfroş", "Memê û Eysê", "Leylê û Mecnûn", "Sora Bircê", "Cıbrî û Cemile", "Ker û Kulilk", "Dım-Dım", "Mem û Zinê", "Şêx Mirze" ve daha birçokları var.

Yurtseverlik, sosyalizme övgü, enternasyonalizm, Ermenistan'a ve Sovyetler Birliği'ne karşı sevgi ise Sovyet Kürt ozanlarının tümünün ortak bir özelliği. Bu anlaşılır birşeydir. Onlarda Kürt yurtseverliği canlıdır, için için yanan bir ateş gibidir. Çünkü ya çocukluk günleri orada geçmiştir, ya da onlara, baba-ata toprakları hep anlatılmıştır. Onun anıları, acıları tazedir. Orda halkın bugün de nelerle karşı karşıya olduğunu biliyor, izliyorlar. Bir baskı ve cehalet dönemini aşan, yurt ve dünya konusunda bilinçlenen bu insanların, anayurdun, halkın sorunlarına karşı ilgisiz kalması düşünülebilir mi? Onun içindir ki, Erbil'de, Mahabad'da veya Kürdistan'ın başka bir yerinde olup bitenleri yakından izliyorlar. Bunlar şiirlerine, romanlarına, öykülerine, türkülerine yansıyor.

Diğer yandan, Ermenistan ve bir bütün olarak Sovyetler Birliği, onlara "kucağını açtı". Onlara ekmek ve kitap verdi. Yaşamlarından baskıyı, horlanmayı silip attı.

Onlar, kanlı kovalamacalar gibi, bu tür dostlukları da görüp yaşadılar. Bütün bunlar şiirlere, öykülere romanlara yansımaz mı?

Casimê Celil'in birçok şiir kitabı yayımlandı. Bazıları Ermenice'ye Rusça'ya ve öteki dillere de çevrildiler. Kendisi de, hem birçok Kürt ozanının şiirlerini Ermenice'ye çevirdi, hem de Puşkin, H. Tumanyan, Sogomon Taronsi, Vagarşak Norêns, Mıgırdiç Xêranyan gibi ünlü Rus ve Ermeni ozanlarının birhayli şiirini Kürtçeye kazandırdı. Ayrıca, değişik yıllarda Sovyet Kürt yazarlarının eserlerini içeren antolojiler hazırlayıp yayınladı.

Casimê Celil'in eserlerinin bir bölümü şunlardır:

Elegez, Ermeniceye çevrilen şiirleri, 1954 yılında Erivan'da basıldı.

Kürt Aşk Şiirleri ve Öyküleri, Ermenice, 1955, Erivan.

Kanya Veteniyi (Yurtseverlik Pınarı), şiirler, 1957, Erivan.

Rojê Mın (Günlerim), şiirler, 1960.

Yol ve Geçitlerin Ötesinde, Casimê Celil'in şiirlerinden bir derleme, Rusça, 1968, Moskova.

Kılâmê Çiya (Dağ Türküsü), şiirler, 1970, Erivan.

Oda Kurda (Kürt Odası), şiirler, 1975, Erivan.

Kurdê Bengî (Sevda Kürt), şiirler, 1980, Erivan.

Casimê Celil'in şiirlerinden bir derleme, "**Zozan**" adıyla, 1982 yılında Stokholm'de, Roja Nu Yayınları arasında basıldı.

Tüm bu çalışmaların yanısıra, yeni kültür kadrolarının yetişmesinde de onun payını unutmamak gerekir. Bunlar arasında bizzat kendi oğulları ve kızları da var. Oğulları Ordihan ve Celil folklor, tarih ve edebiyat konusundaki çalışmalarıyla ünlüdürler. Kızı Cemila Celil ise Kürt müziği alanındaki derleme ve araştırmalarıyla tanınıyor.

Casimê Celil'i, 81. yaşında birkez daha kutlar ve daha uzun bir ömür dileriz. ■

Öykü

Ayno Ana

Gülşen ÖZBEY

Hey kurban olduğum Allah, daha ne kadar zaman bu soytarıların koltuğunda kalacağım. Malamat oldum, itten beter durumdayım, tükendim gayrı. Poh var sanki şehir yerinde, bizim oraların bir taşına değişir miyim acaba. Çağa çocuğun sözüne baş eğemem artık, yetti. Vay Hüssom vay. Ne vardı, Allah benim de canımı alaydı...

... Hüso, köyde rençberlik yapıyordu. Ağırbaşlılığı, efendiliği, dürüstlüğü ile tanınırdı. O uğursuz günde, ağanın adamları bellerinde silahlarla ürkütücü kahkahalar savurarak Hüso'nun yanına geldiler. Hüso, şaşkın, onlara bakmadan işine devam etmeye çalışıyordu. Bilirdi mayalarının bozuk olduğunu. Yine bir kâfirlik yapacaklardı besbelli... İçlerinden biri, ani bir hareketle Hüso'yu yere yıkıp, ayağındaki lastik ayakkabının tekini kaptığı gibi, aynı sinir bozucu gülüşlerle ağacın yüksekçe bir dalına geçirdi. "Haydin başlayın atışa, hedef bu. Lastiğin tabanını delen, bugün rakı sofrasına davetli." Hüso, yerinden doğrulup, kendisinden beklenmeyen bir davranışla yumruğunu sıkıp bir an onlara bakarak "Ulan, egleşecek bir benim kötü lastiğimi mi buldunuz, sütü bozuk haramzadeler" deyip ağacın dalına doğru tırmandı. O anda bütün silahlar patladı. Hüso'ya ve lastiğe kurşun yağdı. Hüso'nun vücudu, elinde sımsıkı kavradığı

ayakkabısıyla kalbura döndü.

Ayno Ana dul kaldı o zamandan. Damadın gölgesinde oturmak olmaz, tek başına otursan olmaz, dediler köyde. O da evini kızına, damadına istemeyerek bıraktı ve kentte kapıcılık yapan oğlu ile gelininin yanına getirildi. Onca acının arasında, tatsızlık çıkmasın diye fazla ses etmedi önceleri Ayno Ana. Köye geri dönüş özlemi ile doluydu. Sonradan, "hele bir zaman daha geçsin, geri salarız gidersen" dediler...

- Vay beni beni. Yine bahar geldi. Hasretim hiç tükenmez. Tomurcuklanmıştır şimdi ağaçlar, çayırklar, çiçekler. Kekik kokuları sarmıştır ortalığı. Apartmanın önünde ancak bir tutam çimen var, ona da basılmayacak, yasak... Çiçekler de her evin bahçesinde yok. Bazı bazı ağaçlar oluyor, kokusuz nesiz... Arada çan sesleri gelir kulağıma. Bizim köyün malları bunlar. Dağım, taşım, oy, nerde? Ya güneş? Bodrum kat nasıl güneş ala? Penceresi nesi de yok... Azıcık ışık sızıyor yukarıdan. Gece mi, gündüz mü, bir onu ayırabiliyoruz. Bu rutubet beni mücrüm edecek. Fareler cirit atar durur etrafında. Hiç olmazsa gündüz gözükmeseler. Kuş cıvıltıları nerde? Kalorifer kazanının gürültüsünü iştirik o kadar... Sütünden, yoğurdundan tiksindim. Yemeklerin tadını alamıyorum... Zaman hiç geçmiyor. Bu yaştan sonra nakış, örgü yapsam ele güne rezil olurum, bana yakışmaz...

Evle geçimim de yok. Gelin bilmiş ki bilmiş. Köyde, yanımda süt dökmüş kedi gibi duran gelin, burda bana dikelip durur. Sanki ben isteyerek kalıyorum burda. Adam yerine koydukları yok ki beni. Evde hep yalnızım. Canım çok sıkılıyor. Akşamaca mapus gibi evdeyim. Gelin işe, temizliğe gider hemen her gün. Oğlan, ekmekleri dağıtıp, alışveriş işini bitirdikten sonra doğru kahveye koşar, bazı da yatar. Torunlar da, "ebe, biz bahçeye çıkıyoruz" der fırlarlar dışarı. Bir ben kalırım karanlık, mezar gibi evde saatin tıkırtısı ile... Bazı bazı, yukarı apartman kapısının önüne çıkarım. Gelene geçene bakarım. Azıcık konuşur, hal hatır ederim belki, derim. Bakarım giren çıkan kadınlara da, hiç çevirmezler kafalarını benden yana. Gelin söyledi, akşamlara kadar

kâğıt oynar dururmuş bazıları. Merakları da hiç bitmez. Nasıl sığışmışız, çok kişi girer çıkarmış, elektrikli alet kullanıyor muyuz diye baskın ederler eve... Arada adamlar çağırırlar. Lağım çukuru çokd olup, tıkanıyormuş. Kavga ederler, çok "şey" ediyiniz diye. Anam-babam, bu nasıl iştir? Ula, zaten ne yiyik ki ne edek? Bizi safi mal etti, çıktılar tövbe...

Döncem, köye gidecem. Lanet olsun buralara. Kızla, damattan haber geldi, bugün yarın beni götürmeye gelecekler. De artık, kafamı bozmayam.

Hiç olmazsa ölüm bu el yerinde kalmayacak ya. Acık parayı denkleştirebilirsek, evi kireçlen boyarım, daha dincim ne olacak. Sabahtan sitille suları da taşıyabilirim. Bahçaya maydanoz, sovan, sarmısak ekerim yeniden. Burdan ağaç fidesi götürür, kapının iki yanına dikerim, çiçek de ekerim. Toprağı sık sık havalandırırım. Kendi ellerimle sulayıp büyüttüğüm, biten çiçekleri de Hüsso'mun mezarına koyarım her dayım...

★ ★ ★

... Ayno Ana, bir sabah kızının, damadının, torunlarının sesleri ile uyandı. Yataktan sevinçle fırladı. Çok mutlu oldu. Sarıldılar, hal hatır sordular. Yemekler yendi, sohbete daldılar. Bir ara, büyük torun;

"Nene, biz de gayri şehirde oturacaz biliyon mu? Çocuk parklarına gidecez, sinemaya gidecez ya... Babam da burada..." demeye kalmadı, damat;

"Ula, hüs diyom" diyerek susturmaya çalıştı oğlunu.

"Sen demedin mi ya baba, ben de şehere varıp kapıcı, odacı, bekçi olacam diyeñi?"

"Ula, hüs dedim köpoğlu"

Ayno Ana:

"Doğru mu Tayyar, he mi Bedriye?"

"Ana... Dedik ki..."

"İstediginizi edin kız. Madem öyle istemişsiniz, iyi etmişsiniz, ne edek. Nolur ki. Ben de yalnız başıma giderim köye. Arada gelirsiniz, bebeleri yanıma salarsınız. Özlemezsiz köyü neyi... Eşyalarınızı da getirdiniz mi bari?"

"He ana, hepsini getirdik."

"Eyi, eyi. Hele önce beni köye götürüp bırakın da, sonra dönüp işinizi halleder, başlarsınız."

"Ana, gidemezsin, götüremeyiz..."

"Kız sen ne diyon soytarı. Elbet gidecem. Sizi dinler miyim artık. Hazır evim var köyde. Rezillik çekip duruyom burada."

"Ana, ev artık yok!..."

"Nasıl yok kız? Ev, evim, delirdiniz mi siz? Yandı mı, ne oldu?"

"Yok ana, ağabeyimle bizimki sen de ses etmezsin diye adına kâğıt imzalayıp sattılar evi.

Burada o parayla iş tutacaklar. Hem sen orada, tek başına nasıl oturacaktın, yalnız kalacaktın? Gayri köyde hiçbir şeyimiz yok. Biz de şehirli olcaz. Burda birlikte otururuz ana...

"Yoh yalan yalan, bana bunu edemezsiniz, inanmıyorum. Hayınlar, yılanlar, yezit oğlu yezitler..."

Günlerce kendine gelememi. Ayno Ana. Bir türlü aklı almıyordu. Evi, ocağı artık yoktu. Yıkılmıştı. Tükenmişti. Öfkesini nasıl kusacağını bilemiyordu.

★ ★ ★

Damada da bir kapıcılık buldular. Onlar da kurdular düzenlerini. Bu arada sattıkları evin parasının bir kısmını iş buluncaya kadar yediler, geriye kalanıyla da, yarısı taksitle televizyon ve buzdolabı aldılar.

... Ayno Ana ise taş kesilmişti. Bağışlayamıyordu çocuklarını. Dünya gözüne görünmüyordu. Susuyordu günlerden beri. Güneşe bile çıkmıyor, bütün gün sedire çöküp, kafasını sallaya sallaya düşüncelere d alıyor, mırıldanıyordu. Evdekilerle, hatta torunlarıyla bile konuşmuyordu. Gün güne eklendikçe, kızgınlığı taşıyordu.

★ ★ ★

... O gün kızı, damadı ve torunları ziyaretine gelmişlerdi yine. Oğlu ile gelini de evdeydiler. Çok geçmeden aynı konu açıldı ve tartışma başladı. Ayno Ana;

"Evim, benim evimdi. Nasıl satarsınız? Beni öldürdünüz ula vicdansızlar, ölmeden mezara gömdünüz beni" diyerek aniden bağırdı, oğlunun üzerine atıldı ve boğazını sıkmaya başladı. Oğlu da günlerdir sinir küpüne dönmüştü.

"Anam git başımdan" diye o da bağırdı. Ayno Ana yakasını bırakmıyordu. Oğlu, kuru bileklerinden tutup sertçe itti onu. Ayno Ana dengesini yitirdi ve sırtüstü düştü. Kafası duvara çarptı. Duvarın rutubetli sıvaları yere döküldü. Ayno Ana bir süre kıvrandı düştüğü yerde. Başına üşüştüler.

"Ana, kalk hele, ne oldu sana?" diye sordular.

"Birşeyim yok. Başım döndü, düştüm. Geçer şimdi, meraklanmayın. Yaşlılık soyka kalası, dermanım kalmadı artık "diye yanıtladı güçsüz bir sesle..."

Sonra midem bulanıyor, kusasım geliyor dedi, lavaboya götürdüler, ara ara kustu. Kollarından tutup yatağına yatırdılar.

"Haydi, gel yat sen biraz ana. Hiç evden çıkmıyon. Yarın seni gezdirem, acık hava alırsın. Kendine gel, ne üzersin kendini böyle."

Ağzının içinde mırıldana mırıldana yorganı sırtına çekti Ayno Ana.

Ortalık derin bir sessizliğe büründü.

★ ★ ★

Üç-dört gün öylece yattı, düzelmedi Ayno Ana. Telaşlandılar. Hastahaneye götürdüler. Düştüğünü anlattılar doktora. Beyin filmi çekildi. Doktor hastayı geç getirdikleri için çıkıştı onlara. Sanıları doğru idi. Teşhis: Beyin kanaması...

Ayno Ana, hastahane de son nefesini verirken, "Ölürsem, köye götürün. Buralarda komayın beni!... Mezerim... mezerim... Hüso'nun yanında olsun" dedi, yalvarırcasına.

★ ★ ★

Ölüsünü de köye götürmediler Ayno Ana'nın. "Dünyanın masrafı, hem köyde kimimiz kaldı ki? Buraya gömersek, sık sık mezarını ziyaret ederiz hiç olmazsa" deyip kent mezarlığına gömdüler Ayno Ana'yı!... ■

DİLİMDE YARIM KALMIŞ TÜRKÜLER

Köyler boşalmış
Acının ve ölümün elinden
Nasıl edilmiş, nereye gidilmişse
Evler, konaklar viran kalıp
Obalardan, yaylaklardan göç edilmiş
Kentleri bir ıssızlık
Kritik yerleri panzerler tutmuş
Ölüm
Mahzenlerin zulalarında gizli

Seher yelim
Belle ki
Kanlı ve ölümlü bir
Soğuk savaş cephesindeyiz
Ansızın
Acı her yanımıza sağanak halinde
Ve ateş içinde
Ve acı içinde
Yürüyoruz
Ölüm ve zulüm içinde
Yitirmedik birbirimizi dostluğumuzu
Ve ayrımı bol yollarda
Şaşırmadık yolumuzu
Ve
Yarım kalmış her türküde
biz vardık...

H. METİN

"ÖZGÜR GELECEK" E GÜZELLEME

1.
Hava ~~karanlık~~
Gökyüzü sisli ve puslu
İsterik
Kahkahaları işkencecinin
Gıcırta prangaların
Ve
Zincire bağlı bilekler
Yalanım yok sevgilim
Durum bundan ibaret

2.
Ve gün doğacak
Sis perdeleri aralanıp
Karanlıklar dağıtılacak,
Zincirler kırılıp,
Paramparça olduğunda prangalar

3.
Soykırım, katliam şehitlerinin
Kanlar,
Cesetler içinde
Kaldırıp kafalarını
Gülümsedikleri yerlerde
Yani dağlarında,
Sapa köylerinde memleketimin
Güller bitecek
.....
Ve yepyeni bir dünyada
Bize reva görülen yaşamı
yıkığımız dünyada
Sen, ben ve bizler
Hep birlikte koşacağız
Özgür günlere
Uçarcasına

4.
Sen
Sis bulutlarını dağıtacak
Karanlıkları aydınlatacak olan
Yurt güneşimiz
..... mız olacaksın
Özgür Gelecek

Ahmet ERDAL

Mehmet BAYRAK'ın Satışta Olan Eserleri

EŞKİYALIK VE EŞKIYA TÜRKÜLERİ
Toplumsal başkaldırının kaynakları, boyutları ve öykülü türküleri.

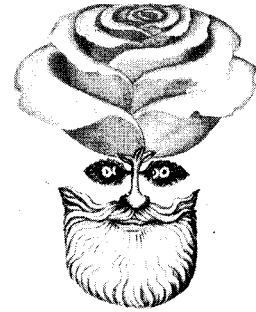

PİR SULTAN ABDAL
Dönemi, yaşamı, öğretisi, şiirleri ve mücadelesinin gerçek tarihsel boyutları

TEVFİK FİKRET VE DEVRİM
Aydınlanma hareketinin öncülerinden Fikret'in devrimciliği ve seçme şiirleri

halk
gülmeçesi

mehmet bayrak

HALK GÜLMECESİ
Halkın gülen muhalefetinin inceleme ve örnekleme seçkisi

YORUM YAYINLARI

İSTEME ADRESİ: Meşrutiyet Cad. 17/19 Kızılay-ANKARA
DAĞITIM: ADAŞ (Ankara), FIRAT (İstanbul)

Amerika'nın II. Dünya Savaşı'ndaki Hiroşima ve Nagazaki kimyasal katliamlarının yol açtığı yaralar hâlâ kapanmamışken ve insanlık "bir daha Hiroşimalar olmasın!" deyip kimyasal silahların tümünden yasaklanması doğrultusunda çaba harcarken, 43 yıl sonra bu kez Irak'taki ırkçı Baas yönetimi benzeri silahları mazlum Kürt halkına çeviriyor ve onbinlerce insanın ölümüne, yüzlerce yerleşim biriminin talanına ve yüzünü aşkın insanın yerini-yurdunu terketmesine yol açıyor. Bütün dünyanın gözü önünde yaşanan bu insanlık ayıbı acı gerçek hemen tüm insanlıkça lânetlenirken, Türkiye yönetimi bir yandan sığınmacı Kürtlere gösterdiği misafirperverlikten dolayı Batı dünyasına ders (!) verirken, bir yandan da "kraldan daha kralcı" bir tutumla kimyasal silah kullanımını gizlemeye ve bunu sağlık raporlarıyla belgelemeye (!) çalışıyor.

Tüm bunların ardından da napalm bombalarıyla yüzü-gözü yanmış küçük Hacı, Türkiye ve dünya kamuoyunun gözleri önünde estetik tedaviye alınıyordu... Küçük Hacı, yoksa sığınmacı Kürtlerden değildi de başka bir diyardan mı gelmişti?... Yoksa "hafıza-i beşerin gerçekten nisyan ile malûl olduğu" mu sanılıyordu!...